

Univerzita Karlova v Praze

Filozofická fakulta

Katedra jihoslovanských a balkanistických studií

Diplomová práce

Bc. Dina Krestovská

**Přístup hlavních srbských politických stran k nacionální otázce ve druhé a třetí
Jugoslávii**

Attitude of main Serbian political parties to the nationalist question in the Second and
Third Yugoslavia

Poděkování

Na tomto místě bych v první řadě ráda poděkovala vedoucímu diplomové práce doc. PhDr. Janu Pelikánovi, CSc. za nesmírnou trpělivost, ochotu a veškeré cenné rady a připomínky. Taktéž bych chtěla poděkovat prof. dr. Zoranu Stojiljkovićovi za odbornou konzultaci a za pomoc při sběru materiálů. Ráda bych také poděkovala Patriku Jenčíkovi za velkou podporu, kterou mi během psaní práce poskytl. V neposlední řadě mé poděkování patří mým rodičům a dědečkovi.

Prohlášení:

Prohlašuji, že jsem tuto diplomovou práci vypracovala samostatně, že jsem řádně citovala všechny použité prameny a literaturu a že práce nebyla využita v rámci jiného vysokoškolského studia či k získání jiného nebo stejného titulu.

V Praze, dne 20. prosince 2015

.....
Dina Krestovská

Klíčová slova

Jugoslávie

Srbsko

Politické strany v Srbsku

Občanská válka v Jugoslávii

Srbská národnostní otázka

Srbský nacionalismus

Kosovská otázka

Key words

Yugoslavia

Serbia

Political parties in Serbia

Civil war in Yugoslavia

Serbian National Question

Serbian Nationalism

Kosovo Question

Abstrakt

Tato diplomová práce se věnuje výzkumu zabývajícím se vývoji přístupu hlavních politických stran v Srbsku k nacionální otázce a k srbskému národnímu programu. Výsledky výzkumu zachycují, jak se v uplynulém čtvrtstoletí měnil postoj srbských parlamentních stran k srbské národní otázce v závislosti na stěžejních meznících vývoje (počátky a rozvoj systému více politických stran; války v první polovině 90. let; eskalace kosovské krize). Práce se mimo jiné zabývá i odlišnostmi mezi deklarovanými programy a principy a reálnou stranickou politikou. Během výzkumu byly analyzovány programové i faktické modifikace přístupu ke zmiňované problematice u následujících stran: Socialistická strana Srbska, Demokratická strana, Srbské hnutí obnovy, Srbská radikální strana, Demokratická strana Srbska a Občanský svaz Srbska. Heuristicky práce vychází především z publikovaných pramenů: příslušných stranických programů; rezolucí stranických sjezdů a konferencí; projevů klíčových představitelů zmiňovaných stran.

Abstract

This theses deals with the research on the development of attitude of main Serbian political parties to the nationalist question and Serbian nationalist program. Results of this research reveal how in the past quarter century changed the attitude of the Serbian parliamentary parties on the Serbian national question, depending on the key milestones of development (origins and development of multi-party system, the war in the early 90s; escalation of the Kosovo crisis). Among others things theses deals with differences between the declared programs and principles and the real party politics. During the research were also analyzed programming and factual modifications of attitude to the mentioned issues for the following parties: Socialist Party of Serbia, Democratic Party, Serbian Renewal Movement, Serbian Radical Party, Democratic Party of Serbia and the Citizens Union of Serbia. Heuristically work is primarily based on published sources: the relevant programs; resolutions of the party congresses and conferences; speeches of key representatives of the mentioned parties.

O B S A H

Úvod	10
1. Národ, národní identita a nacionalismus	13
1.1 Národ	15
1.2 Národní identita	18
1.3 Nacionalismus	20
1.3.1 Balkánský nacionalismus	23
2. Politická a ekonomická situace v Jugoslávii po smrti J. B. Tita	25
3. Srbské parlamentní politické strany a jejich vývoj v období 1990-2000	38
3.1 Vznik a vývoj Socialistické strany Srbska	40
3.2 Vznik a vývoj Demokratické strany	44
3.3 Vznik a vývoj Srbského hnutí obnovy	47
3.4 Vznik a vývoj Srbské radikální strany	49
3.5 Vznik a vývoj Demokratické strany Srbska	51
3.6 Vznik a vývoj Občanského svazu Srbska	52
4. Národní otázka v programech parlamentních politických stran v Srbsku v letech 1990 – 2000	54
4.1 Socialistická strana Srbska	54
4.2 Demokratická strana	62
4.3 Srbské hnutí obnovy	70
4.4 Srbská radikální strana	80
4.5 Demokratická strana Srbska	86
4.6 Občanský svaz Srbska	92
5. Přístup parlamentních politických stran v Srbsku k nejdůležitějším mezníkům ve vývoji země v letech 1990 – 2000	100
5.1 Proces rozpadu SFRJ	100

5.2 Republika srbská krajina a Republika srbská	104
5.3 Kosovo	108
Závěr	112
Prameny a literatura	116
Příloha 1	
Parlamentní volby (1990-2000)	
Příloha 2	
Mapy	

Seznam zkratek

AVNOJ – Antifašističko Veće Narodnog Oslobođenja Jugoslavije – Antifašistická rada národního osvobození Jugoslávie

BaH – Bosna a Hercegovina

DEPOS – Demokratski pokret Srbije – Demokratické hnutí Srbska

DOS – Demokratska opozicija Srbije – Demokratická opozice Srbska

DS – Demokratska stranka – Demokratická strana

DSS – Demokratska stranka Srbije – Demokratická strana Srbska

ES – Evropské společenství

EU – Evropská unie

GSS – Građanski savez Srbije – Občanský svaz Srbska

HDZ – Hrvatska demokratska zajednica – Chorvatské demokratické společenství

JLA – Jugoslávská lidová armáda

JUL – Jugoslovenska levica – Jugoslávská levice

NATO – North Atlantic Treaty Organization – Organizace severoatlantické smlouvy

ND – Nova demokratija – Nová demokracie

NOR – Narodno oslobodilački rat – Národní osvobozenecá válka

OSN – Organizace spojených národů

RS – Republika Srpska – Republika srbská

RSK – Republika Srpska Krajina – Republika srbská krajina

SANU – Srpska akademija nauka i umetnosti – Srbská akademie věd a umění

SDA – Stranka demokratske akcije – Strana demokratické akce

SDS – Srpska demokratska stranka – Srbská demokratická strana

SFRJ – Socialistická federativní republika Jugoslávie

SKJ – Svaz komunistů Jugoslávie

SKS – Svaz komunistů Srbska

SKK – Srpski kulturni klub – Srbský kulturní klub

SNO – Srpska narodna obnova – Srbská národní obnova

SPO – Srpski pokret obnove – Srbské hnutí obnovy

SPS – Socijalistička partija Srbije – Socialistická strana Srbska

SRJ – Svazová republika Jugoslávie

SRS – Srpska radikalna stranka – Srbská radikální strana

SSRNS – Socialistički savez radnog naroda Srbije – Socialistický svaz pracujícího lidu
Srbska

UNPROFOR – United Nations Protection Force – Ochráné síly OSN

UÇK – Ushtria Çlirimtare e Kosovës – Kosovská osvobozenécká armáda

Úvod

Před více než dvaceti lety započal rozpad největšího státního útvaru na Balkáně – Socialistické federativní republiky Jugoslávie, tzv. Titovy Jugoslávie. Tato federace se rozpadla po více než čtyřiceti letech své existence. Proces, který vyvolal řadu ostrých ozbrojených konfliktů se spoustou lidských obětí a utrpení, trval přes deset let. Vezmeme-li však v úvahu i albánskou otázku a její řešení na území Srbska či Makedonie se všemi jejich politickými implikacemi, je tento proces stále otevřený.

Za dob Titovy Jugoslávie byly jakékoliv projevy nacionalismu zakázány, jelikož Josip Broz Tito moc dobře věděl, že je národnostní smír základem pro bezproblémové fungování federace. Přesto se však ještě za jeho života objevovaly jisté prvky nacionalismu, ať již srbského, chorvatského, slovinského či albánského. Následně se nacionalismus stal jakýmsi heslem násilného rozpadu Socialistické federativní republiky Jugoslávie, jelikož právě přístup srbského, chorvatského či bosenského vedení k jejich národní otázce a k národnostním poměrům v zemi byl jedním z hlavních hybatelů válečných konfliktů, jež vypukly po rozpadu Jugoslávie. Samotný srbský nacionalismus je dosti probíraným tématem, avšak většina doposud vydaných prací se zabývá vývojem srbského nacionalismu či jeho projevy během rozpadu SFRJ. Pohled a přístup k srbské národní otázce ze strany srbských politických stran byl doposud opomíjeným tématem.

Analýza prezentovaná v této diplomové práci se tedy zabývá přístupem jednotlivých srbských parlamentních politických stran k srbské nacionální otázce v závěru existence druhé a v první dekádě vývoje třetí Jugoslávie. Pro analýzu a zhodnocení vývoje tohoto přístupu ve zmíněném období nebylo možné, vzhledem k ještě stále poměrně malému časovému odstupu a aktuálnosti dané problematiky, využít archivních materiálů. Jedinou možností, která se nám tedy nabízela, bylo opřít se především o stranické programy, statuty a projevy politických představitelů, a následně taktéž o příslušnou, početně však dosti omezenou memoárovou a sekundární literaturu. Zde máme na mysli především memoáry *Od smrti Tita do smrti Jugoslavije – Svjedočenja* předsedy Předsednictva SFRJ z let 1988 – 1989 Raifa Dizdareviće a *Poslednji dani SFRJ* předsedy Předsednictva SFRJ z let 1990 – 1991 Borisava Joviće, jež reflektují především krizové období Socialistické federativní republiky Jugoslávie a její rozpad. Pro analýzu námi zkoumaného období (tedy let 1990 – 2000) jsme se mohli opřít především o memoáry *Pravila ćutanja. Istiniti politički triler sa poznatim završetkom* člena Demokratické strany Socialistů Černé Hory a prezidenta Černé Hory v rámci Jugoslávie z let 1990 – 1998 Momira Bulatoviće, *Život u nevremenu II* jednoho ze zakladatelů a prvního

předsedy Demokratické strany Dragoljuba Mićunoviće a o knihu *Povlenske magle i vidici. Zapisi i kazivanja o životu i politici do 5. oktobra 2000* zakladatele politické strany Nová demokracie Dušana Mihajloviće. Nutno zmínit taktéž odborné analýzy významných srbských politologů Slobodana Antoniće *Zarobljena zemlja: Srbija za vlade Slobodana Miloševića a Nacija u strujama prošlosti: Ogledi o održivosti demokratije u Srbiji* a Vladimira Goatiho *Političke partije i partijski sistemi, Partijski mozaik Srbije 1990 – 1996 a Izbori u SRJ od 1990 – 1998. Volja građana ili izborna manipulacija*. V neposlední řadě jsme okrajově vycházeli i z reflexe hlavních srbských periodik, především z denního tisku *Politika*, *Borba* a *Naša borba*. Na základě takto získaných poznatků jsme provedli zhodnocení výše zmíněného tématu z několika úhlu pohledu, ze kterých byl následně vytvořen jednotný výkladový rámec, který by měl obohatit současné poznání problému.

Výzkum se zabýval především stěžejními mezníky historického vývoje Jugoslávie, potažmo Srbska, a sice počátky a rozvojem systému více politických stran; válkami v první polovině 90. let a v neposlední řadě eskalací kosovské krize. Všechny tyto události měly totiž značný vliv právě na formování a změny v přístupu k srbské národní otázce. Během výzkumu byl analyzován program i reálný přístup ke zmiňované problematice u těchto politických stran: Socialistická strana Srbska, Demokratická strana, Srbské hnutí obnovy, Srbská radikální strana, Demokratická strana Srbska a Občanský svaz Srbska.

Diplomová práce se skládá z pěti kapitol. První kapitola, jež je čistě teoretická, je věnována obecným definicím základních pojmů této problematiky, a sice národ, národní identita a nacionalismus. Představit si jednotlivé definice, jež vznikaly v průběhu dějin, bylo zapotřebí především kvůli tomu, aby bylo zřetelné z jakého pojetí vycházíme v následné analýze.

Druhá kapitola práce je věnována nástinu hlavních mezníků či událostí z nedávné jugoslávské, respektive srbské historie, jejichž představení je nutné pro pochopení námi zkoumané problematiky. V tomto případě jsme se zaměřili na období bezprostředně po smrti J. B. Tita v roce 1980, jež nakonec vyústilo v rozpad Socialistické federativní republiky Jugoslávie v roce 1991 a následné válečné konflikty končící eskalací kosovské krize a intervencí ozbrojených sil NATO na území Jugoslávie.

Třetí kapitola představuje jednotlivé srbské politické strany a jejich vývoj během devadesátých let, počínaje samotným vznikem těchto politických stran. Tato kapitola přitom zároveň mapuje srbskou politickou scénu devadesátých let, jež je právě kvůli výše zmíněným událostem, dosti specifická.

Čtvrtou kapitolu lze považovat za kapitolu stěžejní. Jsou zde dopodrobna rozebrány stranické programy všech relevantních srbských politických stran s důrazem právě na srbskou nacionální otázku. Zaměřili jsme jak na prezentaci těchto programů, tak i na následnou analýzu, která nám ukázala nejen to, jakým způsobem se přístup k národní otázce vyvíjel, ale i do jaké míry se právě tyto stranické programy lišily od reálné politiky.

Pátá kapitola se věnuje závěrečnému zhodnocení a srovnání jednotlivých politických stran a jejich přístupů, přičemž jsme se zde zaměřili právě na výše zmíněné historické mezníky, které ovlivnily vývoj přístupu srbských politických stran k srbské nacionální otázce.

1. Národ, národní identita a nacionalismus

Pojmy národ, národní identita, národní stát, nacionalismus jsou součástí jedné ideje, která od počátku devatenáctého století až dodnes určuje způsob, jakým je celý svět uspořádán. Jakožto idea, ale i jako historická realita, národ a nacionalismus mají dnes nejen velký politický a společenský význam, ale také představují předmět výzkumu různorodých vědeckých disciplín.

Definice pojmů národ a nacionalismus je velice problematická, a proto se jejich porozumění stále více stává multidisciplinární otázkou, což mimo jiné potvrzuje i skutečnost, že dřívější doménu historiků zaplnili politologové, antropologové, sociologové, lingvisté, filozofové, geografové, ekonomové, právníci a další vědci.¹ Většina badatelů se však shoduje v tom, že o nacionalismu jako o ideologii a hnutí lze v Evropě a v Severní Americe mluvit až na sklonku druhé poloviny 18. Století. Chceme-li označit nějaká konkrétní data signalizující příchod nacionalismu, nejčastěji jsou uváděna léta 1775 (první dělení Polska), 1776 (americká Deklarace nezávislosti), 1789 a 1792 (začátek a druhá fáze francouzské revoluce) nebo rok 1807 (Fichteho Adresy německému národu).²

Sounáležitost s národem a nacionalismus jako takový se však v Evropě a Americe neobjevily ze dne na den a bez varování. Pro mnohé představuje první fázi zrodu nacionalismu tisíciletá historie křesťanství a impulzem a katalyzátorem je pak vynález knihtisku. Někteří autoři nacházejí zárodky nacionalismu již v klasickém humanismu a v rozvoji severoitalských měst v 15. a 16. století a uvádějí přitom Florencii od Bruna Latiniho k Machiavellimu, stejně jako jejich hledání příkladu v řecké polis a v patriotismu jejích svobodných občanů.³

Fakt, že si koncem 18. století ve větší části Evropy většina lidí či příslušníků jednoho národa neuvědomovala svou příslušnost k tomuto národu, vedlo možná k utváření obrazu „šípkové Ruženky“, která čeká až ji někdo probudí. Nacionalismus byl v tomto kontextu pochopen jako idea, která vede k „probuzení“⁴ národa nebo společnosti, tj. vytvoření jakéhosi přirozeného stavu určitého národa. Národ existuje odjakživa a po úspěšném „probuzení“ bude trvat navždy. Nacionalismus by v tomto smyslu byl „budíkem“.

Vycházejme z faktu, že tuto ideu o „probuzení“ ze všech výše zmíněných historických okamžiků v největší míře reprezentuje především Velká francouzská revoluce a vytváření

¹ Hutchinson, J., Smith, A. D. (eds.), *Nationalism*, Oxford University Press 1994, str. 3.

² Smith, A. D., *Theories of Nationalism*, Harper Torchbooks, New York 1972, str. 27.

³ Hutchinson, J., Smith, A. D. (eds.), *Nationalism*, str. 5-6.

⁴ Toto všeobecné rozšířené pojetí o probouzení národa však například Gellner odmítá.

novověkého francouzského národa. Velká francouzská revoluce pak měla vliv i na probouzení dalších „národů“ v Evropě. Výsledkem tohoto „probuzení“, či výstižněji „probouzení“ byl jednoduchý koncept: „národ je stát“, tj. území. Prvky něčeho, co můžeme nazvat politickým nacionalismem i u těch „národů“, které neměly určené svoje území, představovalo poměrně velký problém. Tímto způsobem nacionalismus jakožto idea přerostl v ideu o svobodě, tj. osvobození od „okupace“ a „nadvlády“.

Dříve než se pustíme do definic národa a nacionalismu, je třeba se pozastavit u otázky samotného vzniku evropských národů. Proces vytváření národů neprobíhal v celém evropském regionu stejně. Na západě se po dlouhou dobu, prakticky od středověku, formovaly tzv. „politické národy“. Tento typ národů vznikl tak, že docházelo k dobrovolnému nebo k násilnému spojování (často ke kombinaci obojího) etnicky příbuzných nebo různorodých kmenů. Po spojení kmenů se pak postupně vytvářela společná kultura, jazyk i písmo. V rámci společenství docházelo také k budování společných obranných sil, které se později staly základem pro politickou moc a strukturu státu. V důsledku úzkého spojení procesu vzniku národa a státu došlo k tomu, že příslušnost k národu a ke státu v podstatě splynuly v jedinou identitu. Stejně tak splynuly i hranice státu a národa. Neznamená to však, že zformováním politického národa se vždy u jednotlivých složek tohoto národa nutně vytratilo vědomí původu (tj. etnické vědomí). Proces formování „politického národa“ je třeba chápat v tom smyslu, že politické a etnické vědomí se může částečně překrývat. Je nutné si uvědomit, že etnická příslušnost je otázka vědomí daného jedince a že politické vědomí se obyvatelstvu daného státu zpravidla nedá jednoduše vnutit.⁵

Druhým typem evropských národů jsou národy, které se vytvářely v prostoru střední, východní a jihovýchodní Evropy. Těmto národům zpravidla chyběla tradice národní kultury i jazyka a o svá postavení „zformovaných“ národů musely vědomě usilovat. Toto úsilí mělo často podobu národního hnutí, jehož cíle byly jak politické, tak kulturně-jazykové i sociální, a zpravidla byly namířeny proti vládnoucí moci v některé ze tří multietnických impérií: rakousko-uherské, ruské nebo turecké.⁶ Národy, které byly součástí těchto impérií, vládnoucí moc považovala za cizí, tudíž si především potlačováním rozdílností kulturních identit a jazyků jednotlivých národů udržovala své výsadní postavení. Poté, co se po první světové válce tato impéria rozpadla, národy spatřovaly ve vlastním státě cestu ke svébytnosti svého národa, k vyjádření vlastní národní politické vůle a k zajištění nezávislosti i vlastního

⁵ Hroch, M., *Nevítaná identita: nacionalismus jako odkaz komunismu ?*, str. 56 [online]. [cit. 11.9.2015]. Dostupné z: http://www.cefres.cz/IMG/pdf/hroch_1998_nevitana_identita_nacionalismus.pdf.

⁶ Tamtéž, str. 54.

kulturního rozvoje. V důsledku tohoto vývoje vznikaly ve střední, východní a jihovýchodní Evropě státy jiného typu, než tomu bylo v západní Evropě, a to tzv. „národní státy“.

1.1 Národ

Pro pochopení pojmu *nacionalismus* je podstatné vyjasnění pojmu *národ*. Obecně vzato je *národ* (latinsky *natio*) společenství lidí, kteří se hlásí ke stejné národnosti. Přesná a všeobecně uznávaná definice pojmu *národ* neexistuje. Tímto pojmem se v různých zemích a jazycích rozlišují zcela rozdílné sociální organismy. Rozlišuje se tak zejména mezi politickým a etnickým národem.

Podle jednoho z nejvýznamnějších znalců nacionalismu Anthony Smitha byl tento termín poprvé použit v literatuře ve spojení se založením Lipské univerzity v roce 1409 po náboženské a učené diskuzi, která zahrнула české a nečeské „*nationes*“.⁷ V případě termínu „*národ*“ a jeho ekvivalentů v evropských jazycích tkví základní potíže v tom, že se jako nástroje analýzy moderního společenského a kulturního procesu užívá termínu, který vznikl již ve středověku a byl kontinuálně tradován až do novověku. I když společným kořenem termínu bylo latinské „*natio*“, dostaly jeho překlady do jednotlivých jazyků v odlišných politických a sociálních podmínkách poněkud odlišný význam.

V angličtině 18. století označoval termín „*nation*“ všechny obyvatele, kteří žili pod stejnou vládou (resp. panovníkem) a řídili se shodnými zákony. Obdobně byla charakterizována „*la nation*“ v prvním vydání francouzské *Grande Encyclopédie*, ale již následující vydání připojila k této charakteristice také společný jazyk. Naproti tomu byla v německé jazykové tradici spojována „*nation*“ především s kulturou a jazykem, příp. i společnou minulostí. Specifickou potíží bylo, že se tento překlad z latiny částečně překrýval s tradičně německým termínem „*volk*“.

Již v padesátých letech 17. století J. A. Komenský definoval *národ* (v latině „*gens seu natio*“) jako sdružení lidí, kteří žijí na společném území, mají společné dějiny a společný jazyk a jsou spjati láskou ke společné vlasti.

Je tedy zřejmé, že význam pojmu *národ* byl v historických dobách zcela odlišný od dnešního chápání. Středověký výraz „*natio*“ neznamenal příslušnost k nějakému národu, ale spíše k nějaké skupině lidí mluvící stejným jazykem, či patřící ke stejnému kmeni. Slovo

⁷ Smith, A. D., *Theories of Nationalism*, str. 167.

národ se také užívalo k rozlišení skupin, „*jež je třeba rozlišit od jiných, proto se slovo národ užívalo jako synonymum pro cizince (národy cizích kupců), nebo národy studentů na starých univerzitách.*“⁸ Národ v moderním pojetí, tak jak ho chápeme dnes, se začal etablovat v historickém a politickém diskursu v 19., a hlavně začátkem 20. století.

V 19. století nám první ucelenou definici národa poskytl Ernest Renan. Tento francouzský historik, jazykovědec a profesor Sorbonnské univerzity napsal svou známou esej o národě *Qu'est-ce qu'une nation?* (Co je národ?), kterou přednesl v roce 1882. Renan se ponořil do hlubších dějin a národ spojil s expanzionistickými aktivitami dynastií, které dobyly určité území – tudíž tvrdil, že hranice dnešních států v podstatě vytvořily prapůvodně šlechtické rodiny a jejich sňatková politika. Národ tedy pojal jako „*duši, spirituální, duchovní princip, výsledek historického procesu, bohaté dědictví společné paměti, touhy žít společně a vůli všeho společného bohatství optimálně využít.*“⁹ Ostatní atributy, jako je rasa, jazyk, náboženství, geografie a jiné nepovažoval za tak významné, aby mohly být samy o sobě určujícími pro vznik národa.

Max Weber byl toho názoru, že národ není identický s „lidem ve státě“, se členstvím v dané politické jednotce. Zároveň neidentifikoval národ ani s komunitou, která hovoří stejným jazykem (zde odkazoval například právě na Srby a Chorvaty). Došel tedy k závěru, že „*národ je společenstvím sentimentu, které by se mělo adekvátně vyjádřit vytvořením vlastního státu, vzhledem k tomu, že národ je společenstvím, které normálně inklinuje k vytvoření vlastního státu.*“¹⁰

Pravděpodobně nejznámější definici národa nám poskytl Ernest Gellner, český rodák, bývalý profesor filozofie a sociologie na London School of Economics and Politics a později profesor Středoevropské univerzity v Praze. Použil následující vysvětlení:

„1) Dva lidé jsou stejné národnosti, pokud společně sdílejí stejnou kulturu. Pod pojmem kultura rozumíme systém idejí, znaků, asociací a způsobů chování a komunikace.

2) Dva lidé jsou stejné národnosti, pokud sami sebe uznají za příslušníky stejného národa. Národy jsou dílem přesvědčení, loajality a solidarity lidí, kteří jsou navzájem spojeni jistými právy a povinnostmi vyplývajících ze sdíleného společenství. Pouhá kategorie osob (dejme tomu např. okupantů daného území, nebo mluvčích daného jazyka) se stává národem, jestliže

⁸ Hroch, M., *Pohledy na národ a nacionalismus – Čítanka textů*, Sociologické nakladatelství, Praha 2003, str. 11

⁹ Renan, E., *What is a Nation?*, in: Hutchinson, J., Smith, A. D. (eds.), *Nationalism*, Oxford University Press 1994, str. 17-18.

¹⁰ Weber, M., *The Nation*, in: Hutchinson, J., Smith, A. D. (eds.), *Nationalism*, Oxford University Press 1994, str. 25.

*a když členové této kategorie závazně uznají určitá vzájemná práva a povinnosti vůči sobě na základě svého společného členství.*¹¹

Benedict Anderson označil národ za „*imagined community*“, tj. za „*vysněnou politickou komunitu, stejně tak vysněnou jako vnitřně ohraničenou a suverénní*“.¹² Tato komunita je vysněná, „*jelikož příslušníci i toho nejmenšího národa se nikdy nesetkají s většinou ostatních příslušníků svého národa, dokonce o nich ani neuslyší, přesto však v myšlenkách každého z nich žije obraz jejich společenství*“.¹³

V dosti podobném duchu přemýšlel i Walker Connor, který tvrdil, že je důležitější to, v co lidé věří, že existuje, než to, co skutečně je. *Národ* definoval jako „*spíše sebedefinující skupinu, než skupinu definovanou zvenčí, jelikož skupina, národ sám, ví nejlépe, co ji spojuje a čím může být definována*“.¹⁴

Anthony D. Smith, profesor sociologie na London School of Economics and Politics, věnoval problematice nacionalismu nepřeberné množství prací. *Národ* označil za „*skupinu lidí, která má následujících sedm charakteristických rysů*:

- 1) kulturní svébytnost, členové jsou stejní v tom, v čem se liší od jiných;*
- 2) územní celistvost se svobodnou mobilitou uvnitř;*
- 3) relativně dostačující počet obyvatel;*
- 4) vnější politické vztahy konfliktu a spojenectví s obdobnými skupinami;*
- 5) dostačující skupinový pocit sounáležitosti a loajality;*
- 6) přímé členství s odpovídajícími občanskými právy;*
- 7) vertikální ekonomickou integraci kolem společného systému práce.*¹⁵

Prvních pět bodů vlastně popisuje sociálně-politické formace typické pro starověká společenství. Národy jsou podle Smithova názoru etnika, která jsou ekonomicky integrována kolem společného systému dělby práce s komplementaritou rolí a jejichž členové se těší stejným právům jako občané nezprostředkovaného politického společenství.

Z uvedeného vyplývá, že Smithova definice již prolínala pojmy *národ* a *stát* a v podstatě ho ztotožnila s již výše zmíněným národním státem. Tím se potvrzuje teze Miroslava Hrocha o sémantickém problému chápání národa, který byl přesvědčen, že „*anglický jazykový kontext spojuje tento termín se státem, se státností*“.¹⁶ Přičemž pod

¹¹ Gellner, A., *Národy a nacionalismus*, naklad. Josef Hříbal, Praha 1993, str. 7.

¹² Anderson, B., *Nacija: zamišljena zajednica*, Plato, Beograd 1998, str. 17.

¹³ Tamtéž.

¹⁴ Connor, W., *A Nation is a Nation, is a State, is an Ethnic Group, is a...*, in: Hutchinson, J., Smith, A. D. (eds.), *Nationalism*, Oxford University Press 1994, str. 37.

¹⁵ Smith, A. D., *Theories of Nationalism*, str. 186.

¹⁶ Hroch, M., *Nevítaná identita – nacionalismus jako odkaz komunismu?*, in: *Mezinárodní vztahy*, 4/1997, str. 51.

pojmem *národ* Hroch rozumí „skupinu lidí, kteří se sami definují za příslušníky stejného národa a kteří sdílejí společné kulturní dědictví (včetně jazyka či jazyků) a hodnoty, jež v modifikované formě transferují do budoucnosti, a tím zaručují kontinuitu národního vývoje“.¹⁷

Pojmy národ a stát sice označují dvě věci odlišného charakteru: víceméně subjektivní kolektivní identitu v prvním případě a právně-politický objekt v druhém. Dnes ve světě existují národní státy, státy multinárodní, ale i národy, které svůj vlastní stát nemají. V moderní době však právě stát představuje nejvýznamnější formu organizace lidstva a přitom zosobňuje největší koncentraci moci. Tato skutečnost často vede národy k tomu, aby se snažily o vytvoření vlastního státu, tj. takového politického nástroje, který by jim umožnil se uchránit a prosadit ve světové politice, ekonomice i kultuře.¹⁸ Vzhledem k tomu, že většina národů však žije v mnohonárodnostních celcích, v různých historických obdobích a vlnách v dějinách devatenáctého a dvacátého století dochází ke snaze o vytváření národních celků na různém principu. Tato snaha či proces jsou nazývány národním hnutím či nacionalismem.

1.2 Národní identita

Pojem *identita* má základ v latinském kořeni *idem*, což znamená „stejný“. „Stejnost“ lze ovšem určit až na základě porovnání s odlišnými, jedná se tedy zároveň o různost. Tyto dva protichůdné prvky, které definují identitu, totiž umožňují vznik *kolektivních identit*, tedy ztotožnění se s danými skupinami. Základním předpokladem identity tedy je existence určitého kolektivu a současně vymezení se vůči druhým kolektivním identitám.

Obecně tedy rozumíme pod slovem *identita* to, co identifikuje každého jedince či společenství lidí. Pro účely této diplomové práce budeme definovat především *identitu kolektivní*¹⁹, konkrétně národní. Člověk má přirozenou potřebu být součástí, příslušníkem nějaké sociální skupiny a zároveň chápat sebe jako jedinečné individuum. Ve skupině si uvědomuje sebe sama, své postavení, zvyšuje si své sebehodnocení, skupina je mu ochranou, oporou i pomocí.

¹⁷ Hroch, M., *Nevítaná identita – nacionalismus jako odkaz komunismu?*, str. 51.

¹⁸ Emerson, R., *From Empire to Nation*, Harvard University Press, Boston 1970, str. 95.

¹⁹ Kolektivní identita – „společná shoda členů o podstatných rysech skupiny, o tom, kdo k ní patří a kdo nikoli, a co by skupina měla a co by neměla dělat.“, in: Jandourek, J. *Sociologický slovník*, str. 104-105.

Člověk v rámci skupiny poznává sebe sama, vyjadřuje vztah k sobě samému, ale také vztah k druhým. Mít vlastní identitu znamená dokázat odpovědět na otázky, kdo jsme, odkud pocházíme a kam směřujeme. „Bez jasné personální a kolektivní identity není možno stanovit smysl života, osobní, kolektivní, národní a státní cíle.“²⁰

V moderní liberální společnosti je identifikace se skupinou součástí osobní identity možná jen tehdy, je-li tato identifikace výsledkem osobní volby. Příslušníkům této společnosti nejsou tedy jejich role připisovány, ale svobodně voleny. Tímto je dán smysl pojmu identita, pokud se týká nikoli jen jedince, ale celého národního kolektivu.²¹

Národní identita se definuje společnou historií, jednotným jazykem, územím, společnými sociálními a hospodářskými institucemi, vládou, společnou vírou, relativně shodnou hodnotovou orientací příslušníků národa, sebeuvědoměním a společnou vírou v růst národa v budoucnosti.²² „Národní identita, stejně jako všechny ostatní identity, je vždy konstruována jako opozice vůči těm, které vnímáme jako ty druhé.“²³

Podle Ernesta Gellnera „Národní identita není neodmyslitelnou součástí lidství, i když se nám to tak teď zdá.“²⁴ V Gellnerově modernistickém pohledu národní identitu vytvořil nacionalismus, nikoliv naopak. Národní hnutí nepovzbuzovalo národy k sebeuvědomění, nýbrž nové národy samo vynalézalo.

Benedikt Anderson (1991) charakterizoval *národní identitu* jako určitý druh kulturního artefaktu. Abychom tento artefakt správně pochopili, musíme vzít v úvahu jeho historický vývoj, proměnu jeho významů během doby a ptát se, proč poskytuje lidem tak hlubokou a emocionálně prožívanou legitimitu. Podle Andersona není konec éry nacionalismu, jak bylo mnohými předpovídáno, ani zdaleka na dohled. „Národní identita je v politickém životě naší doby ve skutečnosti tou nejuniverzálnější hodnotou.“²⁵

Podle A. Smitha, z jehož definice nadále vycházíme, je *národní identita* ve svém základu multidimenzionální a nemůže být redukována na jednotlivé části. Je založena na složkách jiných druhů kolektivních identit, a to nejenom na třídě, náboženství apod., ale i na „chameleónech identit“, různých transformacích nacionalismu, liberalismu, komunismu apod., spojenými s jinými sociálními identitami. Identitu vztahuje především k územním celkům, jelikož tato sounáležitost s územím je podle něj jedním ze základních prvků

²⁰ Krejčí, J., *O češství a evropanství: o českém národním charakteru (1. díl)*, Amosium Servis, Ostrava 1993, str. 16.

²¹ Pechar, J., *Být sám sebou: pojem identity a jeho meze*, Hynek, Praha 1999, str. 13.

²² Krejčí, J., *O češství a evropanství: o českém národním charakteru (1. díl)*, str. 17.

²³ Holý, L., *Malý český člověk a skvělý český národ: národní identita a postkomunistická transformace společnosti*, Sociologické nakladatelství (SLON), Praha 2010, str. 13.

²⁴ Gellner, A., *Národy a nacionalismus*, str. 6.

²⁵ Anderson, B., *Pomyslná společenství*, in: Hroch, M. (Ed.), *Pohledy na národ a nacionalismus*, str. 241.

kolektivní (respektive národní) identity. Těmito územními celky může být například obec, region, stát či kontinent. Historické území národa je tedy při konstrukci národní identity velice důležité, přičemž mezi další důležité prvky Smith řadil historické vzpomínky a společné mýty, společnou kulturu, zákony a hospodářství.

1.3 Nacionalismus

Ernest Gellner ve své práci *Národy a nacionalismus* definoval nacionalismus jako „*primárně politický princip, který předpokládá, že se politická a národní jednotka shodují*“. Nacionalismus jako pocit nebo jako hnutí může být nejlépe definován právě v pojmech tohoto principu – „*národní cítění je pocit hněvu způsobený porušováním tohoto principu (např. politické hranice daného státu nemusí zahrnovat všechny členy příslušného národa; nebo mohou zahrnovat všechny, ale také některé cizince; nebo může nastat kombinovaný případ, že hranice současně nezahrnují všechny členy národa a přece též zahrnují některé cizince), nebo naopak pocit uspokojení způsobený jeho splněním.*“²⁶ Gellner zároveň chápal nacionalismus jako „*teorii politické legitimacy, která vyžaduje, aby se etnické hranice nekřížily s politickými a aby etnické hranice v rámci daného státu nedělily držitele moci od ostatních.*“²⁷

Gellner zároveň definoval tři typické charakteristiky nacionalismu. První je víra, že člověk musí mít národnost, stejně tak jako musí mít nos a dvě uši. Druhou je potřeba žít s lidmi stejné národnosti a především pak vyhýbání se vládě lidí, kteří jsou jiné národnosti, jelikož to je uráží. Třetí je víra ve správnost všeho toho.²⁸

Gellner navíc odmítl všeobecně rozšířené pojetí, že nacionalismus je projevem „*probouzení se*“ spících národů. Národnost, dle jeho pojetí, totiž není součástí lidské přirozenosti, národnost byla zkonstruována až jako požadavek nacionalismu. Základní myšlenka Gellnerova pojetí nacionalismu by se tedy dala vyjádřit heslem: *Nacionalismus vytváří národ, a ne naopak.*

Vznik nacionalismu pak Gellner spojuje s průmyslovou epochou. Podle Gellnera je moderní svět průmyslu nejen prostředím, kde se nacionalismus mohl objevit a prosadit, tedy předpokladem jeho vzniku, ale nacionalismus je nutným projevem a požadavkem moderní společnosti, která požaduje od svých členů gramotnost a tím i začlenění do *vysoké* neboli

²⁶ Gellner, A., *Národy a nacionalismus*, str. 1.

²⁷ Tamtéž, str. 1-3.

²⁸ Gellner, E., *Thought and Change*, Weidenfeld and Nicolson, London 1964, str. 150.

pěstěné zahradní kultury. V tradiční společnosti však tento funkční požadavek neexistoval, proto se v těchto společnostech ani nemohl rozvinout princip nacionalismu. Dle Gellnera byla tedy základem nacionalismu potřeba moderní společnosti vytvořit kulturní homogenitu. Byl přesvědčen, že možnost zaměstnanosti lidí, jejich pocit vlastní důstojnosti i sociálního bezpečí a sebepotvrzení se u většiny váže na jejich vzdělání. Hranice, které kolem nich postavila kultura, v níž toto vzdělání získali, vlastně znamená i hranice, v nichž jednotliví lidé budou realizovat své osobní i profesionální ambice. Moderní člověk tedy není loajální k monarchovi, zemi či víře, ale ke své kultuře.²⁹

Naprosto opačné stanovisko zaujmul Elie Kedourie, pro něhož byla základem nacionalismu spíše síla idejí. Definoval nacionalismus jako doktrínu vynalezenou v Evropě na začátku 19. století, která „*předstírá, že je schopna dodat kritéria pro sebeurčení určité skupiny populace, která by se těšila své vlastní vládě, měla možnost legitimního použití síly ve vlastním státě a získala kredit pro vytvoření právní organizace společenství států.*“³⁰ Nacionalismus je pro Kedourieho především „*formou pozemské víry v boží království na zemi, která se vyvinula z Kantova konceptu lidských bytostí jako autonomních jednotek, přičemž lidé zaměnili náboženství za politiku jako cestu ke spasení.*“³¹

S Gellnerem nesouhlasil a kritizoval ho i Eric J. Hobsbawm, známý britský historik, který věnoval nacionalismu práci *Nations and Nationalism Since 1780*. Především mu vadily Gellnerovy postoje a jeho výlučný koncept změny „shora“, v němž stát vlastně ve jménu univerzální industriální společnosti „unifikoval“ její příslušníky a z místních různorodých a mnohobarevných společenství s jejich „nízkými“ lokálními kulturami cíleně vytvořil národní celek spojený „vysokou“ kulturou. Národní otázce totiž dle Hobsbawma nelze porozumět, jestliže není analyzována taktéž „zdola“, tedy z hlediska premis, nadějí, tužeb a zájmů obyčejných lidí, jejichž pohled není nutně ovlivněn národním cítěním či nacionalismem.³²

Gellnerovu definici *národa* považujeme za velice výstižnou a to především proto, že jsme přesvědčeni o tom, že jeden národ opravdu spojuje za prvé společná kultura (společné ideje, znaky, asociace a chování) a za druhé přesvědčení lidí, že jsou příslušníky stejného a pro ně společného národa. S jeho definicí *nacionalismu* se však zcela neztotožňujeme.

Jeho vymezení nacionalismu totiž nebere v potaz všechny dimenze tohoto pojmu, především kvůli tomu, že Gellner do své definice tak úplně nezahrnul lid a společnost jako

²⁹ Gellner, A., *Národy a nacionalismus*, str. 35-36.

³⁰ Kedourie, E., *Nationalism*, Fourth, expanded edition. Blackwell, Oxford 1966, str. 1.

³¹ Kedourie, E., *Nationalism and Self-Determination*, in: Hutchinson, J., Smith, A. D. (eds.), *Nationalism*, str. 49-55.

³² Hobsbawm, E. J., *Národy a nacionalismus od roku 1780. Program, mýtus, realita*, Centrum pro studium demokracie a kultury, str. 11.

takovou a byl přesvědčen, že nacionalismus musí být lidu nutně vštěpen z vyšších pozic politické reprezentace, tedy seshora. Taktéž s ním nemůžeme souhlasit kvůli tomu, že nedokázal zcela rozlišit termíny *etnikum* a *národ*. Několik etnik totiž může být součástí jednoho národa, jelikož primární prvek pro identifikaci s určitým národem je rozhodující vlastní svobodné prohlášení občana toho kterého národa.

Z těchto důvodů jsme se opět rozhodli přijmout definici Anthony D. Smitha. Ten sice uznával, že národní hnutí sehrálo v procesu utváření národů důležitou roli, ale podle něj jen navazovalo na dřívější etnickou identitu skupiny, která je velmi soudržná a stálá. Smith zavedl pojem *ethnie*, který popisoval jako ideální typ etnického společenství, ze kterého se může splýváním s jinými či dělením vytvořit národ. Kulturní identita je tedy tvárná. Lidé pociťují loajalitu současně ke své rodině, vesnici, regionu, náboženské komunitě, ale mohou dokonce také na jiné úrovni identifikace pociťovat oddanost k jiným etnickým společenstvím. Smith tedy definoval *nacionalismus* jako „*ideologické hnutí sloužící k dosažení a uchování autonomie, jednoty a identity ve jménu populace, o které jsou někteří její příslušníci přesvědčeni, že představuje skutečný nebo potencionální 'národ'*“.³³ Dále pak vymezil hlavní prvky ideologie nacionalismu: (1.) Svět je rozdělen na národy, jež mají svojí individualitu, historii a osud.; (2.) Národ je zdrojem celkové politické a společenské moci a loajalita k tomuto národu je výše než jakákoli jiná oddanost.; (3.) Lidé se musí ztotožnit s národem, pokud chtějí dosáhnout svobody a seberealizace.; (4.) Národy musejí být svobodné a bezpečné, pokud má ve světě vládnout mír a spravedlnost.³⁴

Jak v případě pojetí *národní identity*, tak i v případě *nacionalismu* tedy vycházíme z definic Anthony D. Smitha, a to nejen proto, že se mu podařilo tyto dva pojmy zcela vystihnout, ale i proto, že jsou jeho definice do úplnosti aplikovatelné na srbské, respektive jugoslávské, prostředí. V jednotlivých stranických programech relevantních srbských politických stran je v přístupu k národní otázce kladen velký důraz právě na teritoriální identitu srbského národa. Tento požadavek na územní celistvost srbského národa byl v zásadě přítomen ve všech stranických programech, tudíž pocit národní identity definované Smithem se politickým lídrům podařilo vyvolat takřka u všech srbských občanů.

³³ Smit, A. D., *Nacionalni identitet*, Biblioteka XX vek, Beograd 1998, str. 119.

³⁴ Tamtéž.

1.3.1 Balkánský nacionalismus

U řady autorů, jež se zabývali problematikou nacionalismu jsme se mohli setkat s dvojznačným charakterem této ideologie, kterou lze na jedné straně chápat jako projev obecné lidské potřeby oddanosti nadindividuálnímu celku, na straně druhé však může nabývat podob fanatismu a netolerance.³⁵

Toto dvojznačné pojetí nacionalismu pak bylo patrné i v řadě konceptů, jež rozlišují dva odlišné typy nacionalismu, ať už se jedná například o nacionalismus *západní a východní, občanský a etnický* či *politický a kulturní*³⁶. Tyto koncepty spojuje většinou fakt, že *západnímu* nacionalismu připisují pozitivní charakteristiky a *východnímu* nacionalismu naopak ty negativní, zdůrazňují odlišný vztah ke státu v případě obou typů (vyplývající z časové souslednosti rozvoje těchto nacionalismů) a taktéž zdůrazňují určitou nerozvinutost či „zaostalost“ *východního* nacionalismu. V zásadě tyto koncepty vycházejí ze dvou odlišných pojetí příslušnosti k národu, založené buď na občanském principu, nebo na sdílené etnické příslušnosti.³⁷

Nejvlivnějším dichotomickým konceptem nacionalismu se pravděpodobně stalo rozlišení, jež vypracoval americký politolog Hans Kohn ve své monografii *The idea of nationalism* (1945). Kohn zde rozlišuje *východní a západní* nacionalismus (v zásadě na základě již zmíněného rozdílu mezi východními a západními národy), přičemž hlavní rozdíl mezi nimi spatřuje v odlišném socioekonomickém a politickém dějinném vývoji v různých částech Evropy. Ve střední a východní Evropě se nacionalismus objevil jednak později, ale taktéž ve výrazně zaostalejším stupni politického vývoje. Hranice státních útvarů a vznikajících nacionalismů se totiž jen zřídka překrývaly, a nacionalismus tak zpravidla bojoval proti stávajícímu modelu politického uspořádání ve prospěch přepsání státních hranic v souladu s hranicemi etnografickými.³⁸ Právě kvůli tomu nachází nacionalismus mimo západní svět své primární vyjádření ve sféře kultury a své zaměření v oblasti vzdělávání a propagandy (k získání obecné podpory vytouženému nacionalnímu projektu) spíše než ve sféře politických strategií.³⁹ Západní nacionalismus v Kohnově pojetí tedy charakterizuje racionalita a snaha vybudovat politický národ na již existujících základech národního státu, bez sentimentálních ohledů na dávnou minulost, zatímco nacionalismus střední a východní

³⁵ Lemberg, E., *K psychologii nacionalismu*, in: Hroch, M. (ed.), *Pohledy na narod a nacionalismus. Čítanka textů*, str. 71-86.

³⁶ Spencer, P. & Wollman, H., *Nationalism. A Critical Introduction*, Sage Publications, London 2002, str. 96-97.

³⁷ Brubaker, R., *Ethnicity without Groups*, Harvard University Press 2004, str. 133.

³⁸ Kohn, H., *Western and Eastern Nationalisms*, in: Hutchinson, J., Smith, A. D. (eds.), *Nationalism*, str. 164.

³⁹ Tamtéž.

Evropy pracuje s národními mýty oslavujícími právě jedinečnost a slavnou minulost zatím neexistujícího národa, „aby dodal legitimitu vizím a snům o budoucím národě, který se snad jednou stane politickou skutečností“.⁴⁰ Právě oslavování národa prostřednictvím mýtů a jeho slavné minulosti je využíváno i při formulaci srbské národní otázky, což si ukážeme v následujících kapitolách.

Občas je sice možné se v odborné literatuře setkat s případy aplikace tohoto dichotomického pojetí nacionalismu na balkanský terén, obecně vzato je však jeho aplikovatelnost spíše omezena, a to zejména pro nedostatečnost samotné základní myšlenky. Často se totiž poukazuje na to, že ve většině případů konkrétních nacionalismů lze nalézt jak prvky *západního* či *občanského*, tak prvky *východního* či *etnického* nacionalismu.⁴¹

Je velice důležité si uvědomit, že na rozdíl od západní Evropy, kde byl proces diferenciacie jednotlivých skupin zpravidla založen na jazykových a kulturních rozdílech, v balkánském prostoru se tímto diferenciačním prvkom stávalo většinou náboženství. Právě náboženství tedy můžeme považovat za základní odlišnosť balkánských nacionalismů od nacionalismů v západní Evropě. V osmanské říši mělo „náboženství při definování identity vždy přednost před kulturou, jazykem i rasou.“ Náboženství je tak obecně považováno za klíčové kritérium, ktoré hrálo rozhodujúcu rolu v rozvoji balkánských nacionalismů.⁴²

⁴⁰ Kohn, H., *Western and Eastern Nationalisms*, in: Hutchinson, J., Smith, A. D. (eds.), *Nationalism*, str. 164.

⁴¹ Brubaker, R., *Ethnicity without Groups*, str. 135-136.

⁴² Stokes, G., *Church and Class in Early Balkan Nationalism*, in: *East European Quarterly* 13 (3), 1979str. 260.

2. Politická a ekonomická situace v Jugoslávii po smrti J. B. Tita

Po smrti Josipa Broze Tita (4. května 1980) se Srbsko obdobně jako ostatní republiky v SFRJ ocitlo v politicko-ekonomické krizi, která v 80. letech minulého století zachvátila celý stát.⁴³ Egoismus jednotlivých republikových vedení ve svých důsledcích prakticky znemožňoval uskutečnit nutné a efektivní ekonomické reformy, kterými by se vzniklá politická krize po smrti „doživotního prezidenta“ Josipa Broze Tita vyřešila. Část odpovědi je třeba hledat i v ústavě z roku 1974, jejíž přijetí přispělo k rozkolísání jugoslávské státnosti a prohloubení národnostních sporů.

Za Titova života ústava, jež ve své podstatě reformovala vnitřní uspořádání SFRJ a transformovala stát z federativní na konfederativní úroveň, měla spíše formální platnost. Hlavní straničtí funkcionáři a především Tito měli rozhodující slovo bez ohledu na obsah ústavy.⁴⁴ Tato konstituce Titovi zároveň zabezpečovala doživotní výkon prezidentského úřadu. Jeho smrtí se z ústavy stal mechanismus zaručující, že se do čela státu nedostane žádná autorita v podobě jedné osoby, což by mohlo narušit rovnoprávné postavení všech republik a bezproblémové fungování federace. Tento systém měl taktéž zabránit případným hegemonistickým snahám Srbska – rozlohou největší republiky a nejpočetnějšího národa.⁴⁵ Paradoxní tedy bylo, že tato ústava měla naopak zaručit stabilitu Jugoslávie i po Titově smrti. Nejvyšší státní a výkonnou moc svěřila ústava kolektivním orgánům, v nichž měly být rovnoprávně zastoupeny všechny svazové republiky a autonomní oblasti.

Zatímco se ostatní republiky SFRJ spíše centralizovaly, Srbsko bylo na základě ústavy rozděleno na tři části (autonomní oblasti Vojvodina a Kosovo, a na tzv. „užší“ Srbsko). Kosovo a Vojvodina měly až na formální status republiky všechny její pravomoci. Formálně vzato obě oblasti byly součástí Srbska, což v praxi znamenalo, že pro přijetí jakéhokoli zákona na úrovni celého Srbska byl nezbytný i jejich souhlas. Srbské republikové vedení, které spravovalo pouze centrální Srbsko, nemohlo však zasahovat do rozhodnutí svých autonomních oblastí. Tím nastal jistý paradox, kdy republikové vedení bylo v zásadě v podřízeném postavení vůči svým autonomním oblastem. Tohoto faktu velice často

⁴³ Ekonomická prosperita SFRJ v 70. letech 20. století měla svůj původ v obrovských mezinárodních půjčkách. Mezi lety 1974 a 1981 si Jugoslávie půjčila 16,4 miliard dolarů. Státní dluh tak činil v roce 1981 21,1 miliardu dolarů. Umělý jugoslávský blahobyt zaplatil nemalou daň v následujících letech. V roce 1981 inflace dosáhla 45% ročně, nezaměstnaných bylo 800 000. Životní standard klesl o 34% (In: Antonić, S.: *Zarobljena zemlja*. Srbija za vlade Slobodana Miloševića, Otkrovenje, Beograd 2002, str. 57).

⁴⁴ Dimitrijević, V., *Jugoslovenska kriza i međunarodna zajednica*, in: *Srpska strana rata*. Trauma i katarza u istorijskom pamćenju (II. deo), Samizdat B 92, Beograd 2002, str. 255-281.

⁴⁵ Pirjevec, J., *Jugoslávie 1918–1992. Vznik, vývoj a rozpad Karađorđevićovy a Titovy Jugoslávie*, Nakladatelství Argo, Praha 2000, str. 393.

využívalo jak vojvodinské, tak kosovské vedení, když ve svazových orgánech hlasovalo výhradně proti Srbsku.⁴⁶

Po Titově smrti bylo tedy jen otázkou času, kdy bude muset Jugoslávie kromě hospodářské krize čelit i národnostním konfliktům. Politický systém, jenž tato ústava zavedla, navíc přímo vybízel republikové (post)komunistické oligarchie, aby stanuly v čele nacionalistických hnutí. Podle Vojina Dimitrijeviće byla ústava navíc přijata v době, kdy „*straničke struktury, kádry a morálka začaly degenerovat kvůli příliš dlouho trvající absolutní moci*“.⁴⁷

Kromě hospodářské stagnace, nepružného modelu (kon)federativního uspořádání, nepřetržitých zápasů o moc uvnitř vládnoucí garnitury byl pro následnou krizi v Srbsku rozhodující již zmíněný (a pro nás stěžejní) vzrůst etnických tenzí. Ohniskem těchto budoucích sporů se přitom již na počátku osmdesátých let stala situace v autonomní oblasti Kosovo.

Již v březnu roku 1981 zde proběhly poměrně masové demonstrace, při nichž protestující požadovali změnu statutu Kosova a chtěli jej povýšit na republiku. Jejich masovost a požadavky představovaly v jistém smyslu šok jak pro srbské vedení, tak i pro srbskou veřejnost.⁴⁸ Díky liberalizaci tisku a z toho plynoucí svobody slova se do veřejné diskuze stále častěji dostávaly stížnosti kosovských Srbů, kteří tvrdili, že je na ně v Kosovu vyvíjen tlak ze strany majoritních kosovských Albánců a kosovských institucí.⁴⁹ Do té doby tabuizované téma bylo podpořeno statistikami jasně dokazujícími pokles srbské a černohorské populace v Kosovu.⁵⁰ Své stížnosti směřovali kosovští Srbové k srbské nomenklatuře, která se je snažila ignorovat a umlčet, a to z obav, že by jejich podpora mohla vyvolat vlnu srbského nacionalismu.⁵¹

⁴⁶ Dragović-Soso, J., *Spasioci nacije. Intelektualna opozicija Srbije i oživljavanje nacionalizma*, Fabrika knjiga Beograd 2004, str. 110.

⁴⁷ Dimitrijević, V., *Sukobi oko Ustava iz 1974*, in: Popov, N., *Srpska strana rata. Trauma i katarza u istorijskom pamćenju* (II. deo), str. 11-36.

⁴⁸ Demonstrace byly násilně potlačeny Jugoslávskou lidovou armádou. Po demonstracích byla v Kosovu zahájena policejní represe, která vedla k odsouzení 1200 osob na víceleté vězení a kolem 3000 na několika měsíční (In: Judah, T., *Kosovo. Rat i osveta*, Samizdat B92, Beograd 2002, str. 66).

⁴⁹ Kromě institucionálního tlaku (kosovské instituce byly až do roku 1989 ovládány převážně etnickými Albánci) to byly také ekonomické faktory a především každodenní neformalizovaný nátlak.

⁵⁰ Statistika poklesu srbské populace v porovnání s albánskou byla dvojího charakteru: jednak již v polovině 50. let začalo docházet k nárůstu migrace Srbů z Kosova, a jednak náhle opadl jejich přirozený přírůstek (In: Blagojević, M., *Iseľjavanje Srba sa Kosova. Trauma i/ili katarza*, in: Popov, N., *Srpska strana rata. Trauma i katarza u istorijskom pamćenju* (I. deo), str. 269-270).

⁵¹ Nacionalismus byl podle jugoslávských komunistů tím největším nebezpečím pro stabilitu země a režimu. Proto byl v mnoha ohledech potlačován intenzivněji než liberální myšlenky. Mezi jugoslávskými komunisty existovalo nepsané pravidlo, že každé republikové vedení bude potlačovat nacionalistické prvky ve své republice.

Tato situace samozřejmě měla vliv i na vnitřní vývoj v Srbsku. Srbská společnost si totiž začala problémů srbské komunity v autonomní oblasti mnohem více všímat. Kosovskou otázkou se zabývaly především osobnosti, jež nebyly členy komunistické strany a jež této krizi v zásadě využily ke kritice vládnoucí garnitury. Tuto kampaň na obranu srbské komunity od počátku provázela stupňující se vlna srbského nacionalismu. Noviny v té době zaplnily články o hrdinství Srbů, kteří padli v roce 1389 v bitvě na Kosově poli, či o utrpení desetitisíců pravoslavných Slovanů, kteří museli koncem 17. a na počátku 18. století odejít z Kosova do Banátu či Sremu. Psalo se samozřejmě taktéž o úspěších srbské armády v balkánských válkách a v první světové válce. Kampaň na záchranu Kosova v zásadě odstartovala rozklad jugoslávského státu, podílela se na hluboké krizi a mezinárodní izolaci Srbska a dosti poškodila i zájmy srbské komunity žijící na území Chorvatska, Bosny a Hercegoviny a vlastně i samotného Kosova.

Podobná kritika vůči nerovnoprávnému postavení Srbska byla slyšet také ze strany srbské opozice. V roce 1981 byl ustaven *Výbor na obranu umělecké svobody* a v listopadu 1984 *Výbor na obranu svobody myšlení a projevu*, v jehož čele stál respektovaný akademik a významný spisovatel, bývalý člen SKJ a budoucí prezident Svazové republiky Jugoslávie, Dobrica Ćosić. Obě sdružení byla zaměřena na ochranu lidských práv, demokratizaci a liberalizaci společnosti.⁵² Velká část srbských intelektuálů byla tehdy přesvědčena o teroru etnických Albánců nad kosovskými Srby, přičemž právě tím, že se zastávala kosovských Srbů, vystoupila srbská kritická inteligence jako opoziční politická síla. „*Největší část bělehradské kritické inteligence viděla v Kosovu ideální nástroj, jak se postavit proti režimu*“.⁵³

Mezitím ve vedení srbské komunistické strany probíhal dlouhodobý frakční rozkol, v němž mezi sebou bojovaly o moc skupina starších politiků spjatých ještě s Titovým obdobím, a skupina mladších politiků, jejímž tehdy ještě neformálním vůdcem se již v polovině osmdesátých let stal Slobodan Milošević. Jeho dosti rychlý vzestup byl započat v roce 1984 po zvolení do funkce předsedy stranické organizace v Bělehradě. Již tehdy Milošević pochopil, že je dosavadní titoistická platforma už takřka vyčerpána a že je zapotřebí najít novou ideologickou bázi. Tu postupně nalézal právě ve znovuzrozeném srbském nacionalismu.⁵⁴

⁵² Bez ohledu na etnický původ a politické přesvědčení se *Výbor na obranu svobody myšlení a projevu* na počátku skutečně zastával všech disidentů. (in: Antonić, S., *Zarobljena zemlja. Srbija za vlade Slobodana Miloševića*, str. 58-59).

⁵³ Dragović-Soso, J., *Spasioci nacije. Intelektualna opozicija Srbije i oživljavanje nacionalizma*, str. 32.

⁵⁴ Jeho příklon k nacionalismu však nebyl ještě v polovině osmdesátých let takřka vůbec patrný.

Srbští nacionalisticky orientovaní intelektuálové již v polovině osmdesátých let zavedli termín „hlas národa“, jenž považovali za nejdůležitější politický argument. Tato skupina intelektuálů „národ“ jakožto politického hráče konfrontovala s tehdy ještě oficiální společenskou entitou „dělnickou třídou“, čímž chtěla vytvořit iluzi toho, že se jedná o zcela jiný politický koncept. Tuto situaci velmi trefně komentoval Čolović: „*Tím, že byla jedna kolektivní síla nahrazena druhou, umožnil tento přechod „pracujícího lidu“ na „srbský národ“ takřka nepostřehnutelnou transformaci totalitarismu „ve jménu třídy“ v totalitarismus „ve jménu národa“.*“⁵⁵

V září roku 1986 vydala Srbská akademie věd a umění (Srpska akademija nauka i umetnosti, SANU) v bělehradském deníku *Večernje novosti* úryvky tzv. *Memoranda*, v němž se otevřeně přihlásila k velkosrbským myšlenkám. Memorandum zahrnuje mezi klíčové otázky jugoslávské reality nerovnoprávné postavení srbského národa v rámci SFRJ: „*Srbové, přestože jsou většinovým národem v Jugoslávii a přestože jsou vítězi v první a druhé světové válce, jsou zároveň poraženi v míru. V jugoslávském společenství je Srbsko politicky oslabené, a ekonomicky zneužíváno ze strany antisrbské koalice Chorvatů a Slovinců, kteří uplatňují strategii „slabé Srbsko – silná Jugoslávie“.*“⁵⁶ Autoři Memoranda tvrdili, že decentralizace státu vedla k jeho rozparcelování a vytvoření osmi (šest republik a dvě autonomní oblasti) oddělených ekonomických a politických celků tvrdě prosazujících své zájmy. Byli zároveň přesvědčeni, že Slovinsko a Chorvatsko dosti profitují právě z ústavy přijaté v roce 1974.

Uspořádání, ve kterém byly součástí SR Srbska ještě dvě autonomní oblasti, považovali autoři Memoranda za nefunkční. Politický statut užšího Srbska považovali z právního hlediska za nedefinovaný a vztahy s oběma oblastmi za víceméně matoucí.

Srbové v Chorvatsku byli údajně vystaveni rafinované asimilační politice, přičemž řešení jejich národnostního postavení považovali tvůrci Memoranda za primární politickou otázku. Srbové (vyjma období druhé světové války) nikdy nebyli, dle jejich názoru, vystaveni takovému nebezpečí jako nyní. Autoři Memoranda obvinili tehdejší srbské politiky z „*nepřipravenosti k historickému úkolu*“ a požadovali změnu ústavy z roku 1974, na jejímž základě chtěli dosáhnout „*úplné národní a kulturní jednoty srbského národa bez ohledu na republiku či oblast, v níž se nachází.*“⁵⁷

⁵⁵ Čolović, I. *Bordel ratnika, XX vek*, Beograd 1993, str. 149.

⁵⁶ Mihailović, K., Krešić, V., Memorandum of the Serbian Academy of Science and Arts. Answers to Criticisms. Beograd: Serbian Academy of Science and Arts, 1995, str. 125.

⁵⁷ Pirjevec, J., *Jugoslávie 1918–1992. Vznik, vývoj a rozpad Karađorđevićovy a Titovy Jugoslávie*, str. 442.

Dokument odsoudili všichni významnější komunističtí funkcionáři jako manifest namířený proti národnostní harmonii a toleranci a vlastně i proti samotné existenci Jugoslávie. Sám Milošević se k Memorandu sice nevyjádřil, ale již tehdy se začala vytvářet neformální koalice mezi Miloševićem a srbskými nacionalistickými silami.

Na počátku roku 1987 Milošević opět obrátil pozornost ke kosovskému problému a svým výrokem na Kosově poli „*Nedopustím, aby vás někdo bil*“ jednoznačně podpořil srbské obyvatelstvo žijící v tomto regionu. Kosovská otázka se pro Miloševiče stala nástrojem, jenž poté využil k útoku proti svým stranickým oponentům, kterou obvinil z nedostatečné ochrany srbských zájmů.

Na konci osmdesátých let se část srbské intelektuální elity, jež později zakládala opoziční politické strany, taktéž zaměřila na kosovskou otázku. Ljubomir Simović (člen Srbské akademie věd a umění) v květnu 1987 na setkání Svazu spisovatelů prohlásil: „*Okamžitě, ihned – to jsou první slova nové rétoriky, jíž o sobě dává vědět jeden zrazený a ponížený národ. (...) Tento národ nyní povstal a těm, které doposud pokorně poslouchal, začal rozkazovat a určovat pravidla*“.⁵⁸ Později tento princip při formulaci tzv. *dění národa* (*dogadjanje naroda*)⁵⁹ využila i Miloševićova vládnoucí garnitura.

Při tomto „dění národa“ se během léta 1988 pořádaly tzv. mítinky solidarity, jejichž prostřednictvím chtěla vláda Slobodana Miloševiče vzkázat jak Albáncům, tak i celé Jugoslávii, že Srbové, i kdyby chtěli, již nemohou ustupovat a že se pravidla hry podstatně změnila. Během těchto událostí zaplnily jugoslávské televize tváře tisíce stovek účastníků mítinků, jejichž posedlost jakýmsi sebe osvícenstvím se stala argumentem a materiální silou vládnoucího populismu.

Zhruba od poloviny roku 1988 se však průběh a základní požadavky těchto shromáždění výrazně zradikalizovaly. Zaměřily se totiž i proti údajně „zbyrokratizovaným“ politickým elitám ve Vojvodině, Kosovu a Černé Hoře. Protesty se staly Miloševićovým nástrojem k přesvědčení celé srbské společnosti o nefunkčnosti vedení, které údajně nelpí na srbské národní otázce. Miloševićovi přitom šlo především o rozšíření osobní moci. Do konce roku 1989 se mu podařilo zlomit odpor regionálních oligarchií v obou autonomních oblastech. Milošević se navíc tehdy prezentoval jako liberální reformátor, jehož cílem je pouze zbavit Srbsko nadvlády zkorumpované stranické byrokracie, a proto se pro toto dění ujal taktéž název *antibyrokratická revoluce*. Podařilo se mu totiž obratně využít tehdejší situace ve

⁵⁸ Stojanović, D., *Traumatični krug srpske opozicije*, in: Popov, N., *Srpska strana rata. Trauma i katarza u istorijskom pamćenju* (II. deo), str. 77.

⁵⁹ Výraz, který pro tyto události použil srbský básník Vitezović, je do češtiny velice těžko přeložitelný a výraz „dění národa“ je pouze pracovní překlad, jenž nám má toto specifické slovní spojení přiblížit.

východním bloku, aby nakonec pro většinu srbské společnosti představoval ztělesnění naděje na překonání stagnace.

Celé toto hnutí by se nemohlo uskutečnit bez ideového konceptu, se kterým již předtím přišli srbští intelektuálové. Ty totiž Milošević potřeboval natolik, nakolik oni tehdy potřebovali jeho, přičemž tento fakt může potvrdit i následující příklad. Velkou oslavou 600. výročí bitvy na Kosově poli vyvrcholily výše zmíněné mítinky. Jak již víme, kosovská krize se na počátku osmdesátých let stala hlavním tématem srbských intelektuálních elit. Jeden z jejích hlavních představitelů, spisovatel Matija Bećković, tři měsíce před touto oslavou prohlásil: „*Právě v den 600. výročí bitvy na Kosově poli musíme oznámit: Kosovo je Srbsko a ten fakt nezávisí ani na albánské porodnosti, ani na srbské úmrtnosti. Tam je tolik srbské krve a srbských památek, že toto území bude srbské, i kdyby zde nezůstal ani jediný Srb.*“⁶⁰ Politický projekt, jenž měl srbskému národu pomoci uskutečnit myšlenku „každý na svém“ (a dokonce i tam, kde „nezůstal ani jediný Srb“), byl projektem, který právo jedné strany povyšoval nad právo druhé strany (což bude nejvíce patrné až v devadesátých letech, tedy v námi zkoumaném období).

Miloševićovy nereálné politické ambice a stále sílící velkosrbská propaganda rozhodně přispěly i k oživení velkochorvatského nacionalismu. Dá se navíc i konstatovat, že právě Milošević a srbští nacionalisté stáli na počátku vzestupu chorvatského nacionalisty Franje Tuđmana.⁶¹ Právě nárůst srbského a následně i chorvatského nacionalismu byl velkým problémem především pro Srby žijící v Chorvatsku (tzv. prečanské Srby). Srbové tvořili na území Chorvatska asi 11,6 % obyvatelstva republiky.⁶² Za dob Titovy Jugoslávie, především v padesátých a šedesátých letech, tu žili víceméně spokojené životy. Nedocházelo k větším střetům mezi jednotlivými národnostmi a ani zde nepanovala výraznější národnostní nevraživost, což dokazoval i vysoký počet smíšených manželství. V roce 1990 se však ukázalo, že oživit kruté vzpomínky na druhou světovou válku a na období existence Nezavislého státu Chorvatsko, nebylo nijak zvlášť těžké. Výroky o nižším charakteru srbské kultury a civilizace patřily k těm umírněnějším. Nutno podotknout, že neustálých připomínek hrůz druhé světové války využila i srbská mediální kampaň, čímž jen podpořila špatné vztahy mezi Srby a Chorvaty a vznik spojenectví mezi Chorvaty a Slovinci.⁶³

⁶⁰ Stojanović, D., *Traumatični krug srpske opozicije*, in: Popov, N., *Srpska strana rata. Trauma i katarza u istorijskom pamćenju* (II. deo), str. 77.

⁶¹ Pelikán, J., *Jihoslovanská krize. Kořeny a souvislosti*, Nakladatelství Karolinum, Praha 1996, str. 19.

⁶² Pirjevec, J., *Jugoslávie 1918–1992. Vznik, vývoj a rozpad Karađorđevićovy a Titovy Jugoslávie*, str. 469.

⁶³ Tamtéž, str. 468.

V lednu roku 1990 se v Bělehradě konal XIV. (a poslední) sjezd SKJ, který měl vyřešit již poměrně tíživou situaci SFRJ. Zde však došlo k rozkolu a slovinské odtržení se velmi výraznou měrou podílelo na zániku Svazu komunistů Jugoslávie.⁶⁴ Navíc podle vzoru slovinských komunistů ze SKJ vystoupil i Svaz komunistů Chorvatska. Rozpad SKJ se tedy stal klíčovou událostí pro budoucí dezintegraci Jugoslávie.⁶⁵

V květnu roku 1990 v Chorvatsku ve volbách zvítězila Tuđmanova politická strana – HDZ (Hrvatska demokratska zajednica – Chorvatské demokratické společenství), přičemž dosti rychle po jejím úspěchu byly zaznamenány první projevy diskriminace srbského obyvatelstva. K prvním ozbrojeným přestřelkám došlo v srpnu roku 1990 na území chorvatské Dalmácie. V říjnu roku 1990 pak byla vyhlášena Srbská autonomní oblast Krajina. Chorvatská vláda tak ztratila kontrolu asi nad 15 % „svého“ území. Milošević byl separatistickými snahami srbské menšiny v Chorvatsku poměrně zaskočen, jelikož stále toužil po tom udržet Jugoslávii pohromadě a stát se Titovým nástupcem. Rozhodně nechtěl rozklad federace a sám se dlouho nemohl vyrovnat s tím, že jeho politika vedla právě k rozkladu SFRJ.

Milošević se snažil udržet jugoslávskou federaci pohromadě, ale ke konci roku 1991 pochopil, že cíl, jenž si vytyčil, je takřka nemožný. Stále více tedy přecházel na otevřeně nacionalistické pozice a postupně převzal i myšlenku Velkého Srbska, s níž se ztotožnila drtivá většina opozice. Milošević se tehdy (správně) domníval, že mu role obránce srbských menšin a obecně srbského národa může dosti přidat na popularitě.

Srbská společnost dosti sympatizovala se srbskými obyvateli Slavonije, Banije, Kordunu a Liky, jež se snažili o odtržení od Chorvatska. Přístup k prečanským Srbům žijícím v Chorvatsku a řešení srbské otázky byl jedním z hlavních témat i nově vznikajících politických stran v Srbsku, jež se tomuto problému věnovaly i ve svých stranických programech.

V červenci roku 1990 nechal Milošević přejmenovat svaz komunistů na Socialistickou stranu Srbska. Poté byla 28. září přijata nová ústava, která definovala Srbsko jako „demokratický stát, založený na svobodě, právech člověka a občanů a na vládě zákona“ a jako „suverénní, integrální a jednotný stát“⁶⁶. Ústava poskytovala silné pravomoci prezidentovi a na druhé straně omezila kompetence parlamentu. Současně s novou ústavou byl přijat nový volební zákon. Byl založen na většinovém principu, a tak jednoznačně pro

⁶⁴ Pirjevec, J., *Jugoslávie 1918–1992. Vznik, vývoj a rozpad Karađorđevićovy a Titovy Jugoslávie*, str. 468.

⁶⁵ Jović, D., *Jugoslavija: država koja je odumrla: uspon, kriza i pad Kardeljeve Jugoslavije. 1974-1990*, Prometej, Zagreb 2003, str. 474-477.

⁶⁶ *Ustav Republike Srbije, Osnovne odredbe*, Član 1, 1990.

příští volby zvýhodňoval vládnoucí Socialistickou stranu Srbska. Ústava zároveň ponechávala možnost, aby se k srbskému státu připojila území v Chorvatsku a v Bosně a Hercegovině, jež jsou většinově obývaná Srby. Ústavou totiž bylo stanoveno, že „*Republika Srbsko udržuje vztahy se Srby, kteří žijí mimo Republiku Srbsko, za účelem zachování jejich národní, kulturní a historické identity*“⁶⁷.

Klíčové nově vzniklé politické strany v Bosně a Hercegovině byly jednoznačně založeny na etnických základech. Ve volbách v prosinci roku 1990 zvítězila SDA (Stranka demokratske akcije – Strana demokratické akce) v čele s Alijou Izetbegovićem.

V únoru roku 1991 chorvatský parlament rozhodl, že bez jeho souhlasu svazové zákony v Chorvatsku neplatí. Hned vzápětí Alija Izetbegović společně s makedonskými představiteli prohlásil, že Bosna a Hercegovina a Makedonie nezůstanou součástí Jugoslávie, pokud dojde k odtržení Slovinska a Chorvatska.

Již koncem února Srbové v Krajině vyhlásili odtržení tohoto území od Chorvatska a následně pak připojení k Srbsku. Zároveň Srbové v Bosně a Hercegovině vyjádřili svůj úmysl vyhlásit samostatnost.⁶⁸

V červnu roku 1991 vyhlásilo jak Slovinsko, tak i Chorvatsko nezávislost. Hned po vyhlášení nezávislosti došlo v Chorvatsku k ozbrojeným střetům mezi Srby a Chorvaty. Válka v Chorvatsku začala v polovině července 1991. Mezitím v Bosně a Hercegovině bylo v říjnu roku 1991 sepsáno memorandum o svrchovanosti Bosny a Hercegoviny. Bosenští Srbové s tímto jednostranným rozhodnutím nesouhlasili, a tak v lednu roku 1992 rozhodli o ustavení Republiky srbské – vytvořili si tak správu, která byla nezávislá na centrální vládě v Sarajevu.⁶⁹

Na konci roku 1991 odeslaly Slovinsko, Chorvatsko, Makedonie a Bosna a Hercegovina ES žádosti o uznání nezávislosti. Posouzením o připravenosti jednotlivých republik k nezávislosti byla pověřena tzv. Banditerova komise.⁷⁰ V lednu vydala zprávu, kde

⁶⁷ *Ustav Republike Srbije, Prava i dužnosti Republike Srbije*, Član 72.

⁶⁸ Jović, D., *Jugoslavija: država koja je odumrla: uspon, kriza i pad Kardeljeve Jugoslavije, 1974-1990*, str. 480.

⁶⁹ Tejchman, M., Hladký, L., Šesták, M., Havlíková, L., Pelikán, J., *Dějiny Jihoslovanských zemí*, Nakladatelství Lidové noviny, Praha 2009, str. 582.

⁷⁰ Arbitrážní Banditerova komise byla založena Radou Evropské unie v srpnu roku 1991 z důvodu poskytnutí právního poradenství republikám SFRJ. V čele této komise stál Robert Banditer, francouzský politik a právník. Arbitrážní komise vynesla patnáct názorů a následných rozhodnutí o hlavních právních otázkách, které vyvstaly v souvislosti s konfliktem mezi několika republikami SFRJ. V listopadu 1991 prohlásila, že SFRJ je již v procesu rozpadu. V lednu roku 1992 vydala rozhodnutí o etnických menšinách, kde prohlašovala, že každá z republik musí uznat příslušníkům etnických menšin všechna lidská práva a svobody uznané v rámci mezinárodního práva včetně možnosti přihlásit se k vlastní státní příslušnosti. Toto rozhodnutí se týkalo především Srbů žijících na území Chorvatska či Bosny a Hercegoviny.

souhlasila pouze s uznáním Slovinska a Makedonie.⁷¹ Chorvatsko dle komise nesplňovalo podmínku zajištění ústavních práv srbské menšiny a bylo od něj požadováno, aby do své ústavy doplnilo klauzuli o ochraně srbské menšiny. Bosna a Hercegovina měla uspořádat referendum o nezávislosti pod mezinárodním dohledem. Chorvatsku se však nakonec již v lednu dostalo potvrzení nezávislosti, přestože to Badinterova komise nedoporučila. ES i přes tento fakt doporučilo členským státům, aby uznaly nezávislost Chorvatska a členské státy tak také učinily.⁷²

Ihned po mezinárodním uznání nezávislosti Slovinska a Chorvatska, Bosna a Hercegovina dle doporučení Banditerovy komise uspořádala na přelomu února a března roku 1992 referendum o samostatnosti. Pro nezávislost se v něm vyslovilo 63,4 % oprávněných voličů (jednalo se takřka výhradně o bosenské Muslimy a Chorvaty). Bosenští Srbové toto referendum bojkotovali. Na základě výsledků referenda byla 3. března vyhlášena samostatnost Bosny a Hercegoviny.

V dubnu roku 1992 byla sepsána ústava, podle které vzniká dvojčlenná federace – Svazová republika Jugoslávie (zahrnující území Srbska a Černé Hory). Ústava umožňovala, aby se Makedonie či Srby obývaná území v Chorvatsku a v Bosně a Hercegovině k federaci eventuálně připojily.

V květnu roku 1992 uvalila Organizace spojených národů na Svazovou republiku Jugoslávii přísné sankce za vměšování se do konfliktu v Bosně a Hercegovině. Součástí sankcí bylo také okamžité přerušení všech ekonomických, kulturních a sportovních styků se Svazovou republikou Jugoslávií. Toto rozhodnutí uvrhlo SRJ do naprosté izolace a negativně ovlivnilo ekonomiku velké části Balkánského poloostrova.

Mezinárodní společenství se všemi možnými způsoby snažilo o dosažení mírového ukončení bosenské války. V průběhu roku 1993 byl sepsán tzv. Vance-Owenův mírový plán,⁷³ na jehož základě měla být BaH rozdělena do deseti kantonů, jež měly přibližně odpovídat etnické situaci v zemi před vypuknutím sporů. Bosenští Srbové však tento plán

⁷¹ Nezávislost Makedonie však nakonec nebyla ještě uznána kvůli velkému protestu Řecka. Řecko prohlásilo, že si Makedonie nemůže přisvojovat toto historické jméno, neboť jí nepatří.

⁷² Pro uznání nezávislosti Chorvatska se nekompromisně postavila SRN, výrazně podpořená též Rakouskem a Svatou Stolicí.

⁷³ Cyrus Vance byl americký politik a diplomat, který byl od roku 1991 speciálním vyslancem OSN pro Jugoslávii. Měl na starost řešení konfliktů na území Chorvatska, respektive Bosny a Hercegoviny, byl tedy autorem několika mírových plánů.

David Owen je britský politik a bývalý ministr zahraničí. V roce 1992 byl pověřen řešením konfliktů na území bývalé Jugoslávie, především na území Bosny a Hercegoviny.

odmítli s odůvodněním, že plán rozděloval území obývané Srby v BaH na několik územně izolovaných celků.⁷⁴

Mezinárodní vyjednavací v Ženevě předložili nový mírový plán, označovaný jako plán Owen-Stoltenberg.⁷⁵ Tento plán v zásadě navrhoval ustavení volného Svazu bosenských republik, přičemž Sarajevo mělo být po určitou dobu pod správou OSN a Mostar pod správou EU. Alija Izetbegović tento plán zprvu razantně odmítl, ale následně se rozhodl jej akceptovat v případě, že Srbové vrátí území, na kterých měl muslimský národ před válkou početnou převahu. Přijetí tohoto plánu s takovou podmínkou se v zásadě rovnalo odmítnutí.⁷⁶

Počátkem května roku 1995 zahájila chorvatská armáda útok, známý pod názvem *Operace Blesk (Operacija Bljesak)*, na území Republiky srbské krajiny v západní Slavonii. Chorvatské oddíly během několika dní toto území bez problému ovládly. Ze západní Slavonie uprchla velká většina srbských civilistů. Chorvatům se v zásadě podařilo rozdělit Republiku srbskou krajinu na dvě části. Poslední nadějí pro RSK bylo sjednocení s Republikou srbskou v Bosně, tento krok však v té době již nebyl možný. V červenci provedly chorvatské jednotky útok na srbská území v západní Bosně a Hercegovině, čímž se jim podařilo odříznout krajinské Srby v Dalmácii, Lice a Kordunu od zásobovací komunikace.⁷⁷

Veškeré výše popsané kroky byly pro chorvatskou armádu jakousi přípravou na větší ofenzivu, kterou měla v plánu. V srpnu Chorvaté zahájili klíčové útoky na západní oblast RSK, známé pod názvem *operace Bouře (Oluja)*. Hlavní město Republiky srbské krajiny, Knin, padlo poměrně rychle, jednotky krajinských Srbů se v podstatě nebránily a ve většině případů se rozhodly pro ústup. Jednotky OSN, které se měly na území starat o dodržování příměří, chorvatským akcím jen netečně přihlížely. Za pár dní se chorvatské armádě podařilo ovládnout v zásadě celou západní část RSK. Hlavním cílem těchto útoků v podobě ostřelování bylo donutit místní obyvatelstvo k útěku. Kruté boje přiměly více než 150 tisíc chorvatských Srbů k masovému úprku z Banije, Kordunu, Liky a severní Dalmácie.⁷⁸ Tímto masovým exodem dochází k naprostému zániku Republiky srbské krajiny. Následně byla ve slavonském městečku Erdut 12. listopadu 1995 podepsána Erdutská dohoda, jež řešila reintegraci západní Slavonije, Baranje a západního Sremu do ústavního a právního řádu Chorvatska.

⁷⁴ Tejchman, M., Hladký, L., Šesták, M., Havlíková, L., Pelikán, J., *Dějiny Jihoslovanských zemí*, str. 633.

⁷⁵ Thorvald Stoltenberg je norský politik. V roce 1990 se stal Vysokým komisařem OSN pro uprchlíky a v roce 1993 vystřídal Vance na postu zvláštního vyslance OSN pro bývalou Jugoslávii.

⁷⁶ Tejchman, M., Hladký, L., Šesták, M., Havlíková, L., Pelikán, J., *Dějiny Jihoslovanských zemí*, str. 635.

⁷⁷ Tamtéž, str. 622.

⁷⁸ Tamtéž, str. 623.

V létě roku 1995 dobyly srbské oddíly pod vedením Ratka Mladiće⁷⁹ bosňácké město Srebrenici. Srebrenica patřila do tzv. bezpečné zóny v BaH, která byla od roku 1993 chráněna jednotkami OSN. Po vpádu srbských vojsk z města uprchlo asi 25 tisíc osob. Při obsazování Srebrenice byl zajat velký počet⁸⁰ bosňáckých mužů, přičemž většina z nich byla následně zastřelena.⁸¹

Od 1. do 21. listopadu 1995 se v Daytonu v Ohio konala mírová konference, která měla ukončit konflikt v Bosně a Hercegovině. Jednání se účastnil Slobodan Milošević, Franjo Tuđman a Alija Izetbegović. Zde byla navržena *Daytonská mírová smlouva*, kterou následně všichni zúčastnění podepsali 14. prosince v Paříži. Na základě této dohody získala Republika srbská 49 % a Bosensko-chorvatská federace 51 % území Bosny a Hercegoviny.

V dubnu roku 1996 vznikla na území Kosova ozbrojená organizace UÇK (Ushtria Çlirimtare e Kosovës – Kosovská osvobozenecká armáda), jejímž cílem byl vznik nezávislého Kosova. Na území Kosova se postupně rozpoutala opravdová válka mezi UÇK a srbskou policií.

V březnu roku 1998 se připojily jednotky Jugoslávské armády k srbské policii na území Kosova a společně zahájily boj proti kosovským separatistům. Tyto boje trvaly několik měsíců, přičemž při nich mnoho albánských civilistů přišlo o život a další museli uprchnout ze svých domovů. Ze spousty smíšených vesnic v Kosovu byli naopak vyhnáni jejich srbští obyvatelé.⁸²

V září roku 1998 OSN rezolutně požádala srbskou vládu o zastavení bojů. Milošević se podřídil požadavkům Spojených národů a stáhl ozbrojené síly zpátky na své území. Mezinárodní společenství bylo rozhodnuto povolit Kosovu rozsáhlou autonomii, kterou měla zaručit přítomnost mírových jednotek NATO. Velmoci doufaly, že se jim podaří UÇK přesvědčit, aby přestala požadovat nezávislost a přinutit Miloševiče, aby souhlasil s přítomností vojsk NATO na území Kosova.

⁷⁹ Ratko Mladić byl důstojníkem jugoslávské armády. Během občanské války v Jugoslávii zasáhl na území Chorvatska do bojů proti chorvatským oddílům. V období od roku 1992 do roku 1995 byl velitelem bosenskoserbské armády Republiky srbské. V roce 1996 byl obviněn z válečných zločinů a genocidy Mezinárodním tribunálem pro bývalou Jugoslávii v Haagu. Dopaden a zatčen byl však až v roce 2011.

⁸⁰ Údaje o počtu zemřelých se v různých zdrojích podstatně liší. Oficiální zdroje sice uvádějí, že v Srebrenici zemřelo 8 000 osob, ale podle jiných zdrojů je toto číslo přehnané a nejsou pro něj prokazatelné důkazy. Ve výsledcích výzkumu provedeného pod vedením amerického ekonoma Edwarda S. Hermana se můžeme dočíst, že 8 000 mrtvých ve Srebrenici je „politický konstrukt“ oficiálních vládních i nevládních organizací a novinářů, jelikož pro toto tvrzení nemají žádné důkazy. (in: Bakić, J., *Jugoslavija: razaranje i njegovi tumači*, Službeni glasnik, Beograd 2011, str. 581).

⁸¹ Teichman, M., Hladký, L., Šesták, M., Havlíková, L., Pelikán, J., *Dějiny Jihoslovanských zemí*, str. 639.

⁸² Podle záznamů Úřadu Vysokého komisaře OSN pro uprchlíky z března roku 1999 bylo do té doby 90 smíšených vesnic v Kosovu etnicky vyčištěno od srbských obyvatel a další Srbové byli na odchodu. Buď to osidlovali jiná území Kosova, anebo uprchli na území Srbska.

Vyhrocená situace v Kosovu donutila velmoci založit tzv. kontaktní skupinu šesti států (USA, VB, Francie, Německo, Itálie a Rusko), která svolala mírová jednání do francouzského Rambouillet na 6. únor 1999. UČK se na těchto mírových rozhovorech nakonec rozhodla jejich návrh přijmout a spokojit se s autonomií. Srbská strana v zásadě taktéž souhlasila s návrhem na autonomii, avšak přítomnost vojsk NATO na území Kosova byla pro ně naprosto nepřijatelná. Tato dohoda navíc předpokládala i imunitu a neomezený přístup jednotek aliance na celé území Jugoslávie včetně jejího vzdušného prostoru a teritoriálních vod. NATO také požadovalo, aby při plnění mise mohly jeho jednotky používat bez jakéhokoli omezení všechna jugoslávská letiště, cesty a železniční tratě. Srbská strana na tyto podmínky, které by znamenaly přímé narušení státní suverenity, nepřistoupila a mírová konference skončila 18. března bez jakýchkoliv výsledků vedoucích k mírovému řešení situace.

Na základě krachu mírové konference v Rambouillet se NATO rozhodlo dodržet své ultimátum a přistoupit k ozbrojené intervenci na území Srbska a Černé Hory. Před začátkem bombardování velitelé NATO pravděpodobně počítali s tím, že se Milošević po několika dnech vzdá. Intervence NATO byla zahájena se třemi hlavními cíly: ukončení násilí v Kosovu⁸³, obrana lidských práv a vytvoření podmínek pro koexistenci multietnické společnosti. Mimo jiné mělo bombardování „zabránit humanitární katastrofě“ a donutit Srby přijmout mírovou smlouvu z Rambouillet, která ve chvíli, kdy bylo bombardování započato, byla v zásadě zapomenuta. Dalším cílem bombardování bylo oslabení samotného Miloševiče. Výsledek této kampaně však ukázal, že hlavním cílem této vojenské intervence byla v zásadě okupace Kosova. Po náletech trvajících dva a půl měsíce Milošević naznačil možnost přistoupit na podmínky NATO pro ukončení letecké intervence.

Vyjednáváním se Slobodanem Miloševićem byli pověřeni Martti Ahtisaari a Viktor Černomyrdin⁸⁴, kteří odjeli do Bělehradu přesvědčit Miloševiče k přijetí mírové dohody. Milošević 3. června přistoupil na dohodu a výsledkem byla dohoda podepsaná 9. června 1999 v makedonském Kumanovu. Ke dni 10. června NATO ukončilo bombardování Svazové republiky Jugoslávie. Mírová smlouva Ahtisaari – Černomyrdin slibovala, že kontrolu regionu zajistí jednotky OSN, nikoliv NATO a že OSN dohlédne na bezpečný návrat uprchlíků.

⁸³ V zásadě letecké údery měly opačný výsledek: vraždění a vyhánění kosovských Albánců doopravdy začalo až po zahájení bombardování NATO. (in: Achterhuis, H., *Politika dobrých úmyslů*, Nakladatelství Barrister & Principal, Brno 2002, str. 10).

⁸⁴ Martti Ahtisaari je finský politik a bývalý prezident Finska (funkci prezidenta vykonával v letech 1994 – 2000). V 90. letech byl členem vedoucí pracovní skupiny OSN pro Bosnu a Hercegovinu a později velvyslancem Evropské unie pro Kosovo. Spolu s Černomyrdinem vyjednal s prezidentem Miloševićem ukončení operací v Kosovu výměnou za konec bombardování SRJ vojsky NATO. Viktor Černomyrdin byl ruský politik. V dubnu roku 1999 byl zvláštním zmocněncem Ruska pro Jugoslávii.

Během války byly srovnány se zemí téměř dvě stovky továren a závodů. O práci tak přišlo přibližně 700 000 lidí. V Kragujevci byla poškozena největší automobilka na Balkáně, Zastava. Bombardování chemiček, rafinerií a skladů s chemikáliemi těžce poškodilo životní prostředí. Velké škody bombardování napáchalo v dopravní infrastruktuře i občanské vybavenosti velkých měst. Ekonomika Svazové republiky Jugoslávie, jež se těžko vzpamatovala z důsledků podpory Srbů v Republice srbské krajině a v Republice srbské a trvajících mezinárodních sankcí, tak utrpěla další úder.

3. Srbské parlamentní politické strany a jejich vývoj v období 1990 – 2000

Formování postkomunistických politických stran a jejich stranických programů se neodehrálo ze dne na den. Proces (re)definování legitimních konceptů významných politických stran v Srbsku v období 1990 – 2000 musíme chápat v kontextu vnitřního sociálního prostředí – tedy politických, ekonomických a společenských událostí, které zapříčinily pád nedemokratického komunistického režimu a otevřely tím prostor pro legitimní politický pluralismus.

Na počátku devadesátých let 20. století politické pole Srbska ani zdaleka nebylo *tabula rasa*, na kterou by každá nově vzniklá politická strana promítla svou novou politickou vizi. Klíčové politické strany naopak při formulaci svých stranických programů vycházely z legitimních témat a konceptů, které vyplynuly z výše popsaného vývoje osmdesátých let. Toto období se v zásadě dá považovat za krizové z hlediska legitimacy komunistické vlády v SFRJ. Krize přitom propukla po dvou velice důležitých a výše popsaných událostech, které se odehrály takřka ve stejnou dobu: kosovská a ekonomická krize na počátku 80. let. Do debaty o řešení těchto krizových událostí se kromě SKS a oficiálních federálních institucí zapojily taktéž relevantní intelektuální elity, čímž se tento proces řešení krizového stavu dostal mimo institucionální pole, a tak omezil legitimitu komunistického aparátu. Po celou tu dobu probíhal proces formulace tří významných konceptů, které představovaly více či méně radikální reinterpretaci komunistické ideologie:

1. *ekonomicko-reformní koncept*, který se zaměřoval na pokus o uchování socialistického hospodářského modelu při uplatnění tržních mechanismů;
2. *etno-nacionalistický – etnomobilizující koncept*, který se soustředil na přesah konceptu srbského národního zájmu;
3. *centralisticko-konstitucionální koncept*, který se orientoval na redefinici „avnojevskeho“ konceptu organizace jugoslávské federace.⁸⁵

Od zavedení pluralistického systému v Srbsku a Černé Hoře (1990) a jejich společném státě Svazové republice Jugoslávii (1992) bylo do roku 2000 formováno dohromady čtrnáct vlád – po pěti v Srbsku a Černé Hoře a čtyři svazové. První tři vlády v Srbsku (tedy v letech 1990, 1992 a 1994) formovala vládnoucí politická strana – Socialistická strana Srbska.

⁸⁵ Vukomanović, D., *Legitimacijske matrice relevantnih političkih partija u Srbiji (1990-2005)*, in: Lutovac, Z., *Političke stranke u Srbiji. Struktura i funkcionisanje*, Institut društvenih nauka, Beograd 2005, str. 32.

Do konce roku 1995 byly aktivity všech vlád pod výrazným vlivem několika faktorů: války v Chorvatsku a Bosně a Hercegovině; sankcí, jež byly uvaleny na Srbsko v roce 1992, a dosti specifického a formálně demokratického politického systému. V období 1990 – 2000 se v SRJ, Srbsku a Černé Hoře sice konalo jedenáct voleb, ale tento nově vzniklý systém by se těžko dal považovat za demokratický vzhledem k tomu, že vládní strana a opozice nebyly v žádných volbách v rovnoprávném postavení. Mimo jiné ani jedna srbská vláda prakticky neměla žádný samostatný vliv na rozhodování ohledně klíčových ekonomických a politických otázek.

Do propuknutí jugoslávské krize a secesionistických válek ve Slovinsku, Chorvatsku a Bosně a Hercegovině se srbská společenská a politická elita v zásadě zasazovala o přežití jugoslávské federace – tedy takové federace, ve které by v rámci jednotlivých republik vznikly nové autonomní jednotky tam, kde by pro to byly historické, etnické, kulturní nebo jiné důvody. Toto především souviselo s federálními jednotkami Chorvatskem a Bosnou a Hercegovinou. Vzhledem k tomu, že následně však propukla jugoslávská krize, začal se měnit i pohled předních intelektuálů na srbskou národní a státoprávní otázku, jež měla vliv na formulaci programů politických stran v Srbsku.

Při následné analýze politických programů uvidíme, že z hlediska přístupu jednotlivých politických stran k řešení národních a státoprávních otázek v bývalé SFRJ, problémů teritoriálního rozdělení, postojů k západním zemím i pravoslavným východním zemím, vymezení se vůči minulosti, postojů k národnostním menšinám či charakteru státního uspořádání se nám na srbské politické scéně v zásadě zformovaly tři skupiny politických stran. Dvě z nich – *Socialistická strana Srbska* (jež si vztah k občanům a národnostním menšinám vybudovala svým osobitým způsobem a v tomto případě rozhodně nepřejala postoje předchozího režimu) a *Demokratická strana* se v zásadě dají zařadit do jedné skupiny. Další tři politické strany – *Srbské hnutí obnovy*, *Srbská radikální strana* a *Demokratická strana Srbska* patří do druhé skupiny. Zcela specifickou kategorií pak tvoří samotný *Občanský svaz Srbska*, jenž k srbské národní otázce a celé situaci ohledně rozpadu Jugoslávie, zaujal zcela odlišné stanovisko.

3.1 Vznik a vývoj Socialistické strany Srbska

Socialistická strana Srbska (Socialistička partija Srbije – SPS) byla dominantní politickou silou v Srbsku v prvním desetiletí jeho pluralistického období. Její předseda Slobodan Milošević měl značný vliv i na situaci v jiných částech SFRJ – v Republice srbské krajině a v Republice srbské. Politická strana byla založena 16. července 1990 v tehdejší Socialistické federativní republice Jugoslávii, konkrétně Socialistické republice Srbsko, sjednocením Svazu komunistů Srbska (Savez komunista Srbije – SKS) a Socialistického svazu pracujícího lidu Srbska (Socialistički savez radnog naroda Srbije – SSRNS). Socialistický svaz pracujícího lidu Srbska byl vždy jen převodovou pákou komunistického aparátu. Spojení s ním přineslo socialistům do vínku majetek v hodnotě 160 milionů dolarů a tučná bankovní konta.

Předsedou strany byl na zakládajícím sjezdu jednoznačně zvolen Slobodan Milošević. Při založení se strana stala po právní i majetkové stránce následníkem těchto dvou výše zmíněných politických organizací. Zde byl taktéž přijat stranický program a *Stanovy*, na jejichž základě se SPS definovala jako nová politická strana levé orientace. Kromě předsedy byl zvolen i ústřední výkonný výbor a statutární a dozorčí komise.

Socialistická strana Srbska se vyslovila pro kontrolovanou cestu k tržní ekonomice, pomalé odbourávání subvencí, postupné budování kapitálového a pracovního trhu. Chtěla tak zabránit sociálním revoltám. Pro Miloševiče bylo důležité, že do nové strany buď přímo vstoupily nebo ji alespoň nepřímo podpořily významné osobnosti, které dosud patřily k disidentu. Významným členem SPS se stal filosof a člen skupiny kolem časopisu *Praxis*⁸⁶ Mihailo Marković, který v posledních letech učil na Pensylvánské státní univerzitě. Její vznik nepřímo podpořil také spisovatel Dobrica Ćosić.

Ideologie SPS se pohybovala mezi dvěma základními body: první z nich představoval *společensko-historický cíl*, čímž bylo zachování státního vlastnictví jakožto základního společenského vztahu; druhý byl *mobilizující* a vztahoval se právě na národní otázku. Při formulaci národního zájmu Srbska a Srbů v Jugoslávii SPS zvolila kolektivistickou a tradicionalistickou formuli nacionalismu, čímž chtěla získat na svou stranu především tradicionalisticky smýšlející část společnosti. Socialistická strana Srbska totiž prosazovala

⁸⁶ Skupina Praxis – skupina filosofů a sociologů z bývalé Jugoslávie zastupující myšlenky humánního, nedogmatického marxismu. Skupina vydávala i stejnojmenný časopis Praxis, který byl považován za vedoucí periodikum pro marxistickou teorii své doby, a pořádala mezinárodně uznávané semináře Letní škola na Korčule (na ostrově Korčula). Skupina existovala v období 1963 až 1975 (kdy byla zakázána).

zachování Jugoslávie (což bylo Miloševićovým hlavním cílem), národnostní rovnoprávnost, sociální spravedlnost a na počátku i mírové řešení mezinárodnostních konfliktů v Jugoslávii.⁸⁷

Program Socialistické strany Srbska, přijatý v říjnu 1990, reflektoval kontinuitu partyzánského mýtu o národně osvobozeneckém boji, ovšem bez dalšího figurování Tita v nové srbské ikonografii (blíže se programem SPS zabýváme v následující kapitole). Z neúspěchu komunismu byly obviněny „byrokratické deformace“. Strana se přihlásila k tradicím dělnického hnutí a rozvoji socialismu ve světě, k boji za „svobodu a spravedlnost a za nový prosperující a humánní svět“.

Stejně jako v tomto prvním programu SPS se i v předvolební kampani představovala jako „zachrána pro Srbsko“ a jako celonárodní „moderní levicová politická strana“. Především taktéž vyzdvihovala svůj úspěch v prosazení „jednotného Srbska“. Kromě toho neopomněla zmínit svoji „pokrokovost“, přičemž zdůrazňovala, že opozice představuje „temné síly“, jež Srbsku, v případě jejich vítězství, přinesou jen chmurnou budoucnost.

Přání udržet Jugoslávii – byť třeba ve zmenšené podobě – bylo pro Miloševiče dlouho přednější než naplnění velkosrbského programu. On a jeho přívrženci ve svazových orgánech stále ještě ovládali čtyři hlasy (Srbsko, Černá Hora, Kosovo a Vojvodina). Měli naději, že se na jejich stranu postaví dvě další republiky, stále nerozhodná Makedonie a národnostně rozhádaná Bosna a Hercegovina. Milošević se pozvolna distancoval od Titova odkazu. Začal tvrdit, že chce v Jugoslávii vybudovat sociálně spravedlivou společnost podle skandinávského modelu. Dlouho se však snažil bránit stávající systém. Tvrdil, že demokracie může existovat i bez opozičních stran.

SPS dosáhla vítězství ve všech pluralitních volbách ve výše zmíněném období: čtyřikrát ve volbách do republikového parlamentu (1990, 1992, 1993, 1997) a třikrát ve volbách do svazového parlamentu (květen 1992, prosinec 1992 a 1997).

V prosinci roku 1990 SPS vyhrála první parlamentní volby v Srbsku – získala 194 mandátů a Slobodan Milošević byl tehdy přesvědčivě zvolen prezidentem Republiky Srbsko. V lednu 1991 SPS, po zavedení pluralitního režimu, sestavila první vládu Republiky Srbsko. Premiérem byl zvolen Dragutin Zelenović.

Záhy po vypuknutí občanské války v Bosně a Hercegovině se Milošević rozhodl i formálně ukončit existenci Titovy Jugoslávie. Na základě dohody mezi srbskou a černohorskou politickou reprezentací byla 27. dubna 1992 proklamována – Svazová republika

⁸⁷ SPS ve svém prvním programu skutečně prosazovala mírová řešení jugoslávských válek, i když se Miloševićovi kroky postupně obracely na zcela opačnou stranu.

Jugoslávie (Savezna republika Jugoslavija – SRJ), kterou tvořily Republika Srbsko a Republika Černá Hora.

Milošević dosti obratně manévroval v situaci, kdy opozice po něm vyžadovala vypsání nových voleb. Odmítl sice odstoupit, ale slíbil do konce roku vypsat předčasné parlamentní i prezidentské volby. Socialisté, kteří se na svém druhém sjezdu koncem října roku 1992 znovu stabilizovali a odrazili pokusy části sociálně demokraticky orientovaného členstva o změnu charakteru strany, strašili v kampani prosté lidi hesly o tom, že všichni opozičníci jsou zrádci národa, kteří se zaprodali západním velmocem.

V prosincových volbách (1992) Milošević již v prvním kole získal potřebnou nadpoloviční většinu. Socialistická strana Srbska sice získala téměř 30 % hlasů, neměla však v novém svazovém parlamentu většinu. Měla jen 101 ze 250 poslaneckých křesel. Milošević sice odrazil nápor tzv. demokratické opozice, ale po ztrátě parlamentní většiny se musel spoléhat na tichou podporu Srbské radikální strany. S jejich pomocí pak odstranil Milana Paniće, kterého v červenci 1992 jmenoval premiérem. Předpokládal totiž, že tento nový premiér zajistí Jugoslávii onu potřebnou image v západním světě a že bude snadno ovladatelný. Panić však chtěl sám převzít moc, a proto se Milošević rozhodl se ho zbavit. Svazová skupština poté zvolila počátkem března premiérem Miloševićovi blízkého černohorského politika Radoje Kontiće.

Milošević však pochopil, že chce-li se i nadále udržet u moci, bude muset, alespoň na nějaký čas, ustoupit od svých záměrů vytvořit Velké Srbsko. Srbsko začalo vystupovat kooperativněji. Milošević přesvědčoval vůdce chorvatských a bosenských Srbů, aby i za cenu dočasných ústupků zastavili ozbrojený konflikt.

Za této situace Milošević znovu riskoval. V říjnu 1993 rozpustil parlament a vypsal na 19. prosince předčasné volby. Chtěl se zbavit nepohodlných radikálů, s nimiž se nepohodl kvůli přijetí Vance-Owenova a Owen-Stoltenbergova mírového plánu pro Bosnu a Hercegovinu. Následně se pokusil získat potřebnou podporu parlamentu pro stabilizaci hospodářské situace a zásadní změnu v přístupu ke konfliktu v Chorvatsku a v Bosně.

Výsledky voleb znovu ukázaly, jak je Milošević, který se projevil jako špatný stratég, pohotový v dílčím taktizování. Socialisté bezpečně zvítězili; dokonce získali proti předcházejícím parlamentním volbám o 22 poslaneckých křesel více. Do bezpečné parlamentní většiny jim nicméně tři poslanci chyběli.

V situaci, kterou vytvořily volební výsledky, jedinou stranou, která mohla začít jednat o nové vládě, byli opět socialisté. V únoru 1994 sestavil socialista Mirko Marjanović společně

s malým seskupením *Nová demokracie*⁸⁸ novou srbskou vládou. Tato nová vláda vydržela na srbské poměry neuvěřitelné čtyři roky.

Volby do svazového parlamentu, které se konaly 3. listopadu 1996, skončily znovu jednoznačným vítězstvím uskupení vedeného Miloševićem. V druhé polovině listopadu 1996 začaly v Bělehradě opoziční demonstrace kvůli neuznaným výsledkům komunálních voleb, v nichž opoziční koalice *Zajedno* (Spolu) byla poměrně úspěšná. Demonstrace taktéž vyjadřovaly hlubokou frustraci velké části srbské společnosti, která před necelým desetiletím vkládala ohromné naděje do Miloševićova radikálního kursu. Milošević byl proti těmto v zásadě pokojným demonstracím dosti bezmocný.

V lednu 1997 Milošević nakonec ustoupil a zvláštním zákonem uznal vítězství opozice ve velkých městech. Koncem roku měl Miloševićovi navíc vypršet mandát. Potřetí již nemohl být zvolen prezidentem Srbska. Nechal se proto v polovině července 1997 poslanci vládnoucí koalice v Srbsku a černohorskými socialisty zvolit prezidentem Svazové republiky Jugoslávie.

V září 1997 se v Srbsku uskutečnily předčasné prezidentské a řádné parlamentní volby. Nejvíce poslanců v nové srbské sněmovně získala opět Socialistická strana Srbska. K absolutní většině jí však ve 250 členném parlamentu scházelo 16 poslanců. V prezidentských volbách nakonec až ve třetím – zřejmě úřady zmanipulovaném – kole znovu opakovaných voleb, které se konalo 21. prosince 1997, zvítězil dosavadní ministr zahraničí Milan Milutinović, což jinými slovy svým způsobem opět znamenalo vítězství Miloševiće.

Socialistické straně Srbska, jež byla dosti ovlivněna situací v Kosovu, se dlouho nedařilo sestavit vládu, mimo jiné i proto, že si Vuk Drašković, s nímž jednala, stanovil naprosto nesplnitelné požadavky. V druhé polovině roku 1998 Milošević navíc definitivně ztratil podporu vládnoucí skupiny v Černé Hoře. Milošević nakonec novou vládu vytvořil se Srbskou radikální stranou a Jugoslávskou sjednocenou levicí (JUL)⁸⁹.

Vyhrocená situace v Kosovu, jež následně v dubnu 1999 vyústila v bombardování Svazové republiky Jugoslávie ze strany Severoatlantické aliance, v zásadě sjednotila srbský národ a i ti, co doposud Miloševiće nemilosrdně kritizovali, se odmlčeli, nebo byli solidární.

⁸⁸ Nová demokracie (Nova demokratija) – Politická strana, jež vznikla v červnu 1990 ve Valjevu jako Hnutí za Valjevo. Zanedlouho byla přejmenovaná na „Nová demokracie“. Deklarovala se jako nová liberálně demokratická strana politického středu a jako politická strana pro „třetí skupinu voličů“. Na počátku své existence byla součástí hnutí DEPOS, aby následně v roce 1997 šla do voleb s SPS a JUL. Lze ji tedy považovat za další velmi nestálé a nesourodé uskupení na srbské politické scéně devadesátých let.

⁸⁹ Jugoslávská sjednocená levice (JUL) vznikla v červenci 1994 sjednocením 21 většinou efemérních levicových stran a skupin. Předsedou se stal talentovaný divadelní režisér Ljubiša Ristić, ale ve skutečnosti celé uskupení vedla Mirjana Marković, manželka Slobodana Miloševiće. JUL ve své propagandě odmítala nacionalismus, privatizaci, prosazovala státní vlastnictví bank a větších průmyslových podniků. Hlásila se také k odkazu titoismu. V praxi však působila především jako zájmová skupina.

Milošević tedy zůstal u moci i po podpisu *Kumanovské dohody* v červnu 1999, jež ukončila bombardování a jejímž podpisem Bělehrad fakticky ztratil území Kosova.

V únoru 2000 Socialistická strana Srbska na IV. sjezdu znovu potvrdila Miloševiče jako svého předsedu. Z 2314 přítomných delegátů pro něj hlasovalo 2308. Milošević tak mohl znovu prohlásit: „*V Srbsku nemáme opozici. Máme tu jen skupinky janičářů, renegátů, placených lokajů, spekulantů a pantátů, podléhajících vydírání, a ještě pak podle zločince a lenochy.*“ Ve snaze předejít eskalaci dalších demonstrací Milošević koncem července oznámil, že na 24. září 2000 vypsal předčasné prezidentské volby. Současně měly proběhnout volby do místních samospráv. Domníval se, že se mu podaří jako již tolikrát jejich výsledky zmanipulovat ve svůj prospěch. Tentokrát se Milošević však přepočítal – v prezidentských volbách zvítězil jednoznačně Vojislav Koštunica. V říjnu 2000 Milošević v televizi oznámil, že odchází z aktivní politiky.

3.2 Vznik a vývoj Demokratické strany

Demokratická strana byla první opoziční politickou stranou v Srbsku. Vznikla v předvečer znovuzavedení pluralitního politického systému v listopadu roku 1989 na základě rozhodnutí skupiny třinácti intelektuálů s cílem obnovit chod Demokratické strany Ljubomira Davidoviće (tedy politické strany, která byla založena v roce 1919 a působila až do roku 1945). Po rozhodnutí o založení strany, které veřejnosti sdělil *Ústřední výkonný výbor* 11. prosince 1989, se 3. února 1990 konal zakládající sjezd Demokratické strany. Na tomto sjezdu se řečníci zaručili, „*že se politická strana bude řídit jedině rozumem, demokratickými prostředky a zdůrazněním racionálního dialogu*“⁹⁰. Strana se profilovala jako občanská a centristická strana. K Demokratické straně patřila řada lidí z bývalé skupiny kolem již neexistujícího časopisu *Praxis*, z dalších známých osobností taktéž Vojislav Koštunica, Kosta Čavoški, básník Gojko Đogo a několik bývalých příslušníků staré Demokratické strany ze čtyřicátých let. Předsedou strany byl zvolen Dragoljub Mićunović, který na sjezdu přečetl deklaraci o Kosovu, která z těžké situace v autonomní oblasti obviňovala svaz komunistů a vyzývala všechny zúčastněné, aby se vyvarovali násilí a sešli se raději u „kulatého stolu“, kde by mohli dojít k mírumilovnému řešení.⁹¹ Místopředsedy byli zvoleni Vojislav Koštunica a

⁹⁰ *Naša reč*, 413, březen 1990, str. 2-3.

⁹¹ Tamtéž, str. 3.

Desimir Tošić. Velký vliv měl v Demokratické straně od jejího založení ctižádostivý Mićunovićův žák Zoran Đinđić.

Členy Demokratické strany se stala taktéž celá řada osobností velké intelektuální prestiže: spisovatelé Milovan Danojlić, Borisav Pekić, politolog Slobodan Inić, šéfredaktor *Književnih novina* Miodrag Perišić, divadelní režisérka Vida Ognjenović, filmový režisér Aleksandar Petrović a několik významných osobností demokratické emigrace, především pak již zmíněný Desimir Tošić, šéfredaktor měsíčníku *Naša reč*, se sídlem ve Velké Británii, který neúnavně od 70. let vydával všechny petice intelektuální opozice.

Demokratická strana byla konglomerátem nesourodých politických skupin, s často protikladnými představami a koncepcemi. Mezi jejími významnými členy neustále propukaly boje o pozice ve straně. Část jejích vůdců skutečně prosazovala vybudování občanské společnosti, další však viděli vzor v monarchistických srbských tradicích, jiná skupina měla blízko k militantnímu nacionalismu. Výsledkem bylo takřka permanentní štěpení Demokratické strany. Politici, kteří z této strany odešli, mimo jiné založili Srbskou liberální stranu (K. Čavoški, Nikola Milošević, Aleksandar Ilić), Demokratickou stranu Srbska (V. Koštunica) či Demokratické centrum (D. Mićunović).

Demokratická strana v zásadě převzala program bělehradské kritické inteligence, pro který hlasovalo *Sdružení spisovatelů Srbska* a který byl v době diskuze o ústavních změnách v roce 1988 podpořen ze strany *Výboru na obranu svobody myšlení a projevu* a SANU. Základy programu byly: obrana lidských a občanských práv, požadavek na zavedení parlamentní demokracie, tržní ekonomiky a demokratického federalismu založeného na nové historické úmluvě jugoslávských národů. Program prosazoval vytvoření dvoukomorového parlamentu, ve kterém by byly zastoupeny jak součásti svazového státu, tak i občané Jugoslávie. Program taktéž vyzýval k zabezpečení kulturních práv všech národů a menšin v Jugoslávii, včetně práva na užití jejich jazyka jako oficiálního jazyka a duchovní a kulturní vztahy s ostatními částmi jejich národa.⁹²

Z Demokratické strany po volbách v prosinci 1990 odešlo pravicové nacionalistické křídlo, které založilo poměrně nevýznamnou Srbskou liberální stranu. Zbytek Demokratické strany chtěl ovládnout Đinđić, proti kterému stála silná Koštunicova skupina.

V červnu roku 1992 došlo uvnitř Demokratické strany k velkému rozkolu především kvůli rozdílnému přístupu k řešení aktuální situace. Jedna část Demokratické strany pod vedením Dragoljuba Mićunoviće a Zorana Đinđiće prosazovala strategii krátkodobých dohod s režimem s cílem demokratizace tohoto režimu. Druhá část pod vedením Vojislava Koštunici

⁹² Deklaracija o osnivanju Demokratske stranke, 11.12. 1989.

byla zásadně proti těmto dohodám a prosazovala větší spolupráci s opozičními politickými stranami. Rozštěpení v Demokratické straně bylo natolik veliké, že skupina pod vedením Vojislava Koštunici nakonec založila vlastní politickou stranu pod názvem Demokratická strana Srbska.

Charismatický politik Zoran Đinđić se postupně stal jakousi tváří Demokratické strany a svůj post nakonec i obhájil v lednu roku 1994, kdy po Mićunovićově demisi, byl zvolen předsedou strany. DS byla zřejmě přesvědčena, že jim Đinđićova tvář a jeho velká odvaha zajistí popularitu, jež se promítla i do předchozích voleb, kdy v prosinci roku 1993 DS získala v srbské skupštině 29 křesel. O jejich novém předsedovi navíc jeho obdivovatelé začali mluvit jako o „balkánském Kennedym“. Đinđić následně zahájil kampaň, jejímž cílem bylo především posílení Demokratické strany, což se mu podařilo. Během poměrně krátké doby došlo k výraznému rozšíření členské základny strany, do níž vstoupilo zhruba 10 000 nových členů.

V létě roku 1996 Demokratická strana formovala společně se Srbským hnutím obnovy, Občanským svazem Srbska a Demokratickou stranou Srbska (jež byla součástí uskupení jen do konce roku) koalici *Zajedno* mající za cíl zbavit Slobodana Miloševiče moci. Koalice *Zajedno* uspěla v listopadu 1996 ve druhém kole komunálních voleb, ale volební komise její vítězství v Bělehradě, Niši, Kragujevci a Valjevu odmítla potvrdit. Z toho důvodu začaly v druhé polovině listopadu 1996 v Bělehradě opoziční demonstrace, které trvaly více než dva měsíce. Vedli je Zoran Đinđić, předseda Srbského hnutí obnovy Vuk Drašković a předsedkyně Občanského svazu Srbska Vesna Pešić. Některých pochodů centrem Bělehradu se zúčastnilo až 300 000 lidí. Milošević, vyzývaný západními politiky k ústupkům, nakonec couvl a výsledky voleb ve velkých městech uznal.

Během února opozice převzala postupně správu šesti velkých měst. Zoran Đinđić se stal starostou hlavního města. Po tomto úspěchu však takřka vzápětí propukly mezi vůdci opoziční koalice nové rozpory. Konflikty vyvrcholily v květnu 1997 rozpadem koalice *Zajedno* a v září 1997 byl Đinđić odvolán z primátorského křesla.

Nejagilnější opoziční uskupení Svaz pro změny, vedené právě Demokratickou stranou, začalo na podzim 1999 organizovat demonstrace. Jejich účastníci požadovali Miloševićovu demisi. Akce nebyla příliš úspěšná. Sešlo se mnohem méně lidí, než organizátoři předpokládali.

V září 1999 nakonec předseda Demokratického centra (a bývalý předseda DS) Dragoljub Mićunović pozval všechny opoziční strany v Srbsku ke *Kulatému stolu opozičních stran v Srbsku*, na němž se formulovaly požadavky opozice na vypsaní mimořádných voleb.

Toto setkání bylo jakýmsi předvojem ke vzniku velké koalice *DOS* (Demokratická opozice Srbska – Demokratska opozicija Srbije). Teprve 10. ledna 2000 se pak velká část opozice shodla na společné strategii. Dohodu podepsalo 16 politických stran. Měly znovu začít manifestace s cílem vynutit si předčasné volby.

Do společné protimiloševičovské aliance Draškovičovo Srbské hnutí obnovy sice odmítlo vstoupit, ale zbytek opozičních vůdců dokázal překonat vzájemné animozity. Skoro 20 stran vytvořilo alianci *DOS*, jejímž základním programem byla volební porážka Miloševiče a nastolení demokracie, což se nakonec v říjnu 2000 opravdu podařilo.

Zásadní politické změny potvrdily výsledky srbských parlamentních voleb v prosinci 2000. Opoziční koalice, v níž společně kandidovaly všechny strany *DOS*, získala 63 % hlasů a na základě toho dvě třetiny míst v srbském parlamentu. Předsedou vlády byl na základě předchozích dohod v rámci vítězné aliance zvolen právě Zoran Đinđić.

3.3 Vznik a vývoj Srbského hnutí obnovy

Již počátkem ledna 1990 vznikly ve Vojvodině zárodky strany Srbská národní obnova (Srpska narodna obnova – SNO), ve které však záhy došlo k rozkolu, kdy se jedno křídlo této strany pod vedením Vuka Draškoviče sjednotilo se Srbským hnutím za svobodu (Srpski slobodarski pokret), v jehož čele stál Vojislav Šešelj. Tímto způsobem tedy bylo 14. března 1990 založeno Srbské hnutí obnovy (Srpski pokret obnove – SPO), jehož vznik byl potvrzen podpisem *Deklarace o sjednocení*.⁹³ Za předsedu Srbského hnutí obnovy byl zvolen Vuk Drašković. Vojislav Šešelj však záhy ze strany vystoupil a založil vlastní stranu – Srbskou radikální stranu.

Srbské hnutí obnovy bylo první srbskou politickou stranou, která vznikla na základě principu systému pyramidy. Politické strany v Srbsku, respektive v Jugoslávii, nevznikaly spontánně a pozvolna na základě rozdílných, navzájem protichůdných potřeb jednotlivých společenských skupin, nýbrž se rodily z politických idejí svých vůdců. Tento způsob vzniku politických stran, tedy seshora, dosti protěžuje vůdčí, charismatický typ politických stran, které jsou rozpoznatelné spíše podle stranického vůdce, nikoliv podle stranického programu. Tento stranický vůdce je pak symbolem, který je nesrovnatelně důležitější než samotná

⁹³ *Deklaracija o ujedinjenju*, „Velika Srbija“, č. 1, str. 18.

politika té které politické strany. Vuk Drašković byl právě takovýmto stranickým vůdcem, jelikož jeho práva byla téměř neomezená.⁹⁴

Srbské hnutí obnovy bylo radikálně nacionalistické a ostře protikomunistické. Za svůj cíl vyhlášovalo Velké Srbsko, zahrnující „*všechna místa, kde jsou srbské hroby a spálené srbské obce*“. Snažilo se proto vytvářet své organizace i mimo vlastní Srbsko. Velké úsilí Draškovićovo hnutí vynakládalo na rehabilitaci Dragoljuba Mihailoviće a jeho četníků z dob druhé světové války.

V únoru 1991 stoupenci Vuka Draškoviće zahájili boj o elektronická média, která ovládala vláda. Z tohoto důvodu byla na 9. března na bělehradské Náměstí republiky svolána demonstrace, během níž byl Drašković na pár dní zatčen. Demonstrace nakonec vyústily v propuštění vedení televize a demisi ministra vnitra Radmila Bogdanoviće.

Začátkem léta 1993 se v prosincových volbách poražené Srbské hnutí obnovy pokusilo znovu převzít aktivitu. Po rvačce v parlamentu, kterou vyvolal jeden z poslanců Šešeljovy strany, se 1. června shromáždilo u budovy federální skupštiny několik tisíc Draškovićových sympatizantů. Policie následně zatkla Vuka Draškoviće a jeho ženu Danicu. Mezinárodní veřejnost, mylně přesvědčená, že zatčený pár reprezentuje demokratické, národnostně tolerantní Srbsko, vyjadřovala manželům Draškovićovým solidaritu. Za věznění se přimlouvaly i vlády USA a Ruska. Ještě 9. července Milošević udělil Draškovićovi milost. V této situaci Drašković, místo aby politicky zúročil své „utrpení“, odjel na měsíc na řecký ostrov Limnos. V Srbsku se opět objevil až počátkem října. Veškerá pozitivní energie, kterou mezinárodní, ale zejména srbská veřejnost vložila do protestu proti perzekuci opozičního politika, tak přišla vniveč.

Ve volbách v prosinci 1993, jichž se Srbské hnutí obnovy účastnilo společně se seskupením *DEPOS* (Demokratski pokret Srbije – Demokratické hnutí Srbska), se však se svými 45 poslanci stalo druhým největším uskupením ve skupštině.

Srbské hnutí obnovy v polovině roku 1996 vstoupilo do koalice Zajedno a Drašković následně po úspěšných komunálních volbách, jež Milošević odmítal uznat, organizoval společně s Đinđićem a Pešicovou opoziční demonstrace. V květnu 1997 se koalice Zajedno rozpadla a na místo odvolaného Đinđiće byl do primátorského křesla s podporou socialistů zvolen představitel Draškovićova Srbského hnutí obnovy.

V parlamentních volbách v září 1997 Srbskému hnutí obnovy své hlasy odevzdalo jen 22 % voličů. SPO sice v lednu 1998 jednalo se SPS o sestavení nové vlády, ale vzhledem

⁹⁴ Podle statutu SPO tak „*předseda strany má daná diskreční oprávnění: uděluje tresty, jmenuje generálního tajemníka, stanovuje resorty místopředsedů, jeho hlas je rozhodující v případě, že v předsednictvu dojde k rozkolu.*“ (Statut Srpskog pokreta obnove, str. 2.)

k tomu, že si Drašković stanovil naprosto nespelnitelné požadavky – chtěl například místo předsedy vlády, deset ministerstev a polovinu míst velvyslanců – k dohodě nakonec nedošlo.

Na podzim roku 1999 Đinđić čekal, že se mu dostane podpory při demonstracích proti Miloševićovi ze strany opozičních stran a především pak počítal s Draškovićem, který se však rozhodl tyto demonstrace nepodpořit. Tohoto svého stanoviska se držel až do konce, přestože se protestů proti Miloševićovi účastnila již velká většina opozičních stran, která následně nakonec bez SPO formovala alianci DOS, jež v prosinci roku 2000 vyhrála parlamentní volby.

3.4 Vznik a vývoj Srbské radikální strany

Sjednocení Srbského četnického hnutí Vojislava Šešelje a větší části místních výborů Národní radikální strany 25. února 1991 vedlo ke vzniku extrémní šovinistické Srbské radikální strany (Srpska radikalna stranka – SRS). Na zakládajícím sjezdu Srbské radikální strany v Kragujevci byl přijat program i statut, zvolen Hlavní výbor; jejím předsedou se stal Vojislav Šešelj.

Ve svém statutu SRS neopomněla zmínit, že je „*právním následníkem Srbské národní radikální strany (Srpska narodna radikalna stranka) založené v roce 1881 a že se ve své činnosti řídí jejím programem a statutem, jež pouze byly přizpůsobeny novým společenským poměrům*“.⁹⁵

Srbská radikální strana se přitom Srbskou národní radikální stranou nechala inspirovat především požadavkem na sjednocení srbského etnického prostoru do jednoho státu a orientací na Rusko v zahraniční politice. SRS při formulaci svého programu vycházela taktéž z myšlenek skupiny radikálů, jež působili v meziválečné Jugoslávii za vlády Milana Stojadinoviće a prince Pavla a jež v roce 1937 založili *Srbský kulturní klub* (SKK). Tito intelektuálové prosazovali definitivní rozchod s jakoukoliv formou jugoslávství, jelikož byli přesvědčeni, že srbský národ přinesl myšlenku vytvoření jednotného jugoslávského národa velké oběti, za něž nic nezískal, přičemž východisko viděli v návratu k autentickým srbským tradicím, k původním zdrojům a programu srbského nacionalismu. Srbská radikální strana v roce 1991 vytvořila program s dosti podobnými požadavky (viz čtvrtá kapitola).

⁹⁵ *Statut Srpske radikalne stranke*, část 1., „Velika Srbija“, str. 8.

Srbská radikální strana se rychle transformovala v politickou sílu, s níž se muselo počítat. Přestože se Srbskému četnickému hnutí nepodařilo zaregistrovat v prvních pluralitních volbách v Srbsku, Vojislav Šešelj jakožto nezávislý kandidát v prezidentských volbách v prosinci 1990 získal takřka 100 tisíc hlasů. Uběhl jen další rok a SRS se stala druhou nejsilnější politickou stranou v Srbsku.

V parlamentních volbách v SRJ, jež se uskutečnily 20. prosince 1992, SRS obdržela 23 % hlasů s 73 poslanci, což znamenalo, že se Milošević při sestavování nové vlády musel spolehnout na jejich tichou podporu, jež se mu navíc hodila ve chvíli, kdy se rozhodl zbavit pro něj již nepohodlného Paniće.

Radikálové si však následně vynutili čistku ve státě kontrolovaných sdělovacích prostředcích, odkud bylo propuštěno více jak tisíc lidí, kteří byli obviněni z přílišné náklonnosti k opozici. Z iniciativy radikálů byly také provedeny změny v republikovém parlamentu a zastoupení ve svazové skupštině, které jednoznačně poškodily opozici. Spolupráce s radikály umožnila socialistům, aby v únoru 1993 Nikola Šainović sestavil v Srbsku menšinovou vládu socialistické strany.

V dubnu roku 1993 však došlo k velkému sporu mezi SRS a SPS, kvůli jejímu přijetí Vance-Owenova a Owen-Stoltenbergova mírového plánu pro Bosnu a Hercegovinu. Poté následovala ostrá propaganda ze strany SPS, která vyústila v částečnou blokaci Šainovićovy vlády ze strany SRS. Sám Šešelj o svém „odklonu“ od Miloševiče řekl: *„My bychom ho veřejně nenapadli, kdyby nedošlo k zatýkání našich lidí. Moc dobře jsme věděli, že se on jakýmsi iracionálním způsobem těší v Srbsku velké popularitě. (...) Z pohledu našich stranických zájmů bylo mnohem lepší si ho nevšímat. Nakonec jsme ho však museli praštit do hlavy“, aby si uvědomil, že nám už nemůže zatýkat lidi.*⁹⁶

Počátkem července 1993 SRS navíc oznámila, že rozpočet na příští rok podpoří jen za podmínky odchodu tří ministrů, kteří dublují činnost federálních ministerstev (zahraničí, zahraničního obchodu a obrany). Krátce nato žádala výměnu náčelníka generálního štábu. V polovině září 1993 navrhla, aby parlament vyslovil vládě nedůvěru, což tedy vedlo k vypsání nových voleb. V těchto volbách však SRS, pravděpodobně i kvůli výše zmíněným sporům a roztržkám, získala pouhých 13,8 % hlasů.

Ve volbách v září 1997 Srbská radikální strana, kterou začala favorizovat část bývalých Miloševićových přívrženců, skončila druhá s téměř 28 % hlasů (tedy 80 poslanci). Tehdy se předseda SRS, Vojislav Šešelj, dokonce účastnil i prezidentských voleb, ve kterých však neuspěl.

⁹⁶ Zápis z Třetího vlasteneckého kongresu SRS, str. 6.

V březnu 1998 se Srbská radikální strana dohodla se Socialistickou stranou Srbska na sestavení nové vlády: radikálové v novém kabinetu získali patnáct míst a Vojislav Šešelj a Tomislav Nikolić dostali posty místopředsedů vlády.

Ve volbách v prosinci 2000 však SRS zaznamenala katastrofální neúspěch, jelikož její poslanecký klub tehdy již tvořilo jen 27 členů.

3.5 Vznik a vývoj Demokratické strany Srbska

Demokratická strana Srbska byla založena ihned po rozštěpení původní Demokratické strany, k němuž došlo z důvodu prohroubení rozdílných stanovisek vedení strany týkajících se řešení aktuální situace, jejího programu, struktury a jejího dalšího fungování. Později v době vzniku koalice DEPOS v červnu roku 1992, křídlo Demokratické strany pod vedením Vojislava Koštunici opustilo Demokratickou stranu a vstoupilo do DEPOS-u s cílem užší spolupráce s opozičními stranami. Následně 22. července roku 1992 byla založena Demokratická strana Srbska (DSS). Předsedou byl dle očekávání zvolen Vojislav Koštunica.⁹⁷

V létě roku 1996 vstoupila Demokratická strana Srbska do koalice Zajedno, v jejímž rámci se účastnila komunálních voleb, jež byly pro toto opoziční uskupení poměrně úspěšné. Parlamentní volby v prosinci roku 1997 se DSS rozhodla bojkotovat kvůli údajně výjimečně špatným volebním podmínkám. Nesplnilo se však její přání, aby byly volby neplatné pro malou účast voličů. Hlasování se přes její výzvy nakonec zúčastnilo 57 % občanů Srbska.

Ve své aktivní politice DSS údajně akceptovala jen parlamentní boj a do neparlamentních způsobů boje se nezapojovala. Kvůli tomu se neúčastnila protestních mítinků koalice Zajedno (1996) a ani protestů Svazu pro změny (1999). Vzhledem k silicímu tlaku a poměrně velkému vlivu opozice, byla v lednu roku 2000 založena opoziční koalice DOS, jejíž součástí se nakonec stala i Demokratická strana Srbska. Členové koalice se dokázali shodnout i na společném kandidátovi. Stal se jím právě předseda DSS Vojislav Koštunica, který se jako jediný – vyjma pro většinu srbské společnosti nepřijatelných předáků Občanského svazu Srbska – nezdiskreditoval předcházejícími pokusy o spolupráci s Miloševićem. Nebyl také srbskou veřejností oprávněně vnímán jako přímý exponent západních velmocí.

⁹⁷ Webové stránky Demokratické strany Srbska, [online], [cit. 10.09.2015], dostupné na: <http://dss.rs/dss-izbliza/zasto-postojimo/novo-doba/>.

Košunica získal hned v prvním kole nadpoloviční většinu hlasů a byl legálně zvolen hlavou SRJ. Milošević se nechtěl smířit s volebním výsledkem a nařídil opakování voleb. Opozice vyzvala obyvatelstvo k občanské neposlušnosti. Od 29. září 2000 začali stávkovat horníci v Kolubaře, jižně od Bělehradu. Protirežimní manifestace následovaly po celém Srbsku a přerostly v generální stávku. Ve čtvrtek 5. října, kdy ústavní soud začal projednávat regulérnost volebního výsledku, opozice zorganizovala v hlavním městě půlmilionovou demonstraci a Milošević tedy uznal porážku. Bezprostředně po Miloševićově pádu měl skutečnou moc v rukou právě Košunica společně s Đinđićem.

3.6 Vznik a vývoj Občanského svazu Srbska

Občanský svaz Srbska (Građanski savez Srbije – GSS) vznikl roku 1992 sjednocením Republikového klubu a Reformní strany, jež byla v čele Svazu reformních sil Jugoslávie. Kromě těchto seskupení se součástí GSS stala celá řada intelektuálů, především zakladatelů a aktivistů mnohých nevládních organizací jako například Centra protiválečné akce, Bělehradského kruhu, Bělehradského centra lidských práv, Centra zkvalitnění právních studií atd. Předsedkyní Občanského svazu Srbska se stala Vesna Pešić.

Tato politická strana od počátku zaujala nejen opoziční postoj k srbské vládě, ale i naprosto odlišný postoj než ostatní politické strany v Srbsku, především ohledně přístupu k jugoslávským válkám. Za svůj nejdůležitější cíl GSS považoval starost o občana-jedince, jež není „*jen obyvatelem města nebo pasivním občanem, ale i osobností, která se zajímá o veřejné záležitosti*“.⁹⁸ GSS se od ostatních politických stran na politické scéně Srbska lišil již samotným důrazem na občana jakožto politický subjekt. Z tohoto pojetí v zásadě vyplynula jeho politická odlišnost, jelikož za svůj hlavní cíl, jakožto subjekt, jež působí ve jménu jedince, považoval boj proti národnímu kolektivismu, který občana jen omezuje.

Občanský svaz Srbska se, navzdory zcela odlišným politickým proklamacím a postojům k národní a státoprávní otázce, stal v polovině roku 1993 součástí koalice DEPOS, v rámci níž se účastnil v prosinci 1993 parlamentních voleb, na nichž obdržel dvě křesla a stal se tak parlamentní politickou stranou.

V listopadu 1996 se GSS účastnil komunálních voleb v rámci opozičního uskupení Zajedno, přičemž tyto volby byly pro všechny opoziční strany, včetně Občanského svazu

⁹⁸ *Uloga građanina, Program Građanskog saveza Srbije*, str. 5-15.

Srbska, poměrně úspěšné. Vzhledem k tomu, že Milošević, jak již víme, odmítl tyto výsledky voleb uznat, byl odborný tým Občanského svazu Srbska pověřen řešením uznání výsledků voleb právní cestou. Volby byly po zprostředkování západních politiků nakonec uznány.

Volby v prosinci 1997 GSS kvůli nedostatku podmínek pro svobodné a spravedlivé hlasování, bojkotoval, přičemž se místo toho věnoval posílení jejich politické strany a jejího vlivu.

V roce 1998 se Občanský svaz Srbska společně s Demokratickou stranou podílel na vzniku Svazu pro změny. Nově zvolený předseda Goran Svilanović v březnu 1999 aktivně vstoupil do této koalice.

V období od 24. září do 5. října 2000 Občanský svaz Srbska organizoval společně se svými koaličními partnery z DOS dvě předvolební kampaně s názvem *Pobeda* (Vítězství) a *Puk'o je ko zvečka* („Praskl jako chrastítka“).⁹⁹ Po volbách v prosinci 2000 se Občanský svaz Srbska stal součástí exekutivy na svazové, republikové i komunální úrovni, přičemž jeho předseda Svilanović byl zvolen svazovým ministrem zahraničí.

⁹⁹ Tento frazém „puknutí kao zvečka“ v srbsčině v přeneseném významu znamená „utrpět drtivou porážku“ či „prohrát na celé čáře“.

4. Nacionální otázka v programech parlamentních politických stran v Srbsku v letech 1990 – 2000

4.1 Socialistická strana Srbska

V *Základních stanovách svých Programových osnov* z října 1990 SPS prosazovala zachování a pokračování v „*myšlence národní samosprávy srbského národa, které socialisté koncem 19. století dali nové obsahové rámce*.“ Tamtéž se tvrdí, že: „*Strana se řídí antifašistickými a liberálními hodnotami NOR-u¹⁰⁰ a socialistické revoluce, jež taktéž nadále rozvíjí*. SPS deklarovala, že se tyto hodnoty „*shodují s nejhlubšími a nejsvětějšími momenty historické tradice srbského a ostatních jugoslávských národů v boji za svobodu a nezávislost a představují pokračování v dlouholetém boji dělnického hnutí, socialistů a komunistů, kteří uvedli na scénu nové společenské podmínky, osvobodili a stvořili Jugoslávii jako federativní státní a socialistické společenství*.“¹⁰¹

V oblasti národní a státní politiky SPS realizovala svoje strategické politické cíle: 1) jednotné Srbsko; 2) vztah k částem srbského národa mimo Srbsko; 3) národnostní rovnoprávnost, federalismus; 4) řešení krize na Kosovu a Metohiji.

SPS vycházela z myšlenky *jednotného Srbska*, když v dokumentu vyzdvihovala, že v Srbsku „*mají pravomoci svébytného státu na celém území vykonávat výlučně orgány Republiky, čímž by měla být zajištěna rovnoprávnost všech občanů Republiky, efektivita a racionalita státní moci*“. Dále „*že autonomní oblasti v Srbsku nemohou být státem, nýbrž pouze jakousi formou teritoriální autonomie, pro něž jsou v ústavě Srbska stanoveny a zaručena ta autonomní práva, která jsou odrazem specifických národnostních, historických a kulturních charakteristik území, na nichž se formovaly*.“¹⁰²

Tím chtěli socialisté za prvé dosti omezit práva a pravomoce autonomních oblastí Kosova a Vojvodiny a za druhé zajistit, aby srbské republikové vedení nemělo správu jen nad centrálním Srbskem, ale i nad svými autonomními oblastmi. Za druhé chtěla SPS svým autonomním oblastem přiznat jen ta práva, která srbské republikové vedení uzná za vhodné. Socialisté totiž Kosovo považovali především za nedílnou součást Srbska, jež má právě pro Srbsko kvůli své historii a kulturním památkám velký symbolický význam. Právě proto, že

¹⁰⁰ NOR – Národní osvobozenecá válka (Narodno oslobodilački rat) byla během druhé světové války bojem jugoslávských národů pod vedením Komunistické strany Jugoslávie za osvobození území od fašistické okupace. Těžko se v tomto případě však dá mluvit o jakýchkoli liberálních hodnotách, v jejichž jménu by byla tato válka vedena. Socialistická revoluce jako taková rozhodně neuznávala jakékoliv liberální hodnoty.

¹⁰¹ *Programske osnove Socijalističke partije Srbije – Osnovna opredeljenja*, Beograd, oktobar 1990, str. 4.

¹⁰² Tamtéž, str. 25.

území Kosova a Metohije považovala SPS čistě za srbské území, jež bylo odjakživa primárně obýváno Srby a je plné srbských historických a kulturních památek, bylo zcela jasné, jakým charakteristikám chtěli socialisté přizpůsobit autonomní práva, o nichž byla řeč.

Pokud je řeč o *vztahu k částem srbského národa mimo Srbsko*, SPS zdůrazňovala, že bude neustále sledovat životní podmínky a rozvoj částí srbského národa v jiných republikách i v zahraničí a udržovat vztahy s jejich politickými, kulturními a jinými organizacemi.

SPS deklarovala národnostní rovnoprávnost a federalismus a byla přesvědčena, že v souladu s mezinárodním a vnitrostátním právem musejí mít národy, které jsou součástí jednoho státu, právo na sebeurčení a odtržení. Zároveň prosazovala, aby do nové jugoslávské ústavy byla zanesena možnost na formování autonomních oblastí na území, která mají svou zvláštní kulturní a historickou identitu. Zde měla na mysli autonomii Srbů v Chorvatsku a v Bosně a Hercegovině. SPS se rozhodla pro jugoslávský stát, jenž chtěla uchovat v tehdejší podobě – tedy jako federaci rovnoprávných občanů a federativních jednotek. V Radě občanů Federálního shromáždění by dle socialistů měli být zastoupeni všichni občané Jugoslávie, jejichž rozhodovací právo by mělo vycházet z demokratických zásad „jeden občan-jeden hlas“.

Na první pohled by se zde sice mohlo zdát, že se Socialistická strana Srbska skutečně rozhodla pro rovnoprávnou federaci, ale pokud prosazovala zastoupení všech občanů Jugoslávie ve smyslu „jeden občan-jeden hlas“, tak tím jinými slovy v zásadě upřednostňovala Srby jakožto nejpočetnější národ a největší federativní jednotku v Socialistické federativní republice Jugoslávii. Je tedy zřejmé, že o žádné rovnoprávnosti všech občanů a jednotek zde rozhodně nebyla řeč.

Otázku *řešení krize na Kosovu a Metohiji* SPS považovala především za „*národní, etickou, historickou a státoprávní otázku srbského národa, pro který je toto území nedílnou součástí Srbska*“. Národnostní rovnoprávnosti v Kosovu a Metohiji přitom chtěla SPS dosáhnout nejen zastavením exodu Srbů a Černohorců z tohoto území, ale i jejich návratem a zároveň přestěhováním občanů, kteří chtějí žít a pracovat v Kosovu a Metohiji. Zde tedy rozhodně opět nelze mluvit o prosazování národnostní rovnoprávnosti, ale o jakési národnostní vyrovnanosti, kdy chtěli socialisté docílit toho, aby bylo území Kosova a Metohije obýváno Srby a Albánci ve stejném poměru.

Socialisté vyzdvihovali zároveň, že „*učiní vše pro to, aby svět zjistil celou pravdu o Kosovu a Metohiji, o příčinách a těžkých důsledcích působení albánských šovinistů a*

separatistů“.¹⁰³ Těmito slovy socialisté především vyhrožovali kosovským Albáncům, které chtěli pravděpodobně zastrašit. „Celou pravdou o Kosovu“ SPS měla nejspíše na mysli především zdůraznění toho, že je území Kosova primárně srbským územím, přičemž by určitě neopomněla připomenout bitvu na Kosově poli či srbské památky, které se na tomto území nacházejí, a proto tato území vždy byla a zůstanou srbská. SPS trvala nejen na tom, že je území Kosova součástí Srbska, ale především i na tom, že jsou kosovští Albánci v Srbsku menšinou. Dle socialistů jsou tedy menšinou, které jsou ochotni uznat jakási národnostní práva, ale již z výše napsaného jasně vyplývá, že ve chvílích, kdy SPS vyzdvihovala národnostní rovnoprávnost a fakt, že Albánci mají stejná práva jako Srbové, tak v zásadě měla na mysli jen ta občanská práva, nikoliv žádná národnostní práva menšin. Vedení SPS bylo přesvědčeno, že je nutné udělat vše pro to, aby se zabránilo albánskému separatismu a případnému odtržení Kosova od Jugoslávie.

V období mezi rokem 1990 a první polovinou roku 1991 – do chvíle než vypukla válka ve Slovinsku a v Chorvatsku, SPS důsledně usilovala o přežití SFRJ jakožto „pevné federace“ a o zachování samosprávného socialismu. Ve chvíli, kdy došlo k prvním ozbrojeným střetům v Chorvatsku v srpnu roku 1990 a vyhlášení chorvatské nezávislosti v červnu 1991, bylo vedení SPS a Srbska přesvědčeno o tom, že se jedná o násilné a jednostranné odtržení. Tuto tezi pak Slobodan Milošević prezentoval na haagské konferenci o Jugoslávii v září roku 1991 – zde rovněž trval na tom, že toto odtržení je proti mezinárodnímu i vnitřnímu jugoslávskému právu, přičemž se odvolával na ústavu z roku 1974, která zakazovala takový druh secese.¹⁰⁴ Srbská delegace, v čele se Slobodanem Miloševićem, na Konferenci v Haagu pak požadovala „rovnoprávnost pro všechny národy a občany“ a zdůraznila, že „i srbský národ se může na územích, na kterých představuje většinu, rozhodnout pro setrvání v jugoslávské federaci na základě stejného práva na sebeurčení, kterého při odtržení od Jugoslávie využili Slovinci, Chorvaté, bosenští muslimové¹⁰⁵ a Makedonci.“^{106 107}

¹⁰³ *Rešavanje krize na Kosovu i Metohiji*, in: *Programske osnove Socijalističke partije Srbije – Osnovna opredeljenja*, Beograd, oktobar 1990, str. 38.

¹⁰⁴ Subotić, M., *Srpska država u programima političkih stranaka u Srbiji do Dejtonskog sporazuma*, in: *Politička revija*, br. 4/2006, str. 812.

¹⁰⁵ Socialistická strana Srbska Muslimy v zásadě nerespektovala, jelikož je jednou psala se začátečním velkým písmenem a po druhé naopak se začátečním malým písmenem.

¹⁰⁶ Jovičić, M., *Pravo naroda na samoopredeljenje (ideja i njeno ostvarenje)*, in: Subotić, M., *Srpsko pitanje danas*, Institut za političke studije, Beograd 2008, str. 127.

¹⁰⁷ Zde je nutné poukázat na fakt, že Socialistická strana Srbska záměrně zaměňovala národ za stát, jelikož od SFRJ se odtrhly jednotlivé republiky, jež následně vytvořily samostatné státy, ale neodtrhly se jednotlivé národy, takže se v zásadě nedá mluvit o právu na sebeurčení národa.

Na tomto politickém stanovisku trvalo vedení SPS i při formování třetí Jugoslávie – když Srbsko a Černá Hora zakládaly společný stát – Svazovou republiku Jugoslávii – se záměrem uchovat mezinárodně právní kontinuitu a státní subjektivitu předchozí Jugoslávie. Tento postoj byl pak taktéž zanesen i do stranických programů SPS.¹⁰⁸

Po přiznání nezávislosti nových států vzniklých rozpadem SFRJ se v *Programových osnovách SPS*, schválených 23. a 24. října 1992 na druhém sjezdu SPS, mluvilo o národostní a státní politice ve dvou blocích otázek. První blok (kapitola 9) nesla název *Svět, ve kterém žijeme v Jugoslávii (Svet u kome živimo u Jugoslaviji)*, a druhý blok (kapitola 10) měla název *Jednotné Srbsko (Jedinstvena Srbija)*.

V první části se mimo jiné vyzdvihovalo, že „*snaha o zachování Jugoslávie má vícero důvodů. Zachování Jugoslávie totiž umožňuje společenství s černohorským národem. Jedině tímto způsobem se uchová „matice“ (tedy jádro, pozn. autora) srbského národa představující důležitou záruku pro ochranu všech ostatních částí srbského národa. Zachování též umožní legitimní péči o všechny Srby žijící mimo Srbsko a vytvoří institucionální možnost, aby se v budoucnu k Svazové Republice Jugoslávii přičlenily i Republika Srbská Krajina a Republika Srbská... SRJ je svobodná federativní republika... Její federativní charakter znamená, že svazová republika nebude pouhým společenstvím suverénních států, ale naopak zachovává všechny funkce, které jsou nezbytné pro to, aby v pravém slova smyslu zůstala státním útvarem.*“¹⁰⁹ Pokud jde o válku v Chorvatsku a v Bosně a Hercegovině, SPS zdůrazňovala nutnost politického řešení na základě „*přímých jednání mezi představiteli válčících národů, a především pak na základě přímého vyjádření vůle občanů žijících na sporných územích.*“¹¹⁰

V druhé části se opakoval požadavek na jednotné Srbsko, jehož součástí měly být autonomní oblasti mající jistou formu teritoriální autonomie. Při řešení krize v Kosovu SPS chtěla především zabránit působení militantních albánských separatistů a naprosto zavrhl možnost odtržení Kosova od Jugoslávie. Kosovo a Metohije dle SPS totiž bylo „*nedílnou součástí Srbska, jež díky svému přírodnímu bohatství, kulturním památkám a historii má nejen obrovský politický, ale i vyjimečně symbolický význam pro srbský národ. Sice bylo toto území v průběhu dějin okupované a do značné míry obývané albánskou populací, ale nakonec bylo osvobozené a stalo se trvalou součástí Srbska. Albánci se shodou historických okolností stali většinou na území Kosova a Metohije, přesto však jsou v Srbsku národnostní menšinou.*“

¹⁰⁸ Subotić, M., *Srpska država u programima političkih stranaka u Srbiji do Dejtonskog sporazuma*, str. 813.

¹⁰⁹ *Osnove programa Socijalističke partije Srbije*, 1992, str. 5.

¹¹⁰ Tamtéž, str. 16.

*Charakter národnostní menšiny totiž neurčuje počet obyvatel, nýbrž fakt, že se jedná o ty obyvatele, jejichž národ již disponuje svým mateřským státem mimo hranice Jugoslávie“.*¹¹¹

S výše uvedenými skutečnostmi úzce souvisí i otázka vztahu k částem srbského národa nacházejícím se mimo Srbsko. SPS v tomto kontextu kladla důraz na to, že „*Socialistická strana Srbska je přesvědčena o tom, že byly porušeny principy mezinárodního práva, když Srbům v Chorvatsku a v Bosně a Hercegovině, kteří sedm desetiletí žili sjednocení se svými bratry, bylo zakázáno, aby na základě práva na sebeurčení národa setrvali ve společném jugoslávském státě. Socialisté Srbska budou i nadále podporovat toto jejich právo a budou jim poskytovat morální a materiální pomoc.*

Pokud jde o Srby, kteří mají status menšin ve velkých městech a v izolovaných částech odtržených jugoslávských republik, stejně jako ti, kteří jako menšiny žili v sousedních státech... těm se bude obzvlášť pomáhat, aby pečovali o vlastní kulturní tradici, aby si uchovali svoji národní identitu, aby se z nich stali občané Srbska a Jugoslávie a tím se zapojili do společenského života svého státu.“^{112 113}

Socialistická strana Srbska tedy sice uznala kosovské Albánce jako národnostní menšinu, jež žije na území srbského státu, ale na druhou stranu jim upírala jakákoliv specifická práva – především pak právo na sebeurčení. Na druhou stranu však socialisté deklarovali, že došlo k porušení principů mezinárodního práva, když nebylo Srbům na území Chorvatska a BaH poskytnuto právo na sebeurčení národa. Přičemž dokonce i trvali na tom, že je nutné udělat vše pro to, aby se z nich stali občané Srbska. V pohledu na národnostní menšiny tedy byla Socialistická strana Srbska zastávala nekonzistentní stanovisko, jelikož srbské národnostní menšiny upředosthovala před jakýmkoliv jinými menšinami.

V podmínkách rozpadu SFRJ Socialistická strana Srbska tedy zdůrazňovala, že na základě stejného práva na sebeurčení národa, jehož využili Slovinci, Chorvaté, bosenští Muslimové či Makedonci¹¹⁴, kteří se rozhodli pro odtržení od Jugoslávie, se může i srbský národ na územích, na nichž tvoří většinu, rozhodnout, že chce zůstat součástí společného jugoslávského státu. Tímto způsobem se SPS vlastně pokusila formulovat a uskutečnit tradiční nacionalistickou politiku „Velkého Srbska“. Kromě toho SPS při formulaci přístupu k menšinám používala jakýsi dvojí metr, jelikož na jednu stranu byla přesvědčena, že území,

¹¹¹ *Osnove programa Socijalističke partije Srbije*, 1992, str. 81-82.

¹¹² Tamtéž, str. 21.

¹¹³ Jistě není bez zajímavosti, že je na celém znění Programových osnov patrné, že jsou „psány horkou jehlou“: obsahují řadu neopravených překlepů, nedokončených vět a kostrbatých formulací.

¹¹⁴ Zde je nutné opět připomenout fakt, že Socialistická strana Srbska záměrně zaměňovala národ za stát, jelikož od SFRJ se odtrhly jednotlivé republiky, jež následně vytvořily samostatné státy, ale neodtrhly se jednotlivé národy, takže se v zásadě nedá mluvit o právu na sebeurčení národa.

jež jsou v Chorvatsku či v Bosně a Hercegovině většinově obývaná Srby, by měla automaticky (pokud si to jejich obyvatelé přejí) připadnout Srbsku a na druhou stranu buďto vůbec nemluvila o právech ostatních menšin, které žijí naopak na území Srbska, či například Albáncům v Kosovu odmítala uznat v zásadě jakákoliv práva na sebeurčení.

Socialistická strana Srbska ve své první fázi (1990 – 1995) existence tedy bojovala za zachování Jugoslávie jako společné federace jugoslávských národů a za její uspořádání na základě principů úplné národnostní rovnoprávnosti a demokratického federalismu. Ve chvíli, kdy na území Jugoslávie vznikly nové národní státy, SPS svoji národnostní politiku přeměrovala především na vznik společného státu s Černou Horou. Socialisté zároveň v té době (mezi lety 1992 – 1993) politicky i ekonomicky podporovali Srby v Chorvatsku a v Bosně a Hercegovině, respektive na územích Republiky srbské krajiny a Republiky srbské. Srbům se, narozdíl od ostatních jugoslávských národů, za tento druh národnostní politiky nedostalo podpory ze strany mezinárodního společenství. Naopak bylo mezinárodní společenství vůči politice Srbska dosti negativní, přičemž tyto negativní postoje postupně přerostly v otevřený tlak na Srbsko, aby ukončilo válku v Chorvatsku a v Bosně a Hercegovině. V květnu roku 1992 tedy zavedla Organizace spojených národů proti Svazové republice Jugoslávii, již zmíněné přísné sankce za vměšování do konfliktu v Bosně a Hercegovině, jež SRJ uvrhly do naprosté izolace. V této situaci se národnostní politika Socialistické strany Srbska ocitla v dosti obtížné situaci. Klíčovým problémem byl fakt, že ještě v samotném procesu rozpadu Jugoslávie neexistovala jednotná národnostní politika srbského vedení v případě rozpadu SFRJ a ani jasně definované plány realizace určité národnostní politiky ze všech relevantních aspektů (politického, ekonomického, vojenského, mezinárodního atd.). Časem bylo Srbsko čím dál tím více ekonomicky vyčerpané a ustupovalo tlakům mezinárodního společenství. Nutno však podotknout, že ani v této politice nebylo Srbsko jednotné ohledně klíčových politických a národních otázek, čímž zároveň slábl vliv vlády Srbska a Svazové republiky Jugoslávie na řešení národní a existenční otázky Srbů mimo území Srbska.

Jak jsme popsali již v předešlých kapitolách v roce 1995 došlo k několika přelomovým událostem (zánik Republiky srbské krajiny, podpis Daytonské mírové smlouvy a Erdutské dohody), které předznamenaly i konec aktivní národnostní politiky Socialistické strany Srbska. Tehdy navíc došlo k výrazným změnám ve vedení SPS, jejíž nejvýraznější členové, kteří při vzniku Socialistické strany Srbska formulovali národnostní politiku

(Mihailo Marković, Borisav Jović, Milorad Vučelić), byli nahrazeni novými lidmi. Těmito událostmi byla v zásadě ukončena jakási první fáze národnostní politiky SPS.

Socialistická strana Srbska jakožto vládnoucí strana byla až do roku 2000 největší politickou silou v Srbsku. Slobodan Milošević přitom velice úspěšně sestavoval vlády s nejednotnými opozičními stranami. Využíval služeb opozičních lídrů a to jak levicových, tak i pravicových, podle toho jak se mu to hodilo.

Druhá fáze národnostní politiky SPS, kterou bychom mohli nazvat fází defenzivní, byla započata v roce 1997 uzavřením koalice s Jugoslávskou sjednocenou levicí. Ta sice deklarovala zcela odlišný národnostní koncept (komunistický), jenž by se dal chápat jako internacionalistický přístup k národní otázce, ale v aktivní politice, i vzhledem k tomu, že ve vedení byla Miloševićova manželka, v zásadě podporovala socialisty. Miloševićův odklon od sjednocení srbského národa byl výsledkem jak nepříznivých vnějších geopolitických okolností, tak i jeho vnitřních politických experimentů, a to především s Jugoslávskou sjednocenou levicí, čímž chtěl dosáhnout jen delšího setrvání u moci.

V této fázi celá národnostní politika ve vztahu k Srbům mimo území SR Jugoslávie se omezila na materiální a humanitární pomoc a se Srby z Republiky srbské docházelo k ekonomické a kulturní spolupráci. Veškerá politika SPS, včetně té národnostní, se obrátila na řešení problémů v Srbsku a v SRJ, především pak v Kosovu a Metohiji, což však samozřejmě souviselo s eskalací kosovské krize.

V *Rezoluci* z Třetího sjezdu SPS (1996), pod názvem *Stát všech občanů (Država svih građana)* se opakovaly hesla a požadavky z prvního dokumentu socialistů – z *Programových osnov*, z října 1990. SPS přitom v této rezoluci tyto politické proklamace ani nezopakovala, tudíž se dá říci, že sice vycházela ze svých postojů a požadavků z roku 1990, ale zároveň tyto požadavky již sama odmítla opakovat. Jelikož tedy SPS svá programová hesla v zásadě nezměnila, bylo nutné se zaměřit více na jejich aktivní politiku – jež jsme ve velké míře popsali již v předešlé kapitole – a na případné výroky členů SPS.

V prezidentských volbách v prosinci 1997 měla Socialistická strana Srbska svého kandidáta, jímž byl již výše zmíněný, Milan Milutinović. Člen výkonné rady SPS Goran Perčević o něm prohlásil, že „za jeho kandidaturou stojí program SPS, vše to, čeho jsme dosáhli a vše to, co jsme učinili v těchto letech, veškerý náš politický kapitál a potenciál. (...) Milutinović je mimo jiné jedním z nejbližších spolupracovníků prezidenta Miloševiče a taktéž se podílel na přípravě Daytonské mírové dohody“.¹¹⁵ Perčević byl navíc přesvědčen, že je Milutinović osobností, jež v personálním smyslu tím nejlepším možným způsobem

¹¹⁵ *Politika*, 04.12.1997 [cit. 15.10.2014].

reprezentuje program SPS a že by jeho vítězství Srbsku přineslo politickou stabilitu. Jak již víme, Milutinović nakonec v těchto prezidentských volbách skutečně zvítězil, ale jím (respektive Miloševićem) slibované stability se Srbsko rozhodně nedočkal. Místopředseda SPS, Živadin Jovanović, o jeho kandidatuře prohlásil, že „*Milutinović symbolizuje naše nejdůležitější zájmy – strategii míru, stability a moderního demokratického rozvoje a stejně tak i strategii spojenectví se sousedy, Evropou a světem. (...) Stabilita a rozvoj Jugoslávie jsou základními cíli domácí politiky SPS, zatímco v zahraniční politice prosazujeme politiku nezávislosti a nevměšování se do vnitřních vztahů ostatních států*“.¹¹⁶ Tato slova jasně dokazují již výše zmíněnou defenzivní politiku SPS, jež nejenže, se vším všudy přijala Daytonskou mírovou smlouvu a Erdutskou dohodu, ale zároveň již ani nebrala v potaz možnost, že by se tato situace mohla v budoucnu změnit a zcela tím tak přenechala území Krajiny Chorvatsku. Milošević byl zároveň přesvědčen, že uznání Republiky srbské v rámci Bosny a Hercegoviny vyřešilo 90% srbské národní otázky, tudíž, že dosáhl politického a státního optima, jelikož pravděpodobně věřil, že tímto přiznáním Srbsko získalo minimálně morální právo na Kosovo a Metohiji.

Kosovo a Metohije bylo od roku 1997 v zásadě jedním z hlavních témat SPS. Milorad Samardžić, sekretář územního výboru SPS pro Kosovo a Metohiji, byl přesvědčen, že právě díky politice SPS žijí Srbové na tomto území již deset let důstojně. Následně taktéž prohlásil, že „*albánští teroristé střílejí vždy na členy SPS, jelikož je politika SPS jedinou překážkou pro separatisty a teroristy v uskutečnění jejich cílů. (...) Národ v Kosovu a Metohiji musí vědět, že jedině SPS a volba Milana Milutinoviće za prezidenta Srbska mohou udržet Kosovo a Metohiji v Srbsku a v Jugoslávii*“.¹¹⁷

Sám kandidát na prezidenta Milutinović na počátku prosince v Prištině prohlásil, že „*autonomie Kosova a Metohije a Vojvodiny existuje především kvůli jejich specifickým charakteristikám, ale autonomie s prvky státnosti v žádném případě nepřichází v úvahu. (...) Kosovo se týká jen Svazové Republiky Jugoslávie a my nedovolíme jakékoliv cizí vměšování do našich záležitostí. (...) Srbsko je státem rovnoprávných občanů a Albánci jsou rovnoprávní občané tohoto státu a mají stejná práva jako já nebo vy, jenže albánští separatisté nechtějí využívat tohoto práva, nýbrž je jejich cílem republika, respektive secese*“.¹¹⁸ Nutno však podotknout, že to vlastně znamenalo, že pro kosovské Albánce uznával jen práva občanská, která tedy Albánci opravdu měli stejná se srbskými občany, ale odmítl jim tímto svým prohlášením uznat jakákoli národnostní práva.

¹¹⁶ *Politika*, 04.12.1997 [cit. 15.10.2014].

¹¹⁷ *Politika*, 02.12.1997 [cit. 15.10.2014].

¹¹⁸ *Politika*, 03.12.1997, [cit. 15.10.2014].

Tento postoj SPS se nezměnil ani v průběhu roku 1999, kdy v březnu vrcholila krize v Kosovu i Metohiji a ani během bombardování SRJ v dubnu. Ještě 18. března se konal i sjezd socialistů pod názvem „*Máme tě rádi, naše vlasti*“ (*Volimo te otadžbino*), kde člen výkonného výboru SPS, Zoran Vujović, vzkázal: „*My nedáme Kosovo a Metohiji, nedovolíme jim, aby nám ohrozili svobodu a nezávislost – svobodu budeme bránit. Ochráníme suverenitu a integritu Srbska a Jugoslávie a za každou cenu budeme bránit i Kosovo i Metohiji, jelikož je to naše země. (...) My prosazujeme řešení, která přinesou spravedlivou politickou dohodu, jež bude garantovat práva a svobody všem občanům Jugoslávie, bez ohledu na víru či národnost. My podporujeme autonomii, ale nikoliv secesi Kosova.*“

Jak jsme již výše zmínili, přestože se v tomto období veškerá politika SPS obrátila především na řešení problémů v Kosovu a Metohiji, ani v tomto směru Milošević neuspěl a musel se smířit s velkou porážkou Srbů na sklonku dvacátého století. Během řešení kosovské krize Miloševiče v zásadě všechny politické strany podporovaly, ale již tehdy bylo naprosto jasné, že je jen otázkou času, kdy se k moci dostane opozice.

4.2 Demokratická strana

Demokratická strana již ve svém prvním dokumentu *Dopis o záměrech* z února 1990 zdůraznila potřebu politické a společensko-ekonomické transformace Jugoslávie na základech liberálně demokratických a demokraticko-národnostních principů. Z hlediska nacionální otázky jejím klíčovým rozhodnutím bylo podpořit demokratický federalismus jako formu vnitřního uspořádání Jugoslávie, avšak pod podmínkou, že jej přijmou i další jugoslávské národy. DS chtěla tedy docílit toho, aby byla nejdříve sepsána „*nová historická dohoda o vnitřním uspořádání Jugoslávie*“ mezi legitimně zvolenými zastupiteli „*každého jugoslávského národa zvlášť*“.¹¹⁹ Tato dohoda by pak definovala i federativní uspořádání Jugoslávie, které by „*mělo být v souladu se základními zásadami demokracie, čímž by byla zajištěna jak rovnoprávnost federativních jednotek, tak i rovnoprávnost všech jejích občanů (i jedinců)*“. Taktéž je zapotřebí zajistit ústavní pořádek tak, aby mohly být v rámci jednotlivých federativních jednotek zřízeny autonomní oblasti za předpokladu, že o tom v referendu rozhodne obyvatelstvo území se zvláštní etnickou skladbou nebo kulturně historickou

¹¹⁹ *Demokratska stranka – Pismo o namerama*, Nove stranke Srbije – Dokumenti novih političkih stranaka i grupa u Srbiji, Beograd, 1990, str. 2.

identitou“.¹²⁰ Rozhodnutí o zřízení autonomní oblasti by měl na starost sněm federativní jednotky, přičemž by jejich práva a povinnosti měla být menší než pravomoci federativní jednotky.¹²¹ Dále DS v tomto textu upozornila na nezbytnost zajištění ústavních pořádků ve smyslu rovnoprávnosti těch národů, které se nemohly ztotožnit se svými mateřskými federativními jednotkami, což bylo základní podmínkou pro úplné potvrzení duchovní a kulturní identity každého jugoslávského národa nezávisle na tom, ve které federativní jednotce se nachází. V dokumentu se přímo uvádí, že se *„těm částem národa, které žijí mimo své mateřské republiky, musí zajistit plná národní a kulturní identita, jakož i duchovní příslušnost k jejich národu, přičemž musí být zaručeno stejné právo i všem ostatním menšinám bez ohledu na to, kde žijí“*.¹²²

Demokratická strana tedy prosazovala Jugoslávii uspořádanou jako federaci, *„jen pod podmínkou, že to budou akceptovat všechny národy, které jsou součástí Jugoslávie. V současném státním uspořádání navíc převládají konfederativní elementy nevyhovující pro fungování jugoslávského státního společenství, a to především kvůli tomu, že jsou vnitřní hranice mezi jednotlivými federativními jednotkami uspořádány na základě rozdílných a navzájem protichůdných zásad – tj. zásad etnické homogenity a zásad kulturně historické identity.“*¹²³ Proto DS prosazovala již zmíněné zavedení dvoukomorové struktury spolkového parlamentu, v jehož rámci by jednu komoru tvořili představitelé všech federativních jednotek, zatímco by do druhé komory byli voleni obyvatelé v souladu s principem *„jeden člověk-jeden hlas“*.

Ve zkoumaném období (tedy na počátku 90. let) byla separatistická a secesionistická politika Slovinska a Chorvatska manifestována veřejně a poměrně agresivně. DS tedy v roce 1990, stejně jako ostatní srbské politické strany, zdůrazňovala, že *„národnostní politika srbského státu musí být zaměřena na to, aby všechna území převážně obývaná Srby byla součástí jednoho státu.“* V případě odtržení některých národů od Jugoslávie Demokratická strana prosazovala následující body: *„Je potřeba všem zdůraznit, že v případě odchodu z Jugoslávie a formování nezávislých států se tyto národy nemohou dožadovat území, jež jsou většinově obývaná jinými jugoslávskými národy“*.¹²⁴ Poslední věta této části programu přitom

¹²⁰ *Demokratska stranka – Pismo o namerama*, Nove stranke Srbije – Dokumenti novih političkih stranaka i grupa u Srbiji, Beograd, 1990, str. 2.

¹²¹ Tamtéž, str. 12.

¹²² Tamtéž, str. 3.

¹²³ *Programska načela i ciljevi Demokratske stranke – Pismo o namerama – Državno uređenje i nacionalno pitanje*, Beograd, 1990, str. 9.

¹²⁴ *Predlog nacionalnog programa Demokratske stranke*, in: Program Demokratske stranke, 1990.

zněla: „*V krajním případě má být tato politika srbského státu vedena v národním zájmu, tedy tak, aby srbský národ v úplnosti nebo v největší možné míře žil v jednom státě*“.

Tímto bodem se tedy i Demokratická strana, která se navenek snažila prezentovat své politické cíle zcela jinak než nacionalisticky smýšlející SPO či SRS a politicky se chovat jako strana občanského centra, přiklonila k většinově přijatému národnostnímu programu, čímž jen potvrdila, že mezi vládnoucí stranou a nejvlivnějšími opozičními stranami v tomto směru lze těžko hledat výraznější rozdíly. Demokratická strana tedy přišla s národním programem, jenž byl v naprostém rozporu s jejími deklarovanými demokratickými a liberálními principy, a tak si již od počátku otevřela cestu ke svému případnému posunu doprava. Jak jsme již zmínili v předešlé kapitole, DS byla politickou stranou prezentující často protikladné představy a koncepce, a tudíž její přístup k národní myšlence měl být jakýmsi kompromisem, který měl uspokojit všechny členy vedení, přičemž, jak již víme, ani tento kompromis nebyl dostačující pro to, aby všech třináct zakladatelů této politické strany udržel pohromadě.

Demokratická strana ve svém prvním programu zdůrazňovala, že „*nacionální otázka je pro Demokratickou stranu především demokratickou otázkou*.“¹²⁵ DS byla totiž přesvědčena, že pouze demokratické uspořádání může zamezit etnickým konfliktům, jejichž řešení je dosti problematické právě kvůli velké etnické, konfesionální a kulturně historické heterogenosti Jugoslávie. Z těchto důvodů se tedy demokraté domnívali, že nacionální otázka v Jugoslávii musí být řešena na základě demokratických principů, což bylo samo o sobě v dosti velkém rozporu s aktivní politikou Demokratické strany.

Program také zásadně prosazoval, aby ústavní postavení všech jednotek, které tvoří federaci, bylo od základu rovnoprávné. A tak „*v případě, že by federální ústava prosazovala právo sebeorganizace jedné federativní jednotky, musí tak být učiněno na základě obecných zásad, které za stejných podmínek umožňují identickou regulaci vnitřního řešení ostatních federativních jednotek*“.^{126 127} Demokratická strana se sice od počátku deklarovala jako politická strana, jež chce zachovat federální Jugoslávii, ale po vyhlášení slovinské a chorvatské nezávislosti koncem června 1991 jasně požadovala, že v případě rozpadu Jugoslávie se součástí srbského státu musí stát území, jenž jsou většinově obývaná Srby.

¹²⁵ *Demokratska stranka – Program, Nove stranke Srbije – Dekumenti novih političkih stranaka i grupa u Srbiji*, Beograd, 1990, str. 11.

¹²⁶ Tamtéž, str. 12.

¹²⁷ Z této věty je taktéž patrný jeden důležitý fakt, a sice, že stranické programy jak DS, tak i ostatních politických stran, byly zřejmě záměrně psané tak, aby některým formulacím nebylo zcela rozumněno. Zde si tedy těžko můžeme vysvětlit, co přesně měla Demokratická strana na mysli, když prosazovala „právo sebeorganizace“.

V dalším programu z listopadu roku 1992, Demokratická strana opět zdůrazňovala, že je „*nacionální otázka především demokratickou otázkou*“; dále opět prosazovala demokratickou federaci, která by svojí ústavou občanům garantovala občanská a národnostní práva na základě standardů mezinárodního práva. DS taktéž vyjadřovala svoji podporu Srbům, kteří zůstali na území mimo Srbsko a SR Jugoslávii, jejich úsilí řešit vlastní status způsobem, který by uspokojil jejich národní zájem, a navíc se zasazovala i o jejich ekonomickou, politickou a jakoukoliv jinou integraci s mateřským státem. Touto integrací demokraté v zásadě prosazovali postupné spojení těchto území se srbským státem. DS však neopomněla zdůraznit, že těchto zájmů musí být dosaženo především mírumilovnou cestou, přičemž by DS v tomto smyslu měla uplatnit všechny diplomatické prostředky při plném respektování spravedlivé aspirace jiných národů. Demokraté tedy na jednu stranu požadovali spojení území, jež se nachází mimo Svazovou republiku Jugoslávii a jsou obývaná Srby, se srbským státem, a proto v průběhu roku 1992 v úplnosti podporovali z jejich hlediska zcela legální a legitimní boj Srbů v Republice srbské krajině a v Republice srbské a na druhou stranu prosazovali mírumilovné řešení situace.

Demokraté si svými požadavky dosti protiřečili, deklarovali se jako demokratická a liberální strana, jež považuje nacionální otázku za demokratickou otázku a k řešení nastalé situace chce dojít na základě demokratických principů, tedy mírumilovnou cestou. Zároveň však otevřeně podporovali boj Srbů mimo území srbského státu za připojení k SRJ a dokonce i deklarovali, že tato území náleží Srbům a tím pádem musí být součástí Srbska.

Od roku 1992 se Demokratická strana (a nejen ona) v zásadě vzdala velké části svých politických cílů, principů, programů či myšlenek a hlavním tématem její politické činnosti se stal Slobodan Milošević. Tento fakt byl zřetelný například v lednu roku 1992, kdy došlo k rozkolu ohledně Vanceova mírového plánu pro Chorvatsko, jenž byl Milošević ochoten přijmout. Demokratická strana tehdy otevřeně vyjádřila svou podporu tehdejšímu vůdci chorvatských Srbů, Milanu Babićovi, s nímž se sešel samotný Dragoljub Mićunović (společně s Radovanem Karadžićem). Stejný postoj se opakoval i ve všech následných situacích: ohledně Vance-Owenova a Owen-Stoltenbergova mírového plánu pro Bosnu a Hercegovinu v roce 1993 i ohledně mírového plánu tzv. Kontaktní skupiny taktéž pro Bosnu a Hercegovinu v srpnu 1994, kdy ve sporu Milošević-Karadžić (přičemž Milošević byl opět připraven tento mírový plán přijmout) Zoran Đinđić otevřeně podpořil vedení bosenských Srbů. Tyto události opět dokazují, v jak moc velkém rozporu byla deklarovaná politika Demokratické strany a její aktivní politika.

V programu z února 1995 se ještě větší pozornost obrátila právě na srbskou národní otázku, kdy bylo zdůrazňováno, že „základním cílem národního programu Demokratické strany je uskutečnění práva srbského národa na sebeurčení a sjednocení“.¹²⁸ Dále se zde mluvilo o tom, že by právo na sebeurčení, které bylo poskytnuto ostatním národům v bývalé Jugoslávii, mělo být přiznané i srbskému národu. Demokratická strana se rozhodla pro to, aby srbský národ žil v jednom státě, svobodném a demokratickém, ve státě ochotném mírumilovně spolupracovat se všemi sousedními státy. Velká pozornost se rovněž obracela k jugoslávské krizi a jejím dopadům na postavení srbského národa, přičemž zde dominovalo stanovisko, že „ostatní národy zavrhlly Jugoslávii jako svůj stát, čímž byla naprosto zřetelně otevřena srbská otázka“.¹²⁹ Řešení jugoslávské krize spatřovala tehdy DS v jednáních, kterými chtěla docílit přijatelného mírového plánu pro všechny konflikty. Srbský národ se dle DS měl zaměřit na své cíle, kterých mohlo být dosaženo sjednocením všech morálních, duchovních a materiálních snah do jednotné národnostní politiky.

V tomto programu se DS také zaměřila na Kosovo a Metohiji, přičemž byla dokonce přesvědčena, že „tėto oblasti musí politika Srbska a Jugoslávie věnovat zvláštní pozornost. (...) Je na čase, aby Srbsko převzalo iniciativu a uchovalo všemi státními prostředky Kosovo jakožto místo, kde žijí Srbové a Albánci společně s příslušníky jiných národů. Kosovo se musí rozvinout a včlenit do Srbska jak politicky a ekonomicky, tak i kulturně a demograficky, přičemž se musí brát zřetel na všechna jeho specifika“.¹³⁰ Tím, že demokraté prosazovali včlenění území Kosova a Metohije do srbského státu jak z politického, tak i demografického hlediska, v zásadě požadovali, aby bylo za prvé vedení této autonomní oblasti zbaveno jakýchkoliv pravomocí a za druhé, aby bylo toto území většinově obýváno spíše srbským národem. Kosovo totiž považovali za nedílnou součást Srbska, přičemž tento fakt pokládali za nejdůležitější specifický charakter, jenž si zaslouží speciálního zřetele.

V programu DS znovu zmínila i ochranu Srbů mimo jejich mateřský stát: „Sjednocení do společného státu nebude moci zahrnout všechny Srby, jedna část totiž zůstane součástí sousedních států. Z tohoto důvodu je důležitým cílem Demokratické strany ochrana té části srbského národa, která žije mimo Srbsko. Se srbským obyvatelstvem žijícím v těchto státech musí náš stát udržovat nejužší možné vztahy a musí se snažit zabezpečit, pomocí mezinárodních smluv a jakýmkoliv jiným legitimním způsobem, jejich práva a zájmy. Stejně

¹²⁸ Webové stránky Demokratické strany, [online], [cit. 6.11.2015], dostupné z: <http://www.ds.org.rs/ona/dokumenti>.

¹²⁹ Tamtéž.

¹³⁰ Tamtéž.

*tak jim DS hodlá pomoci v dosažení, respektive v uchování kulturní a náboženské jednoty se srbským, čímž chce zabránit asimilaci, která je tak častá v naší historii“.*¹³¹

Demokraté tedy na jednu stranu prosazovali úplnou integraci Kosova do Srbska, aniž by brali jakýkoliv zřetel na to, že je toto území většinově obýváno kosovskými Albánci. Na druhou stranu sice uznali, že určitá část Srbů zůstane mimo hranice srbského státu, ale pro tyto srbské obyvatele požadovali respektování všech mezinárodních práv na sebeurčení a zachování jejich kultury, náboženství a jazyka, neboť za každou cenu chtěli zabránit jejich asimilaci. Demokratická strana (a nejen ona) opět tedy použila jakéhosi dvojího metru, jelikož na albánskou menšinu v Srbsku (jež byla na území autonomní oblasti Kosova a Metohije většinovým obyvatelstvem) a na srbskou menšinu v Chorvatsku či v Bosně a Hercegovině (ještě před podepsáním Daytonské mírové smlouvy) pohlížela zcela jinak.

Taktéž je nezbytné poukázat na dosti zřetelný vývoj v národnostní politice Demokratické strany, která již na počátku roku 1995 byla ochotná uznat, že se pravděpodobně součástí srbského státu nestanou všechna území, jež jsou většinově obývaná Srby, jelikož minimálně jedna část zůstane mimo státní hranice Svazové republiky Jugoslávie. Demokraté totiž předtím nechtěli v žádném případě dopustit, aby nově vzniklé jugoslávské státy získaly území, která jsou převážně obývaná Srby a v roce 1995 nakonec, vzhledem k vývoji situace, od tohoto požadavku odstoupili (stejně jako SPS či SPO).

DS v programu z roku 1995 taktéž neopomněla zmínit práva příslušníků národnostních menšin, přičemž *„Demokratická strana věří, že se uskutečnění práv a zájmů srbského národa v žádném případě nesmí provádět v neprospěch příslušníků jiných národů. Příslušníci národnostních menšin musejí mít co nejširší občanská a lidská práva a ochranu jejich individuálních a národnostních práv v souladu s mezinárodními smlouvami, konvencemi a standardy západních evropských demokracií“.*¹³²

Tyto požadavky demokraté tedy deklarovali dosti vágně, jelikož vůbec nedefinovali, co přesně si představují pod pojmem „nejširší občanská a lidská práva“ a ani v zásadě jasně nevymezili, jak si představují ochranu národnostních práv. Faktem však je, že zde DS pravděpodobně záměrně mluvila jen o ochraně národnostních práv a nikoli o respektování těchto práv, tudíž je celkem jasné, že o právu na sebeurčení národa se zde nedá mluvit.

Je nutné také zmínit, že na přelomu let 1994 – 1995 DS zaujímala pevné stanovisko, že *„bez trvalého a spravedlivého řešení srbské národní otázky nebude možné zachovat na*

¹³¹ Webové stránky Demokratické strany, [online], [cit. 6.11.2015], dostupné z: <http://www.ds.org.rs/otnana/dokumenti>.

¹³² Tamtéž.

Balkáně mír“ a v době pádu Kninu v srpnu 1995 byla přesvědčena, že *„je zapotřebí bez prodlení vymezit národní cíle srbského národa“*. Následně však v Demokratické straně došlo k politickému obratu v pojmání státních a národních priorit.

Demokratické straně se nepodařilo udržet svoji národnostně-demokratickou politickou orientaci a čím dál tím více se orientovala na Západ a přejímala jeho politická východiska. V nacionální otázce tím máme na mysli v zásadě vymizení národností a národních států v novém světovém ekonomickém pořádku, k čemuž má dojít vzájemným propojením a potíráním hranic, světovým mírem a dodržováním lidských práv. Od přijetí Daytonské mírové smlouvy a Erdutské dohody (listopad – prosinec 1995) se právě tyto politické koncepty staly jedním z charakteristických rysů Demokratické strany.

Koncem roku 1995 demokraté tedy zcela změnili svoji národnostní politickou rétoriku, jež prezentovali veřejně (stále v jejich politice však byly občas patrné jakési prvky nacionalismu). DS sice ve všech svých programech a rezolucích vydaných do té doby považovala nacionální otázku za demokratickou otázku, avšak během války v Jugoslávii velice aktivně prosazovala ucelené řešení srbské národní otázky. Důsledně vymáhala právo na sebeurčení Srbů v Republice srbské krajině a v Republice srbské a jejich včlenění do Srbska a Svazové republiky Jugoslávie. U této politiky Demokratická strana vydržela déle než například Srbské hnutí obnovy, které se deklarovalo jako výlučně nacionalistická politická strana.

Po podepsání Daytonské mírové smlouvy a Erdutské dohody demokraté pozitivně ocenili nastolení míru a tyto smlouvy v plném znění přijali, přičemž však zdůrazňovali, že jsou Srbsko a SRJ povinny uchovávat srbskou národní a kulturní identitu. DS byla přesvědčená, že *„není důvodu k triumfalismu, ale tyto mírové smlouvy jsou dobrým základem pro poválečné období, ve kterém je zapotřebí dát do pořádku vše, co válka zničila, obdobím, ve kterém se musejí obnovit zpretrhané vazby se světem a normalizovat vztahy mezi jugoslávskými národy.“*¹³³

V době již zmíněných opozičních demonstrací na přelomu let 1996 a 1997 docházelo v politice Zorana Đinđiće a samotné Demokratické strany k jistému přerodu, který, jak jsme již naznačili, byl patrný již od roku 1995. V té době se Đinđić, který se snažil se oprostít od

¹³³ Webové stránky Demokratické strany, [online], [cit. 7.11.2015], dostupné z: <http://www.ds.org.rs/istorija/obnova-ds>.

dřívější politiky Demokratické strany, stal terčem kritiky za jeho velkou solidaritu s Republikou srbskou či jeho přítomnost v částech Sarajeva, jež byly pod kontrolou vojenských sil Republiky srbské v době hrozeb bombardováním v letech 1994 – 1995. Úspěšné protesty Demokratickou stranu však nakonec značně posílily a dalo by se říci, že po nich vstoupila do období jakéhosi rozmachu.

Zajímavý byl v té době vztah Đinđiće (tedy Demokratické strany) ke Kosovu a Metohiji v roce 1998, kdy se v Srbsku mluvilo o rozdělení tohoto území na dvě části a přerozdělení Srbska. Đinđić byl přesvědčen, že je takováto změna naprosto nemožná, jelikož nejde transformovat něco, co vzniklo v době reálného socialismu. Autonomní oblasti považoval za „tradiční“ a v zavedení nových správních zřízení (tedy v rozdělení Kosova a Metohije na dvě části) viděl nebezpečí federalizace a byrokratizace. Na konferenci pro novináře v květnu 1998 Đinđić tvrdil, že by obnova autonomie z roku 1974 byla v rozporu s demokratickými právy samotných Albánců. Byl totiž přesvědčen, že „*autonomie zavedená v reálném socialismu nebrala v potaz národnostní a demokratická práva, nýbrž vznikla z vůle jedné stranické oligarchie*“.¹³⁴ Právě proto se domníval, že by společná demokratizace mohla vést k dohodě a nastolení snesitelných vztahů. V té době se Demokratická strana začala zabývat institucionální ochranou práva srbského národa v Kosovu a Metohiji. Tehdy demokraté považovali za nejlepší řešení kosovské otázky prostou kantonizací. Prosazovali tedy vytvoření pěti kantonů a zavedení multietnických urbánních ústředí v oblasti.

Đinđić následně 3. listopadu 1998 v Aspen Institutu v Berlíně pronesl: „*Na sklonku dvacátého století nemůže být politika ideologická. Trvanlivost ideologií již nenávratně vypršela. My potřebujeme programové koncepty, nikoliv ideologie. (...) Na srbské politické scéně se mohou nejlépe osvědčit velké mobilizující ideologie, které slibují mír, harmonii a jistotu. Evropská politická historie zná dvě takové ideologie, a sice socialismus a nacionalismus. Obě svého vrcholu dosáhly v 19. století a svých patologických odnoží – komunismu a fašismu – v první polovině 20. století. Je tedy logické, že dnes máme v Srbsku politickou dominanci právě ideologického socialismu a nacionalismu. Celý náš prostor je zatížen těžkými problémy státní národní integrity. Na staré problémy naši politici odpovídají starými řešeními – a zažívají jednu porážku za druhou. Potřebujeme nová řešení starých*

¹³⁴ Antić, Č., *Nacionalizam Zorana Đinđića*, in: Istorija 20. veka, 2/2012, str. 14.

problémů. Na příklad legitimní otázka národní integrity může dnes být jediné dodatečně zhoršena, pokud ji budeme řešit pomocí nástrojů klasického nacionalismu“.¹³⁵

Je tedy patrné, že se Đinđić navenek prezentoval jako odpůrce nacionalismu, přičemž chtěl srbskou veřejnost ubezpečit o tom, že pokud vůbec někdy principů klasického nacionalismu využíval, tak je s tím již konec. Jeho národnostní politiku bychom mohli jen těžko oddělit od jeho eurofilství. Již v té době vehementně prosazoval vstup Srbska do Evropské unie a vytvoření zóny volného obchodu na Balkáně. Đinđić v Středoevropské zóně volného obchodu (tzv. CEFTA) a v Evropské unii viděl pokračování jednoho velkého snu Srbů o vytvoření velkého státu. Právě proto se politika Demokratické strany orientovala spíše na Západ a snažila se v Srbsku nastolit jakési „západní hodnoty“. Nutno taktéž podotknout, že s touto politikou se Demokratické straně podařilo stanout na vrcholu koalice DOS, která se po pádu Miloševićova režimu chopila moci.

4.3 Srbské hnutí obnovy

Srbské hnutí obnovy v *Deklaraci o sjednocení* přijalo veškeré předchozí programové dokumenty Srbské národní obnovy a Srbského četnického hnutí a zdůraznilo, že po ukončení veřejné debaty hodlá přijít s jednotným programem – *Srbské načertanije*, přičemž zde bylo jasné, že se tímto názvem snažilo srbské veřejnosti připomenout Načertanije Iliji Garašanina¹³⁶. SPO však v této deklaraci podporovalo zachování Jugoslávie, jelikož „*Srbské hnutí obnovy si nepřeje a ani nehodlá rozbít Jugoslávii*“, přičemž „*ani slovinskému a ani chorvatskému národu neupírá právo na sebeurčení a založení samostatného státu, právo na odtržení se od Jugoslávie či právo na vyhlášení konfederativního vztahu s Jugoslávií*“.¹³⁷ Zároveň zde však zdůraznilo, že „*Slovinsko a Chorvatsko nemohou uspokojit svůj separatismus, dokud Jugoslávii nesplatí dluh a zároveň nemohou do svého budoucího státu*

¹³⁵ Đinđić, Z., Novi početak za Srbiju: programske koncepcije umesto ideologija, [přednáška], Berlín: Aspen institut, 3.11.1998, in: *Virtuelni muzej Zorana Đinđića*, [online], [cit. 8.11.2015], dostupné z: <http://zorandjindjic.org/govori/govor-dr-zorana-%C4%91in%C4%91i%C4%87-na-tribini-aspen-instituta>.

¹³⁶ Načertanije byl tajný politický program zahraniční politiky srbského knížectví, s nímž v roce 1844 přišel Ilija Garašanin. Jeho cílem bylo vytvoření velkého Srbska. Konkrétně mělo toto velké Srbsko zahrnovat Pomoraví, oblasti tzv. starého Srbska (území Rašky), Makedonii, Bosnu a Hercegovinu, Kosovo a také území v dnešní Albánii, čímž by si Srbsko získalo přístup k Jaderskému moři. Načertanije bylo v době svého vzniku spíše koncepcí než konkrétním programem, protože v daných podmínkách jej nebylo možné realizovat.

¹³⁷ *Deklaracija o ujedinjenju, „Velika Srbija“*, č. 1, Beograd, červenec 1990, str. 18.

*zahrnout území, která v den vzniku Jugoslávie byla součástí Království Srbska a území, jež byla před genocidou většinově obývaná Srby.*¹³⁸ Tento přístup v zásadě vycházel ze dvou rozdílných principů: *historického* (na jehož základě se měla součástí budoucího srbského státu stát i Makedonie, která v roce 1918 byla součástí Království Srbska), a *etnického* (na jehož základě se součástí srbského státu měly stát všechny oblasti, které jsou většinově obývané Srby).

V této deklaraci byly definovány obrysy budoucí nacionalistické ideologie a politiky Srbského hnutí obnovy, jehož stěžejním východiskem byl boj za jednotu státního, kulturního a duchovního prostoru srbského národa. To jinými slovy znamenalo, že SPO hodlalo prosadit jednotné Srbsko, které bude obýváno primárně Srby a bude zároveň zahrnovat veškerá území obývaná Srby, čímž dalo jasně najevo, že se právy národnostních menšin žijících na území Srbska buďto nehodlá zabývat či je dokonce hodlá popírat. SPO bylo taktéž přesvědčeno, že „*se všechny opoziční strany v Jugoslávii musí domluvit na jednotném a společném národním programu, ve kterém musí vytyčit jasné hranice, tak, aby nedošlo ke zradě srbského národa.*“¹³⁹ Kvůli této iniciativě se uskutečnilo i zasedání vedoucích představitelů některých srbských opozičních politických stran a „nezávislých intelektuálů“ ve Sdružení spisovatelů Srbska (17. září 1990).¹⁴⁰

Tato deklarace vycházela ve značné míře z programu Srbské národní obnovy, když psala o srbských obětech z druhé světové války, o srbských územích, o státním uspořádání, o politických svobodách a lidských právech či o právech národnostních menšin.

Srbské hnutí obnovy do konce roku 1993 vydalo dva politické programy (29. října 1990 a 7. října 1993). Oba tyto programy, stejně jako i program SNO, vycházely ze dvou ideologických konceptů: 1) z *antikomunismu* a 2) z *národního radikalismu*¹⁴¹. Mezitím SPO ještě vydalo *Deklaraci o národním usmíření*.¹⁴² Tato deklarace připomínala srbskou neshodu, vzájemnou destrukci a ideologické rozštěpení a zároveň tedy vyzývala k odpuštění a ke shodě v srbském národě. Tyto postoje byly i součástí politických programů této strany.

V programu z roku 1990 se v úvodu vycházelo z teze, že se Srbové již potřetí ve 20. století ocitli na osudovém rozcestí historie naprosto nepřipravení a bez svého národního programu. K tomu došlo i během první a druhé světové války, kdy „*naši sousedé (Chorvaté,*

¹³⁸ *Deklaracija o ujedinjenju, „Velika Srbija“*, č. 1, Beograd, červenec 1990, str. 18.

¹³⁹ Tamtéž.

¹⁴⁰ *Gde je prijatelj, a gde dušmanin*, in: *Srpska reč*, Beograd, 10.11.1990, str. 36-37.

¹⁴¹ Národní radikalismus chápeme jako prosazování zásadního a nekompromisního řešení národní a státoprávní otázky.

¹⁴² *Deklaracija o nacionalnom pomirenju*, in: *Srpska reč*, Beograd 5.11.1990, str. 23.

Maďaři, Bulhaři a Albánci) uskutečnili své národní programy na úkor srbských území a srbských životů (a) takzvaný partyzánský válečný parlament v Jajcích taktéž ve velkém zneužil okolností, že Srbové nejsou, od dob Iliji Garašanina, schopni určit jaké historické a etnické území patří srbskému státu“.¹⁴³ Právě kvůli tomu dle SPO „roku 1943 Srbsko a Černá Hora získaly předkumanovské hranice“¹⁴⁴ a v následujících letech se tyto hranice v jednotlivých ústavách jen posouvaly na úkor srbských zemí. V programu SPO se taktéž uvádělo, že „srbský národ a jeho stát nikdy nebyly více ohroženi, než-li dnes“ (1990) a že „srbský národ cítí, že je v ohrožení života, ale prozatím si není jist, jak se proti tomu bránit.“¹⁴⁵ Právě kvůli tomu, dle SPO, srbský národ v té době (1990) musel nalézt řešení následujících otázek: jak se opětovně stát součástí evropských svobodných národů a jak se vyrovnat se svými historickými omyly, především s tím o Jugoslávii, ve které hynou pouze Srbové a ve které je Srbům nejhůře a taktéž, jak má srbský národ obnovit svojí biologickou, ekonomickou, mentální a morální sílu. Z těchto důvodů bylo SPO přesvědčeno, že se musí ihned jasně definovat cíle, které se musí shodovat se srbskými státními a civilizačními záměry a především s „národním programem a konceptem srbské budoucnosti.“¹⁴⁶ Je dosti zřejmé, že obnovením srbské biologické (a mentální) síly mělo Srbské hnutí obnovy na mysli obnovení srbského státu, v němž by žili pohromadě jen a pouze Srbové a žádné jiné národnosti, což byl velice extremistický požadavek. Tento požadavek byl součástí jejich programu z roku 1990, SPO ho však dosti obratně skrývalo, když biologickou a mentální sílu dalo do stejné roviny jako ekonomickou sílu, tudíž se jevilo, že bojuje „jen“ za silný srbský národ.

Pokud je řeč o postojích k Jugoslávii, tak SPO mluvilo především o ohromných a marných obětech, které Srbové přinesli za účelem jejího vzniku i za účelem jejího zachování, aby se nakonec opět ocitli před rozpadem. „*Jen ty sloupy, na kterých stálo Srbsko, byly podkopány a jejich základní hodnoty byly otřeseny. Jugoslávie srbská vítězství v 20. století v mžiku obrátila v srbské porážky.*“¹⁴⁷ SPO, přestože ve svém prvním programu požadovalo sjednocení všech srbských (ú)zemí, tak zároveň stále nezavrhovalo možnost zachování Jugoslávie jako federativního státu, který by však musel provést značné ústavní změny (o kterých je řeč v dalším odstavci). Jen tímto způsobem by totiž mohla být napravena historická

¹⁴³ *Nacr Programa SPO*, in: *Srpska reč*, Beograd, 1.7.1990, str. 33-37.

¹⁴⁴ Kumanovo je město v severní Makedonii, blízko hranic se Srbskem nedaleko hlavního města Skopje. Během první balkánské války, konkrétně 23. a 24. října 1912, se u Kumanova odehrála bitva mezi Srbskem a osmanskou říší, která byla pro Srbsko velice významná. Díky vítězství v této bitvě se Srbsko dostalo do Skopje a Bitoly, což pro něj znamenalo znatelné rozšíření hranic. Pro Srby měla tato bitva obrovský význam, jelikož se jim po dlouhé osmanské nadvládě podařilo "osvobodit" stará středověká srbská území. SPO tedy bylo přesvědčeno, že si Srbsko toto území nejen zaslouží, ale dokonce mu i náleží.

¹⁴⁵ *Nacr Programa SPO*, in: *Srpska reč*, Beograd, 1.7.1990, str. 33.

¹⁴⁶ Tamtéž.

¹⁴⁷ Tamtéž.

křivda, která je v tomto programu popsána jako trauma srbského národa: „*Hroby Srbů, kteří zahynuli ve válkách tohoto století, nebyly doposud spočítány, a mnohé z nich nebyly ani označené. Přesto však všechny nesou znak Jugoslávie. V období od roku 1912 do roku 1918 bylo zabito jedno pokolení jen proto, aby mohla vzniknout Jugoslávie. Od roku 1941 do roku 1945 padlo ještě jedno pokolení, aby Jugoslávie mohla být obnovena. Z důvodu zachování unitární Jugoslávie jsme se zřekli víry, historie i tradice v naději, že tímto způsobem zmírníme nenávist těch, kteří do Jugoslávie nepřinesli ani stát, ani kulturu, ani svaté, ani dynastie, ani eposy, ani vlajky, ani zákony, jelikož je ani neměli.*“¹⁴⁸ Z tohoto citátu SPO je dosti patrný jakýsi návrat k emocionálně vypjatému romantickému a možná až mytickému pojetí národní otázky, jež jsme zmiňovali v první kapitole.

Srbské hnutí obnovy, především z důvodu zmírnění křivdy, která byla na Srbech spáchána v Jajcích v roce 1943, požadovalo:

- založení autonomní oblasti Srbská krajina a autonomní oblasti Istrie na území dnešního (1990) Chorvatska. Dubrovnik měl získat zvláštní status postavený na základech jeho staleté tradice;¹⁴⁹
- zavedení čtyř autonomních oblastí rozdělených na základě většinového náboženství na území dnešní (1990) BaH.¹⁵⁰ Dále SPO poukazovalo na fakt, že v západní Hercegovině a v některých sousedních oblastech Bosny žijí převážně obyvatelé římsko-katolického vyznání, že ve východní Hercegovině, východní Bosně a západní Bosně žijí převážně pravoslavní věřící a že v centrální Bosně žijí převážně muslimové¹⁵¹, což by mělo vést k nastolení autonomních oblastí v Bosně a Hercegovině.

Srbské hnutí obnovy bylo přesvědčeno, že jen tímto způsobem může být Jugoslávie zachována a zároveň se tak může stát demokratickým a národnostně spravedlivě uspořádaným státem.

Pokud jde o státní uspořádání a hranice Srbska, SPO vycházelo především z programu Srbské národní obnovy, avšak s tím rozdílem, že Srbsko vidělo i nadále jako součást Jugoslávie. Zároveň zdůrazňovalo, že se „*v případě konfederalizace Jugoslávie či jejího úplného rozpadu nesmí měnit tato ustanovení, nýbrž jen hranice Srbska*“.¹⁵² SPO tedy jinými

¹⁴⁸ *Nacrtr Programa SPO*, in: *Srpska reč*, Beograd, 1.7.1990, str. 33.

¹⁴⁹ O několik měsíců později se události v Chorvatsku začaly vyvíjet přesně tímto směrem.

¹⁵⁰ Tamtéž.

¹⁵¹ Srbské hnutí obnovy Muslimy ani nepovažovalo za národnost a z toho důvodu je psali se začátečním malým písmenem.

¹⁵² Tamtéž, str. 35.

slovy chtělo zachovat současné státní uspořádání s tím, že vyžadovalo, aby k srbskému státu byla připojena ta území, jež mu dle něj náleží.

Obzvláště velkou pozornost tento program věnoval duchovní a morální obnově srbského národa, jelikož dle SPO „*bez duchovní obnovy, neexistuje všeobecná obnova*“ a „*morálního znovuzrození je zapotřebí pro dosažení duchovní obrody národa a jeho cesty do Evropy a do 21. století*“.¹⁵³ Postoje ohledně Kosova a Metohije, armády, zahraniční politiky a národnostního smíru SPO kompletně převzalo z programu Srbské národní obnovy. Pokud šlo o postoje ohledně Kosova a Metohije, Srbské hnutí obnovy převzalo od Srbské národní obnovy především následující: zrušení autonomie Kosova, albánského jazyka jako úředního jazyka, práva Albánců na albánskou vlajku či zrušení prištinské univerzity a dalších albánských škol, které by měl financovat srbský stát. Zároveň se SNO zasazovala za přesun Srbů na území Kosova a Metohije, čímž chtěla docílit údajného vyrovnaného poměru Srbů a Albánců ze dne 6. dubna 1941.¹⁵⁴

V závěru tohoto programu z roku 1990 SPO vyzývalo všechny, kteří podporují jeho programové cíle, aby bojovali „*za demokratický, pluralitní, ekonomický a duchovně silný stát srbského národa, ve kterém se budou do úplnosti ctít všechna národnostní, náboženská, oblastní, jazyková a všechna ostatní práva a lidská důstojnost*“.¹⁵⁵ SPO tedy sice deklarovalo, že by se měla ctít všechna národnostní práva, ale o právech menšin se v tomto (a ani v žádném jiném) programu vůbec nezmiňovalo. Můžeme se tedy jen domnívat, zda se zde jedná jen o plané řeči, či zda uctíváním národnostních práv SPO mělo vlastně na mysli spíše uctívání práv srbského národa, či zda opravdu prosazovali respektování národnostních práv všech národů, jež žijí v Jugoslávii. Drašković (stejně jako většina tehdejších srbských politiků) na jednu stranu prosazoval pro Srby žijící na území Chorvatska, Bosny a Hercegoviny či Kosova respektování veškerých národnostních práv, ale na druhou stranu menšinám žijícím na území Srbska tyto práva upíral. Především pak prosazoval právo na sebeurčení, jež by (pro něj) v nejlepším případě mohlo znamenat připojení těch území, jež jsou většinově obývaná Srby, k srbskému státu.

Vyhlášení slovinské a chorvatské nezávislosti koncem června 1991, následné konflikty a uznání těchto nezávislých republik evropským společenstvím v polovině ledna

¹⁵³ *Nacrt Programa SPO*, in: *Srpska reč*, Beograd, 1.7.1990, str. 36.

¹⁵⁴ *Predlog programa stranke „Srpska narodna obnova“ (SNO)*, Nove stranke Srbije – Dokumenti novih političkih stranaka u Srbiji, Beograd, červenec 1990, str. 93-110.

¹⁵⁵ Tamtéž, str. 37.

1992 přinutily i srbské opoziční strany jasně formulovat své stanovisko k budoucnosti Srbska, jugoslávské federace a k postavení srbských menšin v Chorvatsku a Bosně a Hercegovině.

Drašković se v té době ukázal být nejen naprosto nerozhodným politikem, ale i politikem, který si svými výroky dosti často protiřečí. Důkazem této jeho rozporuplnosti byla i přednáška, která se uskutečnila v Centru politických studií v Londýně v červnu roku 1991, tři dny před vypuknutím jugoslávských válek. Vzhledem k tomu, že v té době Drašković prosazoval zachování Jugoslávie jakožto jediné rozumné řešení, snažil se zde vysvětlit, že etnické rozdělení tohoto státu nepřichází v úvahu: „*Etnická mapa největší části Jugoslávie se podobá leopardí kůži (...). Neexistuje žádný kouzelník, který by mohl posouvat etnické čisté hranice přes tuto leopardí kůži a mezi tisíce mužů, žen a jejich dětí.*“¹⁵⁶ Navzdory tomuto realistickému závěru, Drašković na té samé přednášce interpretoval program SPO z roku 1990: „*V tomto případě (po odtržení Chorvatska a Slovinska) by se téměř 40 procent Srbů ocitlo mimo současné (1991) hranice Srbska. Chorvaté by tímto způsobem mimo jiné obrátili ve svůj prospěch i genocidu spáchanou na Srbech. My se tedy domníváme, že v případě rozpadu Jugoslávie se musí součástí Srbska stát všechna území, která v roce 1918 mělo Království Srbsko a stejně tak i všechna území v dnešní Bosně a Hercegovině a Chorvatsku, na němž před ustašovskou genocidou žili většinově Srbové.*“¹⁵⁷ Kontradikce je v tomto případě zcela zřejmá. Za prvé nutno podotknout, že není zcela jasné, jaká všechna území měla tedy, dle Draškoviće, připadnout Srbsku. Byl navíc přesvědčen o nemožnosti vymezení teritoriálních hranic jugoslávských národů, ale zároveň na to zapomněl, když nabízel řešení konkrétního problému, který by nastal po rozpadu Jugoslávie. Na jedné straně se Drašković sice veřejně deklaroval jako odpůrce válek a upozorňoval na odstrašující zločiny, které jsou často jedním z nevyhnutelných důsledků válek za čistě etnické hranice, na druhé straně však nadále prosazoval své programové cíle a zdůrazňoval, že se součástí Srbska musí stát všechna území, která byla ještě před rokem 1941 většinově obývaná Srby. To jinými slovy znamenalo, že tuto válku za etnické čisté hranice zároveň prosazoval.

Drašković byl navíc jediným stoupencem „nacionalistické opozice“, který se postavil proti bombardování Dubrovníku a po „vukovarském vítězství“¹⁵⁸ prohlásil: „*K vukovarskému vítězství, které Srbsko tak euforicky slaví, opravdu nemohu gratulovat. (...) Vukovar je*

¹⁵⁶ *Srpska reč*, 08.07.1991, [cit. 15.10.2014].

¹⁵⁷ Tamtéž.

¹⁵⁸ Bitva o Vukovar probíhala od září do listopadu roku 1991. Během několika měsíců těžkých bojů Chorvaté město ztratili, pro Jugoslávskou lidovou armádu (JLA) to ale bylo vítězství velmi těžce vybojované. Došlo k rozsáhlé devastaci města a masakrům civilního obyvatelstva. Tato bitva patřila k nejrozsáhlejším v celé válce za nezávislost Chorvatska.

*Hirošima chorvatského i srbského šilenství. (...) Všichni v tomto státě, Srbové a Chorvaté obzvláště, prožívají dny největší potupy a pádu.*¹⁵⁹

V den vypuknutí války v Bosně (6. dubna 1992) Drašković vydal „*Výzvu k občanům Bosny a Hercegoviny*“, v níž vyzýval obyvatelé Bosny a Hercegoviny, aby potlačili své náboženské, národní či stranické citění a došli všichni společně k mírumilovnému řešení.¹⁶⁰

Druhý program Srbského hnutí obnovy byl zveřejněn 7. března 1993. Tento program vznikl za podstatně jiných vnitřních i zahraničních okolností, takže ho lze považovat za výraz nových politických cílů SPO. V úvodu programu SPO poukazovalo na zhoubnost a dramatickост rozbití Jugoslávie a na svá dřívější upozornění na tuto možnost a její důsledky. Přitom se zde zdůraznilo, že „*Jugoslávie byla onou jedinečnou státní střechou nad všemi našimi zeměmi, kraji, kostely a hroby, k nimž jsme tihli od dob Njegoše a pro jejíž vznik jsme dvakrát v tomto století přišli o vše*“.¹⁶¹

V části programu *Kudy a jak (Kuda i kako)* SPO psalo, že se jeho programové cíle nijak zvlášť nemění. Nepodpořilo však již zachování či obnovu Jugoslávie: „*Obnovu Jugoslávie přenecháme snilkům a budoucím generacím*“.¹⁶² SPO se především zabývalo otázkou přerozdělení Srbů a Chorvatů, přičemž dále upozorňovalo na to, že s muslimy¹⁶³ toho nelze dosáhnout, jelikož „*máme propletené kořeny a žijeme společně v Bosně a Hercegovině, Rašce*¹⁶⁴, *Černé Hoře a Makedonii*¹⁶⁵“.¹⁶⁶ Z toho důvodu SPO požadovalo, aby mírové jednotky OSN zůstaly na území Republiky srbské krajiny, dokud nebudou potvrzeny spravedlivé hranice mezi Srby a Chorvaty, tedy dokud nebudou ta území, jež jsou většinově obývaná Srby, připojena k Srbsku.

Srbské hnutí obnovy za svůj programový ideál považovalo obnovu vazeb mezi Srbskem a Černou Horou, přičemž v tomto případě považovalo za ideální unitární stát, jenž by měl mít jednotnou soustavu státních orgánů, s jednotným právním systémem a nedělitelným územím. Taktéž prosazovalo obnovení vazeb s bývalými jugoslávskými státy a ostatními evropskými národy a státy, čehož chtělo dosáhnout pomocí demokratických

¹⁵⁹ *Srpska reč*, 09.12.1991, [cit. 15.10.2014].

¹⁶⁰ *Srpska reč*, 13.05.1992, [cit. 15.10.2014].

¹⁶¹ Bazić, J., *Srpsko pitanje: političke koncepcije rešavanja srpskog nacionalnog pitanja*, Institut za političke studije, Beograd 2003, str. 263.

¹⁶² Tamtéž, str. 264.

¹⁶³ Srbské hnutí obnovy Muslimy ani nepovažovalo za národnost a z toho důvodu je psali se začátečním malým písmenem.

¹⁶⁴ Srbské hnutí obnovy pro území Sandžaku používalo výhradně název „Raška“, jenž má evokovat spojitost se srbským středověkým královstvím.

¹⁶⁵ Nutno podotknout, že Makedonie tehdy byla ještě stále SPO považována za zcela srbské území.

¹⁶⁶ Bazić, J., *Srpsko pitanje: političke koncepcije rešavanja srpskog nacionalnog pitanja*, str. 263.

procesů, svobody obchodu a postupného rozvoje kulturních vztahů. Vztahy s Chorvatskem však záležely na spravedlivém rozdělení hranic a na míře respektování práv Srbů, kteří zůstali v tomto státě.

O Srbsku jako takovém se v programu z roku 1993 psalo, že „*bez demokratického Srbska nebude existovat ani silné Srbsko, jelikož jedině silné Srbsko může být garantem ochrany srbského národa kdekoliv na světě*“.¹⁶⁷ SPO zde taktéž vyzdvihlo, že demokracie a spolehnutí se na vlastní stát představují „archimedovské“ pilíře srbství, ze kterého vycházelo i Garašaninovo Načertanije, jež pro SPO bylo inspirací. Z toho důvodu prosazovalo návrat demokracie do Srbska, návrat jejího ducha a tradice, jelikož „*poté by v takovém Srbsku byla zajištěna a zabezpečena národnostní práva všech Srbů po celém světě*“.¹⁶⁸

Pokud jde o státní uspořádání, náboženství, armádu a zahraniční politiku, SPO vycházelo z programu z roku 1990, přičemž neopomnělo dodat, že tento nový program „*redigoval a pozměnil jen pár východisek z předchozího programu, jelikož tyto změny byly nutné z důvodu rozbití Jugoslávie*“.¹⁶⁹ Podstatným rozdílem mezi prvním a druhým programem byl však přístup k Jugoslávii: první totiž prosazoval zachování a transformaci Jugoslávie či v případě jejího rozpadu, založení srbského státu v hranicích Království Srbska z roku 1918 a na územích, na kterých žili do 6. dubna 1941 většinově Srbové; v druhém programu se SPO v zásadě spokojilo s tehdejšími hranicemi, v rámci nichž hodlalo bojovat za takové demokratické uspořádání, které by mohlo ochraňovat „národnostní práva všech Srbů“.

V Srbském hnutí obnovy postupně docházelo k programovému obratu v národnostní politice. Tento obrat byl čím dál tím více patrný i v jeho konkrétních politických aktivitách, které nakonec vedly k rozkolu ve straně. K rozchodu došlo nejdříve v roce 1993, kdy skupina o 17 členech v čele se Slobodanem Rakitićem opustila SPO a vytvořila samostatnou poslaneckou skupinu ve svazovém parlamentu a zanedlouho i novou politickou stranu Parlamentní národní stranu. K druhému velkému rozkolu v SPO došlo taktéž v roce 1993 a taktéž kvůli přístupu k národnostní politice, což vyústilo v přechod části nejužšího vedení strany do Demokratické strany Srbska Vojislava Koštunici.

Je více než zřejmé, že Srbské hnutí obnovy svojí opoziční politiku velice často měnilo a vracelo se ke svým původním postojům, jež však byly dosti nestálé. SPO tak již po dvou

¹⁶⁷ Webové stránky Srbského hnutí obnovy, [online], [cit. 5.10.2015], dostupné z: <http://www.spo.rs/doc/program-spo-eds.pdf>.

¹⁶⁸ Tamtéž, [cit. 5.10.2015].

¹⁶⁹ Tamtéž, [cit. 5.10.2015].

letech politického a parlamentního života došlo k obratu, když se v zásadě vzdalo svých postojů ohledně národní a státoprávní otázky. Na rozdíl od prvotního prosazování Ruska jakožto nejspolehlivějšího zahraničního partnera a ochránce, SPO později čím dál tím více zastávalo názor, že by se Srbsko mělo přičlenit k evropským integračním procesům a vést vyváženou zahraniční politiku ve spolupráci s EU, USA, Ruskem, Čínou, Japonskem. Srbské hnutí obnovy se již v letech 1993 – 1997 prezentovalo prozápadním postojem a bylo poněkud „nepřítomné“ v době řešení osudových otázek – v době boje RSK a RS za svoji autonomii a státnost či v době zániku Republiky srbské krajiny a podpisu Daytonské mírové smlouvy a Erdutské dohody.

Po pádu chorvatského města Knin však Drašković prohlásil: *„Knin neporazili chorvatské oddíly, nýbrž bezmezná hloupost a surovost těch, kteří jsou ve vedení srbského národa a jeho státu a vojenské oddíly, jež vznikly po rozpadu Jugoslávie. Za pád Kninu jsou zodpovědni ti, kteří od přijetí Vanceova mírového plánu, tedy během posledních tří a půl let, nestanovili ani hranice, ani vojenské oddíly a ani se nestarali o náš národ. (...) Krajina je totiž obětí politiky, která Srbsko a Černou Horu, mateřské země a srdce celého našeho národa, uvedla do světového, ekonomického, kulturního, diplomatického vězení. (...) Krajina je naše bolest, naše rána, ale i poslední připomínka toho, že srbský národ odstraní a umlčí všechny ty, kteří ho sem přivedli“*.¹⁷⁰ Zde tedy na jednu stranu zcela odsoudil kroky Miloševićova režimu a především pak vedení Republiky srbské krajiny, ale na druhou stranu opět zdůraznil nutnost přeměny srbsko-chorvatských hranic. Tato Draškovićova názorová nesourodost, jak již víme, byla pro něj naprosto typická, jelikož po celé období konfliktů na jednu stranu prosazoval mírové řešení, ale na druhou stranu byl přesvědčen, že Srbům náleží ta území, jež většinově obývají Srbové.

O přijetí Daytonské mírové smlouvy pak SPO prohlásilo, že se jedná o jediný možný krok, jenž konečně hledí více na zájmy samotného národa. Daytonskou mírovou smlouvu tedy ocenilo s tím, že je i v Bosně a Hercegovině možný společný život několika národností.¹⁷¹ Drašković byl, jak již víme, jediným opozičním politikem, jenž se v tomto směru zcela shodl s Miloševićem.

Na počátku roku 1999, v době vrcholení kosovské krize, se SPO stalo součástí koaliční svazové vlády společně s SPS, SRS, JUL a prosrbskými politickými stranami z Černé Hory, v čele se Socialistickou národní stranou Momira Bulatoviće. Drašković v této

¹⁷⁰ *Politika*, 07.08.1995, [cit. 15.10.2014].

¹⁷¹ Tamtéž.

vládě získal post místopředsedy a nutno říci, že v řešení kosovské otázky byl sám velice aktivní. V březnu (tedy těsně před vypuknutím bombardování) o dohodě z Rambouillet prohlásil: „*Nikdo na světě nemá právo ani jeden národ, dokonce ani srbský, nutit do podpisu zločinu proti sobě samému, proti našemu státu a celé naší historii.*“¹⁷² O pár dní později následně deklaroval, že „*my dobře víme, že je Kosovo zdrojem srbské kultury, národnosti a víry, že je základem našeho vzniku a duše a naděje a za žádnou cenu ho nesmíme ztratit. (...) Nikdo se v tomto Srbsku nesmí chovat tak, jako by mu bylo jedno, zda Kosovo zůstane součástí Srbska nebo ne. My v Srbském hnutí obnovy jsme pro ten druh řešení kosovské otázky, jenž zaručí Kosovo v Srbsku. (...) Pro Kosovo existuje řešení, rozumné řešení, ke kterému se musí dojít. Nejdříve se však musí ukázat připravenost k nalezení kompromisu, který však žádným způsobem nesmí ohrozit suverenitu a čest Srbska a srbského národa.*“¹⁷³ SPO tedy prosazovalo jakési „rozumné řešení“ pro Kosovo, aniž by samo uvedlo, jak konkrétně si takové řešení představuje či jak by to mělo změnit tehdejší uspořádání. Následně v den vypuknutí bombardování SRJ 24. března 1999 SPO ostře odsoudilo tento čin: „*Nadutá armáda se na nás vrhla, aby uzákonila právo síly nad silou práva. (...) Pokud jde o nás, ocitli jsme se opět na bolestné a hrdé cestě svých velkých předků z let 1912, 1913, 1914 a 1941. Jiný domov, kromě Srbska a Černé Hory, nemáme a budeme bránit všemi prostředky naši Vlast. Pro SPO je dnes jediným stranickým programem obrana Vlasti a každodenní odstranění nebo zmírnění následků této agrese.*“

Drašković v té době však zastával (opět) dosti matoucí stanovisko v pohledu na národní a státoprávní otázku Srbska, což ho nakonec stálo křeslo místopředsedy vlády (29. duben 1999). Neutrální pozorovatel totiž mohl získat dojem, že tento ambiciózní politik jeden den zastupuje a brání svoji zem, její národ a vedení, aby druhý den vše zpochybnil a dokonce se vyznával z jakéhosi pochopení pro jednání NATO. To totiž souvisí i s prozápadně orientovanou redefinicí původního konceptu srbského národního zájmu, o němž jsme již mluvili dříve. Tento trend následně dále pokračoval i po roce 2000.

¹⁷² *Politika*, 07.08.1995, [cit. 15.10.2014].

¹⁷³ *Politika*, 22.03.1999, [cit. 15.10.2014].

4.4 Srbská radikální strana

Svojí extrémní nacionalistickou politikou Vojislav Šešelj v polovině roku 1991 převzal od Vuka Draškoviće roli srbského extrémního nacionalisty. Byl znám svými extrémními šovinistickými postoji na nejsledovanějším státním televizním programu, počínaje příběhy o Chorvatech, kteří by měli být zabiti zrezivělými lžicemi, až přes veřejná prohlášení o potřebě retorze Chorvatů ze Srbska. Navzdory zcela rozdílným postojům a stranickým proklamacím, spolupracoval Šešelj, nejčastěji v tichosti, s Miloševićem (pomohl mu například i s odvoláním svazového předsedy vlády Milana Paniće nebo prezidenta SRJ Dobrice Ćosiće).

Srbská radikální strana byla jedinou srbskou politickou stranou, která se od svého založení a během celého posledního desetiletí 20. století, tedy v naší zkoumaném období, konstantně držela svých radikálních, nacionalistických a šovinistických přístupů k řešení srbské nacionální otázky a ze svých postojů a požadavků za žádných okolností neustoupila. Zajímavé je, že SRS byla taktéž jedinou politickou stranou, ve které právě kvůli přístupu k národní problematice nedošlo k jakémukoliv rozkolu.

Svá klíčová ideologicko-politická stanoviska k nacionální otázce Srbská radikální strana vyjádřila ve svých politických programech, jež vyšly v roce 1991, 1994 a 1996 i v *Programové deklaraci* (1991).

V této *Programové deklaraci* SRS jako hlavní cíl uváděla „*obnovení svobodné, nezávislé a demokratické srbské země na Balkáně, jež by měla zahrnovat veškeré srbství, všechny srbské země, a tudíž součástí jejích hranic by měly být, kromě současné (1991) vynucené srbské federální jednotky, též srbská Makedonie, srbská Černá Hora, srbská Bosna, srbská Hercegovina, srbský Dubrovnik, srbská Dalmácie, srbská Lika, srbský Kordun, srbská Banija, srbská Slavonie, a srbská Baranja*“.¹⁷⁴ Z těchto důvodů SRS požadovala „*referendum o obnově monarchie nebo o nastolení republiky; umožnění příslušníkům královských rodin Karađorđevićů, Obrenovićů a Petrovićů návrat do vlasti a navrácení zabaveného majetku; nastolení parlamentní demokracie; dosažení úplné národní, duchovní, kulturní, ekonomické a politické jednoty srbského národa, stejně tak jako vzájemného porozumění a solidarity pravoslavných Srbů, Srbů muslimů, katolických Srbů a Srbů protestantů; reformu Srbské pravoslavné církve a navrácení jejího majetku; zrušení kultu Josipa Broze Tita; umožnění přestěhování se všech příslušníků srbské národnostní menšiny ze sousedních zemí, stejně tak*

¹⁷⁴ *Programska deklaracija SRS, „Velika Srbija“*, č. 9, Beograd květen 1991, str. 7-8.

jako z části současné Jugoslávie, západně od „linie“ Karlobag-Ogulin-Karlovac-Virovitica.“¹⁷⁵

Deklarace byla jakýmsi doplňkem k prvnímu programu SRS z roku 1991, jenž se zabýval zdůvodněním srbské politické a národní otázky. SRS zdůrazňovala, že tento program představuje částečně změněný program Srbské národní radikální strany Nikoly Pašiče z roku 1881.

Co se týká zahraniční politiky, SRS zdůrazňovala, „že má být vedena tak, aby politické a ekonomické zájmy naší vlasti vždy byly ochráněny a zabezpečeny tak, aby se dbalo na shodu se všemi bratrskými národy z důvodu budoucího možného svazu balkánských národů; tak, aby přispěla k organizaci kulturní pomoci Srbům v diaspoře a rovněž aby se ve vzdálených srbských částech, které jsou vystaveny vlivu cizích elementů, napomáhalo získat povědomí o naší národní jednotě“.¹⁷⁶

V této *Programové deklaraci* SRS věnovala velkou pozornost situaci v Kosovu a Metohiji a také opatřením, k nimž by podle ní mělo dojít. SRS v tomto směru požadovala:

- efektivně zamezit nastolení jakékoliv formy kosovsko-metohijské politické teritoriální autonomie;
- urychlené vystěhování všech 360 tisíc albánských emigrantů a jejich potomků;¹⁷⁷
- zabránit veškerému státnímu finančnímu dotování albánské národnostní menšiny;
- vyhlášení válečného stavu v Kosovu a Metohiji, suspendování veškerých politických aktivit a zavedení vojenské správy, která by měla trvat alespoň deset let;
- okamžité rozpuštění tamnějších orgánů civilní moci a orgánů, které jsou financovány ze státního rozpočtu a fungují v albánském jazyce jako například Univerzita, Akademie věd a umění, vydavatelství, noviny a další;
- uzavřít všechny továrny a jiné výrobní závody, které kvůli neustálé sabotáži ze strany Šiptarů¹⁷⁸ nefungují;

¹⁷⁵ *Programska deklaracija SRS, „Velika Srbija“*, č. 9, Beograd květen 1991, str. 7-8.

¹⁷⁶ *Program Srpske radikalne stranke, „Velika Srbija“*, číslo 9, Beograd květen 1991, str. 8.

¹⁷⁷ Po roce 1945 se na území Kosova přestěhovalo velké množství Albánců, jež dle SRS nikdy ani neměli být součástí Kosova a Metohije, a tedy Srbska.

¹⁷⁸ Šiptar je označení v chorvatském, srbském i makedonském jazyce pro příslušníka albánské národnosti, jež postupem času získalo víceméně negativní nádech a bývá užíváno jako označení hanlivé. Původem je ze samotné albánštiny, ve které se Albánci sami označují termíny Shqiptar, Shqiptarët. Během partyzánského boje za druhé světové války byl tento termín přejat do jihoslovanských jazyků, aby se používal namísto původního etnonymu Arnauti, či Arbanasi, rozšířeného během existence království Jugoslávie.

- vydání vystěhovaleckých pasů všem Šiptarům, kteří o to stojí;
- prohlásit jedno pásmo, široké od 20 do 50 kilometrů vzdušnou čarou podél albánské hranice za území strategického významu pro naši zem, jelikož bylo prokázáno, že je Albánie jako stát trvale nepřátelsky orientována vůči Srbsku;
- vystěhování všech příslušníků šiptarské národnostní menšiny z pásma prostřednictvím spravedlivé finanční kompenzace;
- odebrat srbské občanství všem Šiptarům, kteří žijí v zahraničí a tam vyvíjejí separatistickou činnost a s okamžitou platností jim zakázat návrat do země;
- odebrat sociální dávky všem Šiptarům, především těm, kteří mají vysokou míru porodnosti;
- navrácení nemovitého majetku, který byl kosovským Srbům odebrán fašistickým okupantem nebo titoistickým komunistickým režimem, zákonným majitelům nebo jejich příbuzným;
- zákaz konání jakýchkoli voleb, dokud etnická mapa obyvatelstva nebude vypadat stejně jako ta před 6. dubnem 1941;¹⁷⁹

V dubnu roku 1993 po velkém sporu s SPS ohledně přijetí Vance-Owenova a Owen-Stoltenbergova mírového plánu přišel sám Šešelj s dvěma scénáři pro BaH: buď by měla být zachována a stala by se součástí zmenšené Jugoslávie, anebo by se měla rozdělit. Jakékoliv jiné řešení by, dle Šešelje, vedlo k další válce. Republika srbská krajina by se měla stát součástí zmenšené Jugoslávie, jelikož za jakýchkoliv jiných okolností by bylo porušeno právo srbského národa na sebeurčení. Ve chvíli, kdy Srbové v Republice srbské krajíně a v Republice srbské v roce 1993 dosáhli svého státního a teritoriálního maxima, Šešelj navrhl, aby se tato území sjednotila do státu pod názvem Západní Srbsko.

Druhý program Srbské radikální strany byl přijat na třetím kongresu, jenž se uskutečnil v Bělehradě 30. ledna 1994. Na rozdíl od prvního programu, který byl pro SRS zásadní, ve druhém programu byly upřesněny postoje k některým politickým otázkám obdobným způsobem, který byl uplatněn v Programové deklaraci z roku 1991. Na samém začátku programu SRS prohlásila, že bojuje za politickou jednotu všech srbských zemí, za svobodu, demokracii a národní blahobyt. Z toho důvodu si Srbská radikální strana vytyčila politické cíle, z nichž jsou z pohledu srbské národní otázky nejrelevantnější: *„obnovení svobody nezávislého a demokratického srbského státu, jenž by měl zahrnovat veškeré srbství,*

¹⁷⁹ Programska deklaracija SRS, „Velika Srbija“, č. 9, Beograd květen 1991, str. 7.

všechny srbské země, což by znamenalo, že součástí tohoto státu bude dnešní Republika Srbsko, Republika Černá Hora, Republika Srbská a Republika Srbská Krajina; podpora založení Svazové Republiky Jugoslávie, jakožto dočasného řešení v tomto směru“.¹⁸⁰ Nutno podotknout, že narozdíl od svého prvního programu z roku 1991, SRS zde již nepožadovala území Dubrovníku a ani území Makedonie.

Pokud je řeč o národních a státních symbolech, parlamentní demokracii, občanských a národnostních právech, o přesídlení srbské národnostní menšiny ze sousedních zemí, armádě a policii, zahraniční politice či o jiných otázkách společenského uspořádání, se postoje SRS shodovaly s její *Programovou deklarací* (1991). Taktéž v případě Kosova a Metohije byly závěry a požadavky v zásadě totožné s Deklarací, jen s tím rozdílem, že byly stručnější. SRS opět požadovala: revizi rodných listů a práva na občanství na základě výsledků sčítání lidu z roku 1991 a zrušení autonomních oblastí na území Srbska. Na rozdíl od prvního programu SRS tehdy (1994) již nepožadovala: vyhlášení válečného stavu v Kosovu a Metohiji, suspedování veškeré politické aktivity a zavedení vojenské správy, která by měla trvat alespoň deset let, ani zavedení pásma podél albánské hranice, jež by bylo široké od 20 do 50 kilometrů vzdušnou čarou a z něhož by prostřednictvím spravedlivé finanční kompenzace měli být vystěhováni všichni příslušníci albánské národnostní menšiny, jelikož toto území má strategický význam pro srbskou zem.

Z pohledu národní otázky byly důležité především dva postoje v programu SRS: první, jenž se týkal zahraniční politiky, kde SRS zdůrazňovala, že je zapotřebí „posílit ekonomické vztahy s Ruskem, Čínou, Japonskem a Jižní Koreou, aby se urychleně omezila naše ekonomická závislost na Evropském společenství“.¹⁸¹ Tento postoj se dá vysvětlit jako taktická změna priorit v zahraniční politice z důvodu sankcí, jež byly uvaleny na SRJ. Druhý postoj se týkal státního uspořádání SRJ: „Dokud zde nebudou vhodné podmínky pro formální připojení Republiky Srbské Krajiny a Republiky Srbské, je nutné všestranné posílení ekonomické integrace s těmito srbskými státními celky“.¹⁸² Tímto dali radikálové jasně najevo, že udělají vše pro to, aby bylo území Republiky srbské krajiny a Republiky srbské připojeno (z jejich pohledu navráceno) k Srbsku, jelikož jak je patrné již z jejich prvních programových prohlášení, tato území považovali za čistě srbská.

Srbská radikální strana byla tedy jedinou srbskou politickou stranou, která se v roce 1995 postavila proti přijetí Erdutské dohody. Srbská radikální strana se nikdy nedokázala smířit se samostatným a suverénním Chorvatskem, jehož součástí se stalo i území Republiky

¹⁸⁰ *Program Srpske radikalne stranke*, in: Šešelji, V., *Srpska radikalna stranka*, Beograd 1995, 94-99, str. 94.

¹⁸¹ Tamtéž.

¹⁸² Tamtéž.

srbské krajiny. Chorvatsko navíc považovala za stát, který vznikl na základě genocidy a etnického čištění Srbů a jejich státu. „Okupaci“ Republiky srbské krajiny SRS považovala jen za dočasnou.

S tímto postojem samozřejmě souvisel i postoj SRS k Daytonské mírové dohodě, která ukončila válku v Bosně a Hercegovině. S konceptem této smlouvy se radikálové taktéž neztotožnili a poukazovali v tomto případě především na právo národa na sebeurčení. V tomto směru zdůrazňovali, že je nutné řešit srbskou otázku v kontextu mezinárodní práva, jelikož byli přesvědčeni, že Srbové nedostali možnost naplnit své, výše zmíněné, právo na sebeurčení. Srbská radikální strana z toho důvodu prosazovala, aby srbský národ na svém etnickém území vytvořil jednotný srbský stát¹⁸³.

Srbská radikální strana narozdíl od ostatních politických stran v Srbsku, které se již v druhé polovině devadesátých let do jisté míry zřekli svých původních postojů ohledně národní a státoprávní otázky, zůstala věrná své integrální myšlence, projektu jednotného srbského státu – Velké Srbsko. Šešelj zůstal zastáncem této myšlenky i po přijetí Daytonské mírové smlouvy a Erdutské dohody. To dokazují i úvodní věty programu Srbské radikální strany přijatém na čtvrtém vlasteneckém kongresu v květnu 1996: „*V souladu s nejlepšími tradicemi a největšími úspěchy srbské politiky radikálové věří, že křivda, kterou světové velmoci spáchaly nad Srby tím, že ignorovali jejich právo na život v jenotném srbském státě, bude napravena díky globálním geopolitickým procesům, tj. že je nutné vyčkat na "lepší časy", v nichž silnější Rusko umožní sjednocení RSK, RS, Černé Hory a Srbska v jednotném srbském státě.*“¹⁸⁴ Zde SRS zdůrazňovala, že je jejich cílem „*sjednocení veškerého srbského národa a zřízení státního společenství na veškerém srbském etnickém území, které by mělo zahrnovat Srbsko, Černou Horu, Republiku Srbskou a Republiku Srbskou Krajinu. Tento stát by se měl jmenovat „Velké Srbsko“ a měl by mít demokratické zřízení s liberální tržní ekonomikou, moderním právním uspořádáním a rozvinutou sociální ochranou*“.¹⁸⁵

Na rozdíl od dvou předchozích programů SRS v tomto programu však zaujala jiné stanovisko v otázce Makedonie. Radikálové zde uznali Makedonce jako zvláštní národ a vzkazovali jim, aby „*se rozhodli žít ve společném státě se svými nejbližšími příbuznými Srby*“ a že by „*naš společný stát měl být zřízen jako moderní federace*“. SRS zde dále prosazovala nezbytnost jednoty srbství a definici jednotného srbského národního programu, vývoj národní

¹⁸³ Výraz „srbský jednotný stát“ pro Srbskou radikální stranu jinými slovy znamenal „srbský velký stát“, tedy Velké Srbsko.

¹⁸⁴ Program Srpske radikalne stranke, „Velika Srbija“, Beograd, duben 1996, str. 18.

¹⁸⁵ Tamtéž, str. 20.

identity, vlastenectví a zachování národních tradic, přičemž by ve všech uvedených bodech zvláštní roli hrála Srbská pravoslavná církev.

Pokud jde o státní uspořádání srbského státu, tak SRS v programu prosazovala „unitární stát s republikovou formou vlády, dovršení sjednocení Srbska a Černé Hory a vytvoření podmínek pro připojení Republiky Srbské a Republiky Srbské Krajiny a případně i Makedonie, pokud si to bude přát“.¹⁸⁶ SRS zároveň chtěla okamžitě zrušit autonomii Vojvodiny a Kosova a Metohije, jelikož byla proti jakýmkoliv speciálním statusům (avšak v případě Makedonie deklarovala, „že pokud se Makedonci rozhodnou, že je jejich existenčním a životním zájmem žít ve společném státě se Srby bude jim umožněno speciálním dodatkem k ústavě připojení k Svazové Republice Jugoslávii“¹⁸⁷).

Radikální strana Srbska za každou cenu tedy stále urputně prosazovala myšlenku Velkého Srbska, kterou ve svém programu z roku 1996, vzhledem k naprosto odlišným okolnostem, dovedla do krajnosti. Byla sice nucena již uznat alespoň Makedonii a Makedonce jako samostatný národ, ale přesto v zásadě i nadále trvala na připojení Makedonie – Makedoncům sice jako jediným dávala na vybranou, ale jasně je vybízela k tomu, aby se rozhodli pro připojení k Srbsku, respektive k Velkému Srbsku. SRS zároveň nehodlala respektovat jak Daytonskou mírovou smlouvu, tak i Erdutskou dohodu, které Srby připravily o jejich území. Je tedy zřejmé, že radikálové od svých programových cílů téměř v ničem ani jednou neustoupili a že jsou jejich požadavky v roce 1996 totožné s těmi z roku 1990 (jen s tím rozdílem, že za pochybných podmínek uznali Makedonii). Nutno tedy podotknout, že právě Vojislav Šešelj byl v jistém smyslu jediným srbským zásadovým politikem devadesátých let, jelikož od svých extremistických a šovinistických postojů a požadavků neustupoval a nepřizpůsoboval se nově vzniklým situacím, jak to činili ostatní srbsští politici.

SRS v tomto programu zároveň požadovala, aby „bylo srbským uprchlíkům ihned přiděleno občanství SRJ za účelem co nejrychlejší integrace do našeho sociálního prostředí“. Taktéž požadovala, aby se změnil postoj k Srbům, jež žijí mimo Srbsko především kvůli zlepšení jejich statusu a jejich eventuálnímu návratu do Srbska.

Zvláštní pozornost věnovala SRS zahraniční politice. V tomto směru zdůrazňovala, že je nejdůležitější ctít principy mírumilovného soužití, aktivní spolupráce rovnoprávných států a národů a národní suverenity. Radikálové uváděli, že „budou pěstovat tradiční přátelské vztahy s národy a státy, které nám v těch nejtěžších historických chvílích pomáhali a s námi soucítili.

¹⁸⁶ Program Srpske radikalne stranke, „Velika Srbija“, Beograd, duben 1996, str. 21.

¹⁸⁷ Tamtéž, str. 20.

*(...) Radikálové jsou odhodláni uzavřít vojensko-politickou alianci s těmi státy, které mají pochopení pro srbské národní zájmy“.*¹⁸⁸

V březnu roku 1999 Šešelj po jednáních v Rambouillet prohlásil, že „se v Paříži nemluví o autonomii pro jižní srbskou autonomní oblast, nýbrž Západ hledá možnosti k odtržení Kosova a Metohije a zabezpečení příchodu jednotek NATO. (...) My nikdy nebudeme souhlasit s příchodem sil NATO na naše území“. Šešelj zde mimo jiné komentoval i situaci v Republice srbské a řekl, že jeho politická strana „nikdy neuzná rozhodnutí o distriktu Brčko a sesazení prezidenta Nikoly Poplašena, jelikož by tím byla porušena Daytonská mírová smluva“.¹⁸⁹ ¹⁹⁰Šešelj si zde však velmi protiřečil, když se odvolával na mírovou smlouvu, jejíž podmínky on sám nikdy neuznával.

V dubnu 1999 během bombardování SRJ Srbská radikální strana „s radostí konstatovala, že náš národ dosáhl nejvyššího stupně jednoty v obraně naší vlasti a že je taková společná fronta národa, armády a policie největším garantem zachování svobody, cti a důstojnosti. (...) SRS je přesvědčena, že nikde na světě neexistují ozbrojené síly, které by dokázaly zvítězit nad našim národem a donutily ho přijmout okupaci svého území, pro jehož svobodu položili své životy ti největší srbsí hrdinové“.¹⁹¹

Radikálové tedy i během eskalace kosovské krize exaltovaně velebili srbský národ a vyzdvihovali jeho hrdinství a velikost. Ve svazové skupštině se tehdy zároveň snažili prosadit vznik aliance mezi Svazovou republikou Jugoslávií, Ruskem a Běloruskem, což však podpořil jen prezident Běloruska Alexandr Lukašenko.

4.5 Demokratická strana Srbska

Již při rozkolu v Demokratické straně Vojislav Koštunica deklaroval, že „jejich prioritou je národní otázka a, že srbská otázka není otázkou demokratickou, nýbrž otázkou přežití srbského národa.“ Vedení budoucí Demokratické strany Srbska bylo totiž přesvědčeno, že se „Miloševićův režim lživě prezentoval jako jediný legitimní představitel

¹⁸⁸ Program Srpske radikalne stranke, „Velika Srbija“, Beograd, duben 1996, str. 21.

¹⁸⁹ Politika, 15.03.1999, [cit. 15.10.2014].

¹⁹⁰ Nikola Poplašen byl prezident Republiky srbské mezi 4. listopadem 1998 a 6. březnem 1999. Byl prvním prezidentem Republiky srbské, který byl členem SRS. Ze své funkce byl sesazen na základě rozhodnutí Vysokého představitele v BaH Carlose Westendorpa, jelikož nedovolil jmenování Milorada Dodika na místo předsedy vlády Republiky srbské.

¹⁹¹ Politika, 17.04.1999, [cit. 15.10.2014].

srbských zájmů, kterými velice obratně manipuloval, a je tudíž zapotřebí v otázce postavení srbského národa zaujmout jasné stanovisko.“¹⁹² Koštunica byl zároveň přesvědčen, že pro druhé křídlo Demokratické strany, pod vedením Đinđiće a Mićunoviće, národní otázka prakticky neexistovala.

Demokratická strana Srbska se ve svém prvním programu, vydaném 5. prosince 1992, deklarovala jako čistě srbská politická strana. Z hlediska srbské národní otázky přitom došla ke dvěma důležitým rozhodnutím: prvním bylo, že „*demokratická transformace Srbska není možná bez úplného oproštění se od komunistického státu, k čemuž může dojít jedině, pokud všechna rozhodnutí druhého zasedání AVNOJ-e*“¹⁹³ a všechny ústavní a právní akty, které z něj vzešly, budou prohlášeny za právně neexistující“;¹⁹⁴ za druhé bylo „*zapotřebí prohlásit státní a mezinárodní kontinuitu mezi Královstvím Srbska a Královstvím Černé Hory, které se usnesením Velkého národního shromáždění v Podgorici v listopadu 1918 stalo součástí jednotného státu se Srbskem a obnoveného státu srbského národa*“.¹⁹⁵ Společnou federaci Srbska a Černé Hory DSS považovala za nejlepší řešení srbské státoprávní otázky, přičemž se o jeho názvu státu zde ještě vůbec nezmiňovala. V programu Demokratické strany Srbska, který byl vydán těsně po založení Svazové republiky Jugoslávie, se právě tento název státu vůbec neobjevoval, nýbrž byl zaměňován termíny „současné státní společenství“ nebo „srbský stát“. V tomto ohledu si DSS velmi protiřečila, jelikož na jednu stranu prosazovala federaci s Černou Horou a tvrdila, že je tato federace nejlepším řešením srbské státoprávní otázky a na druhou stranu toto státní uspořádání v zásadě neuznávala.

V otázce národnostní politiky DSS jasně zdůrazňovala, že se její programové a národní cíle zcela shodují s aspiracemi srbského národa, aby na celém etnickém prostoru žil společně ve svobodném a demokratickém státním uspořádání. DSS byla přesvědčena, že jedině v srbském státě může srbský národ uskutečnit všechny své aspirace na vznik nového státu, a proto „*se s ohledem na zkušenost s první a druhou Jugoslávií Demokratická strana Srbska rezolutně staví proti jakékoliv obnově Jugoslávie nebo jakémukoliv státnímu společenství se sousedními národy. Demokratická strana Srbska se domnívá, že název státu musí obsahovat srbské jméno*“. Zde si DSS opět dosti protiřečila, jelikož, jak jsme již zmínili,

¹⁹² *Naši razlozi*, 26. červen 1992, str. 127-128, in: webové stránky Demokratické strany Srbska, [online], [cit. 10.11.2015], dostupné z: <http://dss.rs/dokumenti/dokumenti/>.

¹⁹³ AVNOJ – Antifašistická rada národního osvobození Jugoslávie, jež vznikla během druhé světové války a v jejímž čele stály Titovy partyzánské síly.

¹⁹⁴ *Demokratska stranka Srbije, Program i Statut (brošura)*, Beograd 1993, str. 3.

¹⁹⁵ Tamtéž, str. 4.

na jednu stranu podporovala tehdejší federaci, ale na druhou stranu se stavěla proti „jakémukoliv společenství se sousedními národy“.

DSS zároveň podporovala, dle ní zcela spravedlivý, boj srbského národa mimo srbský stát. „*Srbský národ v Republice Srbské má právo na svůj stát v rámci bosensko-hercegovské konfederace až do doby, než se vytvoří podmínky pro vznik jednotného srbského státu. Srbskému národu v Republice Srbské Krajine přísluší úplné právo na sebeurčení, jakožto první krok k vytvoření srbského státu*“.¹⁹⁶

Demokratická transformace Srbska se podle DSS musí uskutečnit v procesu odklonu od komunistického režimu, po kterém bude založen stát na principech právního a parlamentního systému, čímž budou „*utvořeny základy k řešení otázky týkající se formy vlády (...), která by nejlépe vyhovovala tradici srbské státnosti a nejvyšším principům demokracie*“.¹⁹⁷ Vnitřní uspořádání, které DSS prosazovala, bylo „*moderní státní uspořádání, díky kterému by všechny jeho části byly dopravně a ekonomicky zabezpečeny*“.¹⁹⁸ Na tomto základě by i velká města mohla být samostatnými celky.

Nutno podotknout, že se v případě zakládání společného státu nepředpokládalo, že by mělo dojít k oddělení Černé Hory, naopak hlavní podmínkou pro vznik tohoto státu byla jednota a parlamentní demokracie. V případě, že by v tomto směru nemělo dojít ke shodě, byla DSS rozhodnuta se zaměřit „*na transformaci Srbska v nezávislý a suverénní stát*“.¹⁹⁹ V zásadě se dá říci, že Demokratická strana Srbska především prosazovala transformaci federace v unitární stát, jehož součástí by byla Černá Hora (a ostatní území většinově obývaná Srby), již by byla poskytnuta pouze regionální samospráva.

Druhý program Demokratické strany Srbska, který vyšel v červnu roku 1994, byl mnohem více zaměřen na národní otázku. Zde se vyzdvihovalo, že zavedení demokracie není jen cílem DSS, nýbrž že „*demokracie je pro srbský národ jedinou možností jak bojovat za své přežití a vydat se cestou ekonomické, kulturní, duchovní a národní prosperity*“.²⁰⁰ V souladu s tím, DSS viděla v budoucnu srbský stát jako svobodný a demokratický a jako stát postavený na zásadách regionalizace a místní samosprávy. „*Ten stát by se měl rozkládat na celém srbském území, k čemuž dojde až po změně současných obzvláště nepříznivých podmínek*“.²⁰¹

¹⁹⁶ *Nacionalna politika, Politika načela*, Beograd 1992, str. 6.

¹⁹⁷ *Demokratska stranka Srbije, Program i Statut (brošura)*, Beograd 1993, str. 4.

¹⁹⁸ Tamtéž.

¹⁹⁹ Tamtéž, str. 5.

²⁰⁰ Koštunica, V., *Obraćanje Vojislava Koštunice Drugoj skupštini DSS*, Beograd, 25.6.1994, in: webové stránky Demokratické strany Srbska, [online], [cit. 10.9.2015], dostupné z: <http://dss.rs/dokumenti/dokumenti/>.

²⁰¹ *Program i statut Demokratske stranke Srbije*, Beograd 1994, str. 69.

Demokratická strana Srbska zde tedy jasně nejmenovala území, jež by se dle ní měla stát součástí srbského státu, ale z jejich programu vyplývá, že se jedná o území Republiky srbské krajiny, Republiky srbské a Černé Hory. DSS totiž prosazovala připojení jak Republiky srbské, tak i Republiky srbské krajiny k srbskému státu, jakmile k tomu budou příznivé podmínky a pokud šlo o Černou Horu, tak federace s ní byla pro Koštunicu údajně tím nejlepším možným řešením.

V programu se taktéž zdůrazňovalo, že se srbský národ musí konečně ponaučit ze zkušeností, které zažil v první a druhé Jugoslávii, přičemž v tomto směru DSS doporučovala, „*aby název státu, ve kterém budeme žít, obsahoval srbské jméno*“.²⁰² V souladu s demokratickými zásadami na sebeurčení, DSS vyjadřovala podporu Srbům v Republice srbské s požadavkem „*aby v národních státech, které vznikly z rozpadu bývalé Jugoslávie, byla Srbům, kteří se nacházejí v postavení národnostní menšiny, poskytnuta všechna mezinárodně zaručená práva*“.²⁰³ Dále mluvili o tom, že povinností srbského státu je bránit práva srbské národnostní menšiny v jiných státech, stejně tak jako srbské kulturní historické pomníky a hřbitovy, které se nacházejí mimo srbské hranice. Demokratická strana Srbska (stejně jako většina srbských politických stran v té době) opět zcela opomíjela národnostní menšiny žijící na území Srbska. Ve svém programu sice zdůrazňovala, že národnostním menšinám, které žijí v srbském státě, musí být poskytnuta veškerá právní ochrana garantovaná mezinárodním právem, upírala jim však jak právo na sebeurčení, tak i jakoukoliv teritoriální autonomii.

Velkou pozornost DSS věnovala i srbským uprchlíkům, kteří do Srbska utekli z ostatních bývalých jugoslávských republik. DSS pro ně deklarovala možnost získání zaměstnání, jakož i nabytí státního občanství pro ty, kteří o to požádali, aby měli stejná práva a povinnosti jako srbští občané. DSS zároveň zdůrazňovala, že těm, kteří se rozhodnou vrátit do svých starých domovů, je stát povinnen poskytnout veškerou možnou pomoc.

Demokratická strana Srbska se v programu z roku 1994 zároveň zabývala otázkou způsobu ochrany srbských národních zájmů, pro něž byly dle DSS nejdůležitější především korektní vztahy s představiteli částí srbského národa, kteří zůstali mimo rámec „*současného státního společenství*“. Ani v druhém programu DSS se neobjevoval název tehdejšího státu (Svazové republiky Jugoslávie), což jasně dokazovalo, že svůj postoj nezměnila a nadále si protiřečila. Stále totiž prosazovala a podporovala federaci s Černou Horou a na druhou stranu ji odmítla uznat. Demokratická strana Srbska tedy buďto již od počátku vůbec nepodporovala

²⁰² Program i statut Demokratske stranke Srbije, Beograd 1994, str. 69.

²⁰³ Bazić, J., Srpsko pitanje: političke koncepcije rešavanja srpskog nacionalnog pitanja, str. 126.

tuto federaci a přála si již zmíněnou transformaci Srbska v unitární a suverénní stát, anebo se takticky rozhodla tento požadavek nezmiňovat, dokud na jeho realizaci nebudou vhodné podmínky (v programu z roku 1992 ho totiž uvedla jen jako jakousi možnou eventualitu).

DSS vycházela ze zásady, že ani jedna část státního společenství nemůže být odtržena od srbského státního celku a připojena k jinému nově vzniklému státnímu útvaru, aniž by s tím souhlasili jeho obyvatelé. Kromě toho byla DSS přesvědčena, že je zapotřebí provést duchovní obnovu srbského národa prostřednictvím národní výchovy ve školách a zároveň vyzdvihovala, že Srbská pravoslavná církev musí opět získat to místo, jež v historii srbského národa vždy zastávala.²⁰⁴

Za účelem uskutečnění výše uvedených cílů DSS prosazovala především aktivní zahraniční politiku Srbska. To by mělo dle DSS vést k opětovnému přijetí státu do mezinárodních institucí. Takto důsledná politika „*musí být schopna prosadit národní a státní zájem, aniž by se konfrontovala s celým světem a aniž by přistoupila na vymáhané ústupky, které by přímo ohrozily přežití státu*“.²⁰⁵

Demokratická strana Srbska si během celého období své aktivní opoziční politiky (až do roku 2000) zachovala integrální přístup k řešení srbské národní a státoprávní otázky. Vojislav Koštunica na třetím sjezdu DSS 29. června 1996 prohlásil: „*Ani Daytonská mírová smlouva a ani válka nepřinesli srbskému národu štěstí. Kvůli nepromyšlené a autoritativní politice Miloševićova režimu Srbové utrpěli nejen největší politickou a vojenskou, ale i národní a morální porážku. Srbský národ se ocitl na obou stranách Driny pod vojenským a civilním okupačním režimem mezinárodního společenství, jež potvrzuje a přinese mu nová utrpení, pokud se stávající režim nezmění. (...) My se dnes musíme chovat tak, jako kdyby Svazová Republika Jugoslávie a Republika Srbská byly nerozdělitelné, i když je ve formálním smyslu Republika Srbská součástí jiného mezinárodně uznaného státu*“.²⁰⁶ Koštunica (respektive Demokratická strana Srbska) tedy Daytonskou mírovou smlouvu v žádném případě neuznával a Republiku srbskou považoval nadále za neoddělitelnou od území Srbska. Nadále také prosazoval, že jakmile k tomu budou vhodné podmínky, měla by Republika srbská být připojena ke Svazové republice Jugoslávii. Zajímavé přitom je, že ohledně Republiky srbské krajiny tehdy Koštunica řekl jen: „*Bohužel dnes jako o součásti našeho*

²⁰⁴ Bazić, J., *Srpsko pitanje: političke koncepcije rešavanja srpskog nacionalnog pitanja*, str. 127.

²⁰⁵ Koštunica, V., *Obraćanje Vojislava Koštunice Drugoj skupštini DSS*, Beograd, 25.6.1994, in: webové stránky Demokratické strany Srbska, [online], [cit. 10.9.2015], dostupné z: <http://dss.rs/dokumenti/dokumenti/>.

²⁰⁶ Koštunica, V., *Obraćanje Vojislava Koštunice Trećoj skupštini DSS*, Beograd, 29.6.1996, in: webové stránky Demokratické strany Srbska, [online], [cit. 10.9.2015], dostupné z: <http://dss.rs/dokumenti/dokumenti/>.

etnického prostoru nemůžeme mluvit o Republice Srbské Krajině, pro niž i tento režim využíval tohoto názvu. Dokonce i za Broze bylo Chorvatsko jasně definovaným státem Chorvatů a Srbů. Existuje snad jasnější důkaz o „úspěšnosti“ národní politiky Bělehradu než tento?“²⁰⁷ Dá se tedy říci, že na rozdíl od výše popsaného postoje k území Republiky srbské, se Koštunica do jisté míry smířil s tím, že území Republiky srbské krajiny již nebude součástí srbského státu.

O vztazích s Černou Horou, které DSS hodnotila jako konfliktní, se z projevu Koštunici na třetím sjezdu DSS dozvídáme dále toto: *„Svazová republika prakticky neexistuje a je vystavená i nadále procesům konfederalizace, jež vyvolávají vládnoucí strany v obou státech. (...) Tyto problémy se dají vyřešit jedině demokratickým rozhodnutím občanů Srbska a Černé Hory, zda si přejí federaci Srbska a Černé Hory nebo samostatné Srbsko a Černou Horu. (...) Stejně tak jako jsme proti konfederaci Srbska a Černé Hory, tak jsme i proti federaci, ve které by jeden nebo druhý celek byl nerovnoprávný“.*²⁰⁸

Ve svém programu z června 1998 Demokratická strana Srbska deklarovala, že by *„srbský národ měl na celém území, které obývá, žít pospolu ve svobodném demokratickém společenství“*, a zdůraznila, že Srbové v BaH mají právo na svůj stát – Republiku srbskou *„dokud zde nebude dosaženo podmínek pro vznik jednotného srbského státu“.*²⁰⁹

DSS v pohledu na národnostní menšiny nadále sice prosazovala respektování jejich lidských a občanských práv, ale nikoliv i jejich práva na teritoriální autonomii. DSS taktéž prosazovala regionalizaci srbského státu. *„Regiony, regionální a lokální samospráva budou součástí ústavy, přičemž při vzniku těchto regionů se bude brát zřetel na jejich kulturní specifika, historické tradice, přírodní, ekonomické a dopravní podmínky“.*²¹⁰ Dále však DSS svou teorii o regionalizaci Srbska nerozvíjela, tudíž není přesně jasné, jak si ji představovala a za jakých podmínek k ní mělo dojít. Sám Koštunica však poté uznal, že by regionalizace mohla vyvolat separatistické procesy na území Srbska a od tohoto požadavku nakonec ustoupil.

V den zahájení bombardování Svazové republiky Jugoslávie v dubnu 1999 Vojislav Koštunica prohlásil: *„Zde není řeč o nějakých starostech o mír či o utrpení Albánců, nýbrž o*

²⁰⁷ Koštunica, V., *Obračanje Vojislava Koštunice Trećoj skupštini DSS*, Beograd, 29.6.1996, in: webové stránky Demokratické strany Srbska, [online], [cit. 10.9.2015], dostupné z: <http://dss.rs/dokumenti/dokumenti/>.

²⁰⁸ Tamtéž.

²⁰⁹ *Program DSS*, Beograd 1998, str. 6.

²¹⁰ Tamtéž, str. 5.

*snaze o nastolení americké hegemonie v mezinárodním společenství. (...) Člověk, který se ke vši hanbě tvůrců Deklarace za nezávislost dnes nachází v Bílém domě, se rozhodl přeuspořádat světový řád. Srbové jsou zde proto, aby za to zaplatili možná i tu nejvyšší možnou cenu“.*²¹¹

Po skončení bombardování v červnu 1999 následně Koštunica došel k závěru, že jak Západ, tak i Miloševićův režim vyjádřily naprostý nezájem o osud národa, přičemž následně odsoudil i opoziční strany, které se „*předhánějí v připravenosti zapomenout a prominout agresorovu agresi*“. Koštunica byl přitom přesvědčen, že „*to co je v tomto okamžiku v Jugoslávii opravdu zapotřebí je zachování a ochrana národa v Kosovu, jeho spojení se Srbskem, obnova válkou zničeného hospodářství a ústavní rekonstrukce. Bez platných ústavních základů a zajištění existence obyvatel se nedá mluvit ani o demokratizaci. To je jediný způsob k dosažení stability na Balkáně*“.²¹² Tato Koštunicova věta byla jakousi předzvěstí jeho politické evoluce, jelikož ve chvíli, kdy přišel k moci, do jisté míry změnil postoj v pohledu na státní hranice. Prosazoval důsledné dodržování Daytonské mírové smlouvy a akceptoval i haagský tribunál.

4.6 Občanský svaz Srbska

Občanský svaz Srbska prosazoval boj „*proti ideologii národní jedinečnosti, jež vede k válce za území, proti 'etnickému čištění' a proti podržení se veškerého soukromého i veřejného života militantní nacionalistické politice*“.²¹³ GSS ve jménu souladu mezi občanský uspořádaným státem a národním cítěním, jež lidé chovají vůči své komunitě, odsoudil „*zhoubný, primitivní a agresivní nacionalismus, který šíří strach, nenávist a násilí, vyvolává války a dává popud pro vznik diktatury*“.²¹⁴ Z těchto důvodů byl Občanský svaz Srbska přesvědčen, že je k řešení státoprávní a národní otázky třeba uplatnit realistickou politiku. Dle jejich názoru měla mít realistická národnostní politika následující cíle: „*1. Stvrzení opravdové mírové politiky za účelem normalizace mezinárodního postavení SRJ a jejího posílení*

²¹¹ Koštunica, V., *Izjava predsednika DSS Vojislava Koštunice povodom početka NATO agresije*, Beograd, 24.3.1999, in: webové stránky Demokratické strany Srbska, [online], [cit. 10.11.2015], dostupné z: <http://dss.rs/dokumenti/dokumenti/>.

²¹² *Stavovi Izvršnog odbora DSS*, 22.6.1999, [online], [cit. 10.11.2015], dostupné z: <http://dss.rs/dokumenti/dokumenti/>.

²¹³ *Uloga građanina, Program Građanskog saveza Srbije*, 1994, str. 5-15.

²¹⁴ Tamtéž.

diplomatických vztahů na nejvyšší úrovni, jež by vedly ke členství v mezinárodních organizacích; 2. Stvrzení svobody a ochrany veškerého srbského národa, namísto pojetí celé národní otázky jako otázky teritoriální – taková redukce národní otázky Srbsko a Srby vtahuje do nekonečných konfliktů trvale ohrožujících jejich dlouhodobé vývojové vztahy se sousedy.²¹⁵ Občanský svaz Srbska byl totiž přesvědčen, že jak miloševićovský režim, tak i většina srbských opozičních politických stran pojímá srbskou národní otázku především jako teritoriální otázku, přičemž však zcela opomíjí mnohem důležitější fakt, a sice starost a péči o srbské občany.

Občanský svaz Srbska od svého vzniku vydal několik programových dokumentů. Zde se budeme především zabývat *Platformou Občanského svazu Srbska* (1992), *Předvolební politickou platformou* (1992), *Volebním programem* (1992), *Politickou deklarací* (1996) a *Programem ve 20 bodech* (1997).

V době svého vzniku GSS na sebe upozornil právě výše zmíněnou *Platformou*, v níž uvedl svůj postoj k politické situaci v zemi, způsob překonání válečného stavu na území Jugoslávie a cíle svého založení. Občanský svaz Srbska zároveň neopomněl zdůraznit, že „hlavní politickou odpovědnost za rozpad Jugoslávie a následné války nese především režim Socialistické strany Srbska a její vůdce Slobodan Milošević a že je válka vedena kvůli hranicím, a tudíž založení Svazové Republiky Jugoslávie je nezákonné, jelikož k němu došlo bez vyjádření vůle národa“.²¹⁶

Občanský svaz Srbska byl přesvědčen, že válka a její eventuální rozšíření záleží jen na Srbsku, a tudíž může být ukončena v případě, že Srbsko uzná nezávislost a teritoriální integritu všech nově vzniklých států na území Jugoslávie, naváže standardní vztahy s bývalými jugoslávskými republikami a prosadí otevřené hranice; vyřeší-li status a autonomii Kosova a Vojvodiny; pokud povede jednání s ostatními jugoslávskými státy o statutu Srbů, kteří žijí na jejich území; v případě, že demobilizuje vojenské jednotky, odzbrojí paravojenské jednotky a udělí amnestii těm, kteří unikli mobilizaci.²¹⁷ GSS zde zároveň zmínil, že Srbsko může těchto kroků dosáhnout a zakončit tím sankce mezinárodního společenství jen v případě, že se současné vedení pokojnou cestou vzdá svých politických pozic.²¹⁸

²¹⁵ *Uloga građanina, Program Građanskog saveza Srbije*, 1994, str. 5-15.

²¹⁶ *Građanski savez Srbije, Platforma, Republika*, 16-30.7.1992, str. 23.

²¹⁷ Tamtéž.

²¹⁸ „K tomu je zapotřebí rozpustit Národní sněmovnu Republiky Srbsko, prezident Republiky a předseda vlády Srbska by měli odstoupit, dále je zapotřebí zorganizovat Kulatý stůl, za nějž zasedne vláda a opozice a bude zde jmenována Úřednická (dočasná) vláda Srbska.“ (Tamtéž).

GSS považoval tehdejší státní uspořádání s tehdejšími hranicemi za naprosté respektování srbského národního i státního zájmu, tudíž se s těmito hranicemi zcela spokojil. Srbové v Chorvatsku by měli získat jistou formu autonomie a Srbům v BaH by měly být zaručeny principy národnostní rovnoprávnosti s dvěma dalšími národy, jež zde žijí. Opět však nutno podotknout, že se GSS dále nezabýval tím, jak přesně by tato autonomie v Chorvatsku měla vypadat a jaká všechna práva by tím Srbům měla být poskytnuta.

V *Předvolební politické platformě*, kterou GSS vydal krátce před volbami v roce 1992, převládaly otázky státního zřízení Srbska, srbská otázka v nově vzniklých a mezinárodně uznaných státech, dále otázky týkající se války či otázky o změně vlády v Srbsku. Srbsko GSS viděl jako „*občanský stát s demokratickým uspořádáním založeném na parlamentarismu, soukromé iniciativě, sociální spravedlnosti a jistotě, rovnoprávnosti všech občanů a národností, v němž občané mohou svobodně a veřejně zastávat a vyjadřovat svá přesvědčení i svou víru a zároveň se zde občané mohou sdružovat s ostatními, bez ohledu na jejich národnostní a sociální původ*“.²¹⁹ Jako takový demokratický stát, bude Srbsko moci spolupracovat s ostatními jugoslávskými a balkánskými národy a bude se moci účastnit ekonomické a celkové prosperity současné (1992) Evropy.

V této *Platformě* Občanský svaz Srbska prezentoval svůj přístup k srbskému národnímu zájmu, jenž redukoval na zájmy Srbska – „*jelikož blaho Srbska jako demokratického, vyspělého a uznávaného státu je nejdůležitějším národním zájmem srbského národa a všech jeho občanů*“.²²⁰ Tímto současně GSS odmítl přístup k srbskému národnímu zájmu jako k myšlence a úsilí o sjednocení srbského národa v jeden stát. Srbové, kteří žijí v Chorvatsku a v Bosně a Hercegovině, mají být, dle GSS, rovnoprávní s ostatními občany a národy v těchto státech. Toto postavení jim musí být zaručeno prostřednictvím dohody s národy, které s nimi žijí. Pro Srby, jež žijí mimo Srbsko, by taktéž hlavním zájmem mělo být demokratické a vyspělé Srbsko, „*jelikož jen takové Srbsko pro ně může představovat zásadní faktor jejich rovnoprávného postavení*“.²²¹ Z těchto důvodů by v zájmu celého srbského národa měla být prioritou normalizace vztahů mezi všemi republikami bývalé Jugoslávie, která povede k mírovému řešení mezinárodnostních vztahů a návratu uprchlíků do svých domovů. Základním předpokladem tedy zůstalo přerušení války a demilitarizace území pod kontrolou OSN. Občanský svaz Srbska zároveň prosazoval jistou, v jeho programech nadále nespecifikovanou, formu autonomie pro Srby v Chorvatsku. V Bosně a Hercegovině

²¹⁹ *Građanski savez Srbije, Predizborna politička platforma, „Republika“, 1-15.10.1992, str. 16.*

²²⁰ Tamtéž.

²²¹ Tamtéž, str. 18.

naopak mělo dojít k dodržování principů rovnoprávnosti všech tří národů. GSS prosazoval tedy okamžité ukončení nepřátelství mezi válčícími stranami a zahájení mírových jednání, jež by měla vyvrcholit přijetím závěrů Mírové konference v Londýně. Občanský svaz Srbska byl však přesvědčen, že politika Socialistické strany Srbska představuje hlavní překážku v nastolení míru a ve spolupráci s bývalými jugoslávskými republikami a mezinárodním společenstvím.²²² Z toho důvodu prosazoval odvolání této vlády, přičemž se zasazoval o „*mírovou a demokratickou změnu vedení prostřednictvím spolupráce s nejširší možnou koalici demokraticky smýšlejících politických stran a ostatních politických představitelů, kteří prosazují mír a demokratickou transformaci.*“²²³

K otázce Svazové republiky Jugoslávie se Občanský svaz Srbska v tomto dokumentu vyjádřil smířlivěji než v dřívějších textech, přičemž zde poukazoval na to, že byla založena „*prostřednictvím politické svévole dvou socialistických stran, jež nebyly připravené uskutečnit společenskou reformu*“.²²⁴ Proto, v případě, že má být zachována, respektive v případě, že si občané Srbska a Černé Hory přejí žít ve společném státě, je nutné to stvrdit demokratickou cestou – tedy referendem. Následně bylo dle GSS nutné legitimním způsobem zvolit úřady, což znamenalo zorganizovat řádné volby do svazové sněmovny a do republikové sněmovny Srbska a Černé Hory. Občanský svaz Srbska kritizoval společenské a ústavní uspořádání Srbska, především kvůli pravomocem srbského prezidenta. GSS zdůrazňoval, že Srbsko potřebuje parlamentní politický systém s vyrovnanou zákonodárnou, výkonnou a soudní mocí; svrchovanost Národní sněmovny a kontrolovanou a zodpovědnou vládu, jež bude moci být kdykoliv odvolána; decentralizovaný systém moci; privatizaci státního majetku; efektivní veřejný sektor, jenž občanům zajistí sociální jistotu.

Občanský svaz Srbska, jako jediná relevantní politická strana v Srbsku, věnoval zvláštní pozornost kosovské a vojvodinské otázce. GSS se domníval, že Vojvodina by měla mít zákonodárnou, výkonnou a soudní autonomii „*v rámci jednotného právního uspořádání Srbska*“, jelikož by to „*představovalo základ ekonomické prosperity Vojvodiny, potvrzení občanské a národnostní rovnoprávnosti jejích obyvatel*“.²²⁵ Současně GSS zdůrazňoval, že je tato autonomie Vojvodiny „*nejdůležitější podmínkou politické stability v ní i v Srbsku*“.²²⁶

²²² „Politika Socialistické strany Srbska je největší překážkou v ukončení války a všech dalších možných konfliktů. Ona je největší překážkou v nastolení míru na Balkáně i v budoucí spolupráci se všemi bývalými jugoslávskými republikami, evropskými státy a mezinárodním společenstvím. Z toho důvodu je zbavení Socialistické strany Srbska moci jednou z důležitých podmínek pro ukončení války, zrušení sankcí a zabránění naprosté ekonomické katastrofy a politického chaosu.“ (Tamtéž, str. 16-17).

²²³ *Građanski savez Srbije, Predizborna politička platforma, „Republika“, 1-15.10.1992, str. 16.*

²²⁴ Tamtéž, str. 17.

²²⁵ Tamtéž, str. 18.

²²⁶ Tamtéž.

Dále GSS upozorňoval na to, že by Vojvodina měla mít status evropského regionu, aby mohla svobodně uskutečňovat regionální spolupráci v souladu se svými zájmy. Na druhou stranu byl Občanský svaz Srbska proti teritoriální autonomii národnostních menšin ve Vojvodině, jelikož by to údajně vyvolalo politickou nejistotu a podnítilo separatistické tendence.

Problém Kosova představoval pro GSS především „otázku integrace etnických Albánců do srbského státu“, kterou „znemožňují jak albánský, tak i srbský nacionalismus“.²²⁷ Kosovská otázka má být, dle GSS, řešena společnou dohodou mezi relevantními politickými subjekty v Kosovu a kompetentními úřady Republiky Srbsko. „Dohody, jež by nebyly předem ničím podmíněny, by měly stanovit: (1) základní lidská práva a svobody, jejichž součástí by byla i národnostní práva albánského obyvatelstva, jež musí být dodržována a (2) podstatu a rozsah autonomie. Na základě této úmluvy by se Srbsko (SR Jugoslávie) domluvilo s Albánií na otevření hranic, mezinárodní spolupráci na všech úrovních a především na národnostních právech menšin“.²²⁸ V tomto případě se zdá být naprosto nejasná otázka týkající se „otevření hranic“, jelikož se Občanský svaz Srbska jasně nevyjádřil, zda by to mělo znamenat obnovení spolupráce s Albánií či stanovení jakéhosi speciálního vztahu Kosova a Albánie, přičemž by se státní hranice s Albánií relativizovaly. Zároveň GSS ohledně řešení kosovské otázky přišel s jedním poměrně utopistickým postojem: „vše se snadno vyřeší v podmínkách demokratického Srbska, v němž by albánské politické strany již neměly důvod k bojkotování systému moci“.²²⁹

Ve Volebním programu z roku 1992 se Občanský svaz Srbska zabýval především společensko-ekonomickými vztahy, sociální spravedlností a politickými svobodami. Ústředním tématem tohoto programu byla orientace na občanské Srbsko. Z hlediska srbské národní otázky byly vysloveny důležité postoje ohledně národnostní tolerance, vztahů se sousedy a ohledně místa Srbska v Evropě a ve světě. Ohledně národnostní tolerance GSS zdůrazňoval již známé postoje a požadavky:

- přeměnit Srbsko v takový mnohonárodnostní stát, ve kterém by každý národ žil ve svém „domě“, který by ale zároveň byl domovem pro všechny jeho občany;
- garantování všem národnostním, etnickým a náboženským skupinám práva menšin v souladu s nejvyššími mezinárodními standardy;²³⁰

²²⁷ Građanski savez Srbije, Predizborna politička platforma, „Republika“, 1-15.10.1992, str.18.

²²⁸ Tamtéž.

²²⁹ Tamtéž.

²³⁰ Občanský svaz Srbska byl jedinou relevantní politickou stranou Srbsku, jež se zabývala právy a potřebami národnostních menšin na území Srbska.

- vytvořit z *občanského Srbska* rámec pro řešení národnostních vztahů v Kosovu;
- jakékoliv řešení má být výsledkem dialogu a jednání, jež budou respektována jak právními předpisy, tak i institucemi.²³¹

Pokud jde o vztahy se sousedy, tak GSS prosazoval především mír a všestrannou spolupráci mezi balkánskými zeměmi, jelikož jen tímto způsobem bude zabezpečena dlouholetá stabilita a prosperita celého regionu, přičemž Balkán se může díky svým přírodním a kulturním potenciálům opět stát v 21. století regionální silou. Základem této spolupráce a přátelství na Balkáně by mohlo být „*občanské a demokratické Srbsko jakožto vize Občanského svazu Srbska*“.²³² Na konci tohoto programu GSS zdůrazňoval, že jen mírumilovná a demokratická politika může Srbsku zajistit čestné místo v Evropě i ve světě a ve všech mezinárodních organizacích. GSS zde zároveň neopomněl zmínit, že nesouhlasí s propagandou „*že celý svět nesnáší Srby a Srbsko*“,²³³ jelikož právě spolupráce s ostatními Srbsku vrátí dobrou pověst.

GSS v úplnosti přijal Daytonskou mírovou dohodu, přičemž taktéž podotkl, že se bude „*soustavně a svědomitě zabývat osudem srbského národa v Chorvatsku, Republice Srbské a ostatních částech BaH a budou požadovat nastolení speciálních vztahů a spolupráce mezi Srbskem a srbským národem mimo něj*“.²³⁴

Politické postoje Občanského svazu Srbska se v námi zkoumaném období v zásadě nijak zvlášť nezměnily. V dubnu 1996 vydal GSS *Politickou deklaraci*, v níž požadoval změnu státního zřízení v Srbsku a nové podmínky jak v okolních státech, tak i v samotném Srbsku a Svazové republice Jugoslávii. Po přijetí Daytonské mírové smlouvy se Občanský svaz Srbska zabýval národní otázkou jen okrajově. Prosazoval především respektování lidských práv a práv národnostních menšin na území bývalé Jugoslávie, což považoval za podmínku dobrých vztahů Srbska a SRJ s nově vzniklými sousedními státy – Chorvatskem a Bosnou a Hercegovinou. Tato politická strana se v zásadě nikdy moc nezabývala ani politickými právy Srbů mimo hranice Srbska. GSS jen prosazoval důsledné dodržování Daytonské mírové smlouvy a zároveň respektování následujících požadavků: za prvé – „*jedině demokratické Srbsko se může stát skutečným domovem pro všechny jeho obyvatele a nejen Srby; je zapotřebí najít řešení pro autonomii Vojvodiny a Kosova; dále je zapotřebí*

²³¹ *Građanski savez Srbije, Predizborna politička platforma, „Republika“, 1-15.10.1992, str. 17.*

²³² Tamtéž.

²³³ Tamtéž.

²³⁴ Tamtéž, str. 18.

garantovat rovnoprávné vztahy s Černou Horou ve společném státě, stejně jako postavení Srbů v jiných státech; je nutné se vzepřít nacionalismu ve svém národě a pokusit se zamezit podobným jevům v ostatních národech“.²³⁵ Za druhé – „GSS bude usilovat o eliminaci příčin a důsledků války, o respektování práva uprchlíků na návrat do svých domovů, o potrestání zločinů, o vystoupení srbského státu z izolace, o návrat do mezinárodních organizací, o normalizaci vztahů se sousedními národy a státy. Stabilita v regionu, spolupráce s novými státy a respektování lidských práv jsou nejbezpečnější cestou k integraci do Evropy“.²³⁶

V Programu ve 20 bodech, přijatém v červnu 1997, se GSS zabýval otázkou srbsko-černohorské federace – Svazové republiky Jugoslávie. „Stabilita státu, který vznikl narychlo na základě ústavy, jež nám vnuly vládnoucí politické strany v Srbsku a v Černé Hoře, musí být posílena demokratickým referendem a ústavní reformou. Ty by pak uvedly v soulad pravomoci svazového státu a jeho celků a tím způsobem nastolily parlamentní demokracii. GSS taktéž prosazuje změnu jména tohoto státu. Není důvodu, aby se Srbsko a Černá Hora schovávaly za jméno Jugoslávie, z toho důvodu navrhuje, aby se společný stát přejmenoval na „Srbsko a Černá Hora“.²³⁷

V tomto programu se GSS taktéž zabýval autonomií Vojvodiny a Kosova. „Problém Kosova může vyřešit jedině demokratický a zodpovědný stát. Kosovská otázka tíží Srbsko a nedovoluje mu zapojit se do řady společenství stabilních, demokratických a ekonomicky úspěšných států. Z toho důvodu musí být tento problém vyřešen mírumilovnou cestou, prostřednictvím dialogu mezi srbským vedením a představiteli kosovských Albánců. Cílem by měla být normalizace situace v Kosovu a dohoda ohledně formy autonomie Kosova, jež by neohrožovala suverenitu Jugoslávie a teritoriální integritu Srbska. Respektování individuálních a kolektivních práv Albánců, Srbů a ostatních etnických skupin v Kosovu je nutné, aby dialog mohl být vůbec zahájen. GSS zároveň má plné pochopení pro aspirace obyvatel Vojvodiny, kteří požadují, aby autonomie Vojvodiny byla naplněna reálným a mnohostranným obsahem. Autonomie však nemůže být státem ve státě“.²³⁸ Občanský svaz Srbska byl tedy jedinou parlamentní srbskou politickou stranou, která podporovala autonomii Kosova a Metohije a Vojvodiny. Nevyjádřila se však k tomu detailněji a tak není jasné, jak

²³⁵ Skupština GSS – Politická deklaracija, Republika, 15.4.1996, str. 17-18.

²³⁶ Tamtéž, str. 18.

²³⁷ Program GSS u 20 tačka, 2.7.1997, [online], [cit. 11.11.2015], dostupné z: http://www.yurope.com/nasa-borba/arhiva/Jun97/0206/0206_24.HTM.

²³⁸ Tamtéž.

přesně by tato autonomie měla vypadat a jaká práva a pravomoce by tyto autonomní oblasti měly mít.

Nutno však podotknout, že GSS (navzdory svým proklamovaným politickým postojům) vstupoval během celých devadesátých let do koalic s politickými stranami, jež měly naprosto odlišnou národnostní a státní politiku: ať již se jednalo o koalici DEPOS (1993) společně v čele s SPO a DSS, koalici Zajedno (1996) opět s SPO a tentokrát DS či o koalici DOS (2000), jejíž součástí byly v zásadě všechny opoziční politické strany kromě SPO a SRS. Občanský svaz Srbska byl tedy na jednu stranu zastáncem zcela odlišných politických přístupů a považoval se za politickou stranu založenou na čistě liberálních principech, na druhou stranu však byl ochoten dělat velké ústupky, když se opakovaně rozhodl vstupovat do koalic se stranami prosazujícími jak v aktivní, tak i v programové politice požadavky a cíle, proti nimž právě GSS bojoval.

5. Přístup parlamentních politických stran v Srbsku k nejdůležitějším mezníkům ve vývoji země v letech 1990 – 2000

V předchozích kapitolách jsme uvedli řadu skutečností, ze kterých je zcela zřejmé, že politická scéna Srbska byla ve zkoumaném období dosti specifická. Proces rozpadu Socialistické federativní republiky Jugoslávie vyvolal řadu, svým charakterem zcela převratných otázek a problémů, jež vyžadovaly okamžité řešení a k nimž se musely srbské politické strany vyjádřit a zaujmout jasné stanovisko. Dá se tedy říci, že srbskou politiku devadesátých let lze považovat za politiku čistě reaktivní, jelikož politické strany opravdu nejčastěji jen reagovaly na tehdejší vzniklou situaci. Politické strany vzniklé v roce 1990 (SPS, DS, SPO a SRS) se ve svých prvních stranických programech nějakým způsobem deklarovaly, ale vývoj situace v Jugoslávii je následně nutil rychle přizpůsobovat nově vzniklým skutečnostem jak programy, tak zejména aktivní politiku. Problémy, jejichž vývoj se stupňoval, aby nakonec v průběhu devadesátých let nabral zcela rychlý spád, jsou pro námi zkoumané období stěžejní. Máme zde na mysli především, již dříve zmíněný, proces rozpadu Jugoslávie, vznik Republiky srbské krajiny, vznik Republiky srbské a eskalaci krize v Kosovu. Všechny námi zkoumané srbské politické strany se právě k těmto historickým událostem vyjadřovaly a právě na nich postavily svoji národnostní politiku. Proto se pokusíme o závěrečné shrnutí postojů a přístupů jednotlivých politických stran k srbské národní otázce právě v kontextu těchto čtyř mezníků, které byly pro vývoj Srbska v devadesátých letech stěžejní.

5.1 Proces rozpadu SFRJ

Tři z námi zkoumaných srbských politických stran prosazovaly v době svého vzniku (tedy především v roce 1990) *zachování Jugoslávie*, ale každá z nich jen za určitých podmínek, které se však v zásadě u jednotlivých stran moc nelišily. Největším zastáncem Jugoslávie byl Slobodan Milošević, jehož *Socialistická strana Srbska* se rozhodla pro jugoslávský stát, který chtěla uchovat v tehdejší podobě – tedy jako federaci „rovnoprávných

občanů²³⁹ a federativních jednotek. SPS důsledně usilovala o přežití SFRJ jakožto „pevné federace“ a o zachování samosprávného socialismu. Ve chvíli, kdy došlo k prvním ozbrojeným střetům v Chorvatsku v srpnu roku 1990 a vyhlášení chorvatské nezávislosti v červnu 1991, bylo vedení SPS a Srbska přesvědčeno o tom, že se jedná o násilné a jednostranné odtržení. Tuto tezi pak Slobodan Milošević prezentoval na haagské konferenci o Jugoslávii v září roku 1991, kde rovněž trval na tom, že toto odtržení je proti mezinárodnímu i vnitřnímu jugoslávskému právu, přičemž se odvolával na ústavu z roku 1974, která zakazovala takový druh secese.

V roce 1992, kdy byla založena Svazová republika Jugoslávie, byla SPS přesvědčena, že její existence představuje kontinuitu se Socialistickou federativní republikou Jugoslávií. Prosazovala tedy tuto třetí Jugoslávii, jejíž existence byla údajně nezbytná jak kvůli trvání společenství s černohorským národem, tak i kvůli zachování „matice“ (tedy jádra, pozn. autora) srbského národa, jež představuje důležitou záruku pro ochranu ostatních Srbů žijících mimo mateřský stát. Tehdy taktéž socialisté deklarovali, že budou usilovat o připojení Republiky srbské krajiny a Republiky srbské k Svazové republice Jugoslávii.

Vzhledem k vývoji celé situace však SPS následně ustoupila od požadavku jak na zachování Jugoslávie, tak i od požadavku na sjednocení srbského národa a smířila s reintegrací zbytku území bývalé Republiky srbské krajiny do chorvatského státního prostoru (tzv. Erdutská dohoda). Milošević taktéž v plném znění přijal Daytonskou mírovou smlouvu, jelikož byl tehdy přesvědčen, že uznání Republiky srbské v rámci Bosny a Hercegoviny v zásadě vyřešilo 90 % srbské národní otázky. Zřejmě věřil, že tak dosáhl politického a státoprávního optima a Srbsko tím získalo minimálně morální právo na Kosovo a Metohiji.

Další politickou stranou, jež prosazovala v době svého vzniku *zachování Jugoslávie*, byla *Demokratická strana*. Demokraté usilovali o Jugoslávii uspořádanou jako federaci, pod podmínkou, že to budou akceptovat všechny národy na území Jugoslávie. Navíc byla DS přesvědčena, že ve stávajícím státním uspořádání převládají konfederativní elementy, které fungování jugoslávského státního společenství nevyhovují. Demokratická strana navíc v zásadě neuznávala hranice tehdejších republik a naopak prosazovala hranice rozdělené na základě etnického uspořádání.

Již v roce 1990 Demokratická strana zdůrazňovala, že jedním z hlavních srbských cílů musí být, aby všechna území převážně obývaná Srby byla součástí jednoho státu. Na druhou

²³⁹ Jak již víme z předchozí kapitoly, SPS prosazovala rovnoprávnou federaci, v rámci níž deklarovala zastoupení všech občanů Jugoslávie ve smyslu „jeden občan-jeden hlas“, čímž v zásadě upřednostňovala Srby jakožto nejpočetnější národ a Srbsko jako největší jednotku v Socialistické federativní republice Jugoslávii.

stranu již tehdy upozorňovala na to, že může dojít k odtržení některých republik od Jugoslávie, přičemž však neopomíjela zdůraznit, že v případě jejich odchodu z Jugoslávie a založení nezávislých států nemohou tyto republiky získat území, jež jsou většinově obývaná jinými jugoslávskými národy. Demokratická strana zde tedy prosazovala – stejně jako SPS – rozšíření hranic, na jejichž základě by se součástí Srbska stala všechna území, která jsou většinově obývaná Srby.

Ještě na počátku roku 1995 DS stále považovala za základní cíl svého národního programu uskutečnění práva srbského národa na sebeurčení a sjednocení. V tomto programu však zároveň uznala, že sjednocení do společného státu nebude moci zahrnout všechna území obývaná Srby. Demokraté pozitivně ocenili jak Daytonskou mírovou smlouvu, tak i Erdutskou dohodu a tyto smlouvy v plném znění přijali, přičemž však neopomněli zdůraznit, že Srbsko i SRJ musejí dbát o zachování národní a kulturní identity prečanských Srbů.

Rovněž *Srbské hnutí obnovy* podporovalo *zachování Jugoslávie*, jelikož si údajně nepřálo Jugoslávii rozbít. Bylo dle něj však nutné provést značné ústavní změny (např. vznik autonomní oblasti Srbská krajina a autonomní oblasti Istrie). Na druhou stranu bylo přesvědčeno, že jak slovinský, tak i chorvatský národ má mít právo na sebeurčení, na založení samostatného státu, na odtržení od Jugoslávie či na vyhlášení konfederativního vztahu s Jugoslávií. Zároveň zde však zdůrazňovalo, že Slovinsko a Chorvatsko nemohou do svého budoucího státu zahrnout území, která v den vzniku Jugoslávie byla součástí Království Srbska a území, jež byla před druhou světovou válkou většinově obývaná Srby. SPO chtělo zachovat Jugoslávii i kvůli obětem, jež Srbové přinesli za účelem jejího vzniku i zachování, aby ve výsledku byli svědky jejího rozpadu.

Drašković i v roce 1991 prosazoval zachování Jugoslávie jakožto jediné rozumné řešení a byl přesvědčen, že etnické rozdělení tohoto státu nepřichází v úvahu. Na druhou stranu ale stále deklaroval, že se součástí Srbska musí stát všechna území, která v roce 1918 byla součástí Království Srbsko a stejně tak i všechna území v dnešní Bosně a Hercegovině a Chorvatsku, na němž před rokem 1941 žili většinově Srbové.²⁴⁰ Těmito požadavky si Drašković opět dosti protirečil: chtěl zachovat Jugoslávii, ale zároveň chtěl, aby všechna území většinově obývaná Srby byla součástí Srbska.

V roce 1993 se SPO v zásadě spokojilo s hranicemi „avnojevského Srbska“, v němž bojovalo za takové demokratické uspořádání, které by bylo zárukou „národnostních práv

²⁴⁰ Není však zcela zřejmé, jaká všechna území měla tedy, dle Draškoviće, připadnout Srbsku.

všech Srbů“. Srbské hnutí obnovy taktéž v roce 1995 přijalo Daytonskou mírovou smlouvu a Erdutskou dohodu v plném znění.

Srbská radikální strana jako jediná (z námi zkoumaných stran) již od počátku svého vzniku byla jasně proti zachování Jugoslávie a prosazovala vznik Velkého Srbska jakožto *srbského unitárního státu*. Tento stát měl kromě Srbska zahrnovat i veškerá území, která SRS považovala za srbská (viz čtvrtá kapitola). V roce 1994, navzdory již zcela jiným okolnostem, se požadavky Srbské radikální strany nijak zvlášť nezměnily, byť radikálové tehdy otevřeně podporovali Svazovou republiku Jugoslávii, kterou však považovali jen za jakési přechodné řešení do doby, než bude možné všechna území připojit k srbskému státu.

Srbská radikální strana dle očekávání nepřijala ani Daytonskou mírovou smlouvu a ani Erdutskou dohodu a i v roce 1996 prosazovala sjednocení všech výše zmíněných území a připojení k Srbsku, avšak jen s tím rozdílem, že Makedonii uznala jako samostatný stát, kterému ovšem dávala možnost se připojit k Srbsku.

Poslední dvě námi zkoumané srbské politické strany vznikly za poněkud odlišných podmínek – tedy po rozpadu Socialistické federativní republiky Jugoslávie a vzniku Svazové republiky Jugoslávie, jež byla založena v dubnu roku 1992.

Demokratická strana Srbska považovala ve svém prvním programu *společnou federaci Srbska a Černé Hory* za nejlepší řešení srbské státoprávní otázky, přičemž však její název neuváděla, nýbrž jej zaměňovala termíny „současné státní společenství“ a „srbský stát“. Zmínila zde však, že by se nebránila ani transformaci Srbska v unitární a suverénní stát. Na jednu stranu prosazovala federaci s Černou Horou a tvrdila, že je tato federace nejlepším řešením srbské státoprávní otázky a na druhou stranu ji v zásadě odmítla uznat a prosazovala přeměnu SRJ v unitární srbský stát.

Ve svém stranickém programu, taktéž navzdory vyjádřené podpoře federaci Srbska a Černé Hory, proklamovala, že jen v srbském státě může srbský národ uskutečnit všechny své aspirace týkající se vzniku nového státu, a proto se s ohledem na zkušenost s první a druhou Jugoslávií, DSS rezolutně stavěla proti jakékoliv obnově Jugoslávie nebo eventuálním státním společenstvím se sousedními národy (zda měla na mysli i Černou Horu, což by opět znamenalo popření své podpory myšlenky federace, není zcela jasné). DSS se zároveň domnívala, že Srbsko musí být v názvu tohoto státu. Vzhledem k tomu, že DSS usilovala o naplnění srbské jednoty, nemohla za žádných okolností uznat Daytonskou mírovou smlouvu.

Poslední námi zkoumaná srbská politická strana – *Občanský svaz Srbska* ve svých vyjádřeních nikdy neopoměla zdůraznit, že hlavní politickou odpovědnost za rozpad Jugoslávie a následné války nese především Socialistická strana Srbska a její vůdce Slobodan Milošević. GSS tvrdil, že je válka vedena kvůli hranicím a založení Svazové republiky Jugoslávie je nezákonné, jelikož k němu došlo bez vyjádření vůle národa. GSS tímto tedy vyjádřil svůj *nesouhlas s federací Srbska a Černé Hory*, přičemž tento svůj postoj následně zmírnil a prohlásil, že pokud si občané Srbska a Černé Hory skutečně přejí žít ve společném státě, je nutné to stvrdit referendem. GSS taktéž prosazoval změnu jména tohoto státu, jelikož údajně nebyl důvod, aby se Srbsko a Černá Hora schovávaly za jméno Jugoslávie. Tento společný stát by se, dle GSS, měl jmenovat Srbsko a Černá Hora. GSS považoval tehdejší státní uspořádání s tehdejšími hranicemi za naprosté respektování srbského národního i státního zájmu.

GSS zároveň odmítal připustit, že myšlenka a úsilí o sjednocení srbského národa v jednom státě je skutečně v srbském národním zájmu. Srbové, jež žijí v Chorvatsku a v Bosně a Hercegovině, mají být, dle GSS, rovnoprávní s ostatními občany a národy v těchto státech.

5.2 Republika srbská krajina a Republika srbská

V zásadě všechny srbské politické strany, které jsou předmětem našeho zájmu, *podporovaly jak Srby žijící v Chorvatsku a v Bosně a Hercegovině, tak i vznik Republiky srbské krajiny a Republiky srbské*. Socialistická strana Srbska jasně deklarovala, že se srbský národ může na územích, na kterých představuje většinu, rozhodnout pro setrvání v jugoslávské federaci na základě stejného práva na sebeurčení, kterého při odtržení od Jugoslávie využili Slovinci, Chorvaté, bosenští muslimové²⁴¹ a Makedonci.²⁴² SPS zároveň prosazovala zachování Jugoslávie i z toho důvodu, aby existovala institucionální možnost připojení Republiky srbské krajiny a Republiky srbské k Svazové republice Jugoslávii. Pokud jde o válku v Chorvatsku a v Bosně a Hercegovině, SPS prosazovala politické řešení na

²⁴¹ Nutno opět zdůraznit, že Socialistická strana Srbska Muslimy v zásadě nerespektovala, jelikož je jednou psala se začátečním velkým písmenem a po druhé naopak se začátečním malým písmenem.

²⁴² Jen pro připomenutí je zapotřebí zmínit, že Socialistická strana Srbska záměrně zaměňovala národ za stát, jelikož od SFRJ se odtrhly jednotlivé republiky, jež následně vytvořily samostatné státy, ale neodtrhly se jednotlivé národy, takže se v zásadě nedá mluvit o právu na sebeurčení národa.

základě přímých jednání mezi představiteli válčících národů, a především pak na základě přímého vyjádření vůle občanů žijících na sporných územích – tedy referenda. Srbové i v Chorvatsku i v Bosně a Hercegovině již předtím však dali jasně najevo, že chtějí setrvat v SFRJ či v nově vzniklé SRJ. Milošević zde sice na první pohled projevoval dobrou vůli s tím, že se stará o vůli občanů, ale přitom tehdy moc dobře věděl, že Srbové žijící na sporných územích chtějí být součástí srbského státu.

SPS byla přesvědčena, že Srbové v Chorvatsku a v Bosně a Hercegovině mají právo na to setrvat ve společném jugoslávském státě, a proto jim bude, než bude dosaženo jejich sjednocení, poskytovat veškerou morální a materiální pomoc. Socialisté v plném znění přijali Daytonskou mírovou smlouvu a Erdutskou dohodu a po roce 1995 se celá jejich národnostní politika ve vztahu k Srbům mimo území SR Jugoslávie omezila jen na materiální a humanitární pomoc a ekonomickou a kulturní spolupráci.

Demokratická strana taktéž vyjadřovala svoji podporu Srbům, kteří zůstali na území mimo Srbsko a SR Jugoslávii. Zasazovala se o jejich ekonomickou, politickou a jakoukoliv jinou integraci s mateřským státem. DS tedy zcela podporovala, podle ní naprosto legální a legitimní boj Srbů v Republice srbské krajině a v Republice srbské.

Navíc v lednu roku 1992, kdy došlo k rozkolu ohledně Vanceova mírového plánu pro Chorvatsko, jenž Milošević byl ochoten přijmout, DS otevřeně vyjádřila svou podporu tehdejšímu vůdci chorvatských Srbů, Milanu Babićovi. Stejný postoj se opakoval i ve všech následných situacích: ohledně Vance-Owenova a Owen-Stoltenbergova mírového plánu pro Bosnu a Hercegovinu v roce 1993 i ohledně mírového plánu tzv. Kontaktní skupiny taktéž pro Bosnu a Hercegovinu v srpnu 1994, kdy ve sporu Milošević-Karadžić (přičemž Milošević byl opět připraven tento mírový plán přijmout) Zoran Đinđić otevřeně podpořil vedení bosenských Srbů.

Ještě před přijetím Daytonské mírové smlouvy a Erdutské dohody byli demokraté v zásadě ochotni uznat, že sjednocení do společného státu nebude moci zahrnout všechny Srby. Nadále však prosazovali udržování nejužších možných vazeb se Srby žijícími na těchto územích a uchování vzájemné kulturní a náboženské jednoty, čímž chtěli zabránit jejich případné asimilaci. Demokraté však u integrálního řešení srbské národní otázky vydrželi déle než například Srbské hnutí obnovy, které se deklarovalo jako výlučně nacionalistická strana. Daytonskou mírovou smlouvu a Erdutskou dohodu demokraté přijali.

Srbské hnutí obnovy, jak již víme, sice podporovalo zachování Jugoslávie, ale na druhou stranu již v roce 1990 bralo v potaz i možnost rozpadu. Prohlásilo proto, že v případě rozpadu Jugoslávie se musí součástí Srbska musí stát jak území Republiky srbské krajiny, tak i území Republiky srbské.

V roce 1993 SPO požadovalo, aby mírové jednotky OSN setrvaly na území Republiky srbské krajiny, dokud nebudou potvrzeny spravedlivé hranice mezi Srby a Chorvaty, tedy dokud nebudou území většinově obývaná Srby připojena k Srbsku. Po pádu Kninu v srpnu 1995 SPO ostře odsoudilo kroky Miloševićova režimu, jež byl údajně za tragický vývoj událostí zodpovědný. Na druhou stranu ale stále zdůrazňovalo nutnost stanovení spravedlivých hranic se srbským státem.

Ohledně přijetí Daytonské mírové smlouvy se Srbské hnutí obnovy vyjádřilo veskrze pozitivně. Drašković byl, jak již víme, jediným opozičním politikem, jež se v tomto směru zcela shodl s Miloševićem.

Srbská radikální strana zcela otevřeně podporovala separatistické cíle Srbů v Republice srbské krajiny a v Republice srbské. Území většinově obývaná Srby považovali radikálové za nedílnou součást Srbska a z toho důvodu je chtěli připojit k srbskému státu, a realizovat tak myšlenku Velkého Srbska.

V roce 1993 přišel Šešelj s návrhem na řešení situace v Bosně a Hercegovině, přičemž ta měla být buď zachována a stala by se součástí zmenšené Jugoslávie, anebo se měla rozdělit. Následně, když Srbové v Republice srbské krajiny a v Republice srbské v roce 1993 dosáhli svého státního a teritoriálního maxima, Šešelj předložil, aby se tato území sjednotila do státu pod názvem Západní Srbsko, které by mělo být součástí Velkého Srbska.

Srbská radikální strana byla jedinou srbskou politickou stranou, která se postavila proti přijetí Erdutské dohody v listopadu 1995. SRS se nikdy nedokázala smířit se samostatným a suverénním Chorvatskem, jehož součástí se stalo i území Republiky srbské krajiny. Chorvatsko navíc považovala za stát, který vznikl na základě genocidy a etnického čištění Srbů a „okupaci“ Republiky srbské krajiny SRS považovala jen za dočasnou. S tímto postojem samozřejmě souvisel i postoj SRS k Daytonské mírové dohodě, s jejímž konceptem nesohlasila, jelikož Srbům nebylo umožněno naplnit své právo na sebeurčení. V tomto směru radikálové zdůrazňovali, že je nutné řešit srbskou otázku v kontextu mezinárodního práva, jelikož byli přesvědčeni, že Srbové nedostali možnost naplnit své právo na sebeurčení. Srbská radikální strana z toho důvodu prosazovala, aby srbský národ na svém etnickém území vytvořil jednotný srbský stát. Své postoje radikálové nezměnili ani po roce 1996, kdy stále

prosazovali sjednocení Republiky srbské krajiny, Republiky srbské, Černé Hory a Srbska v jednotný srbský stát, který by se jmenoval Velké Srbsko.

Demokratická strana Srbska podporovala dle ní spravedlivý boj srbského národa mimo hranice srbského státu, tedy státní sjednocení srbského etnického prostoru. Srbský národ v Republice srbské měl dle ní právo na svůj stát v rámci bosensko-hercegovské konfederace až do doby, než se vytvoří podmínky pro vznik jednotného srbského státu. Srbové v Republice srbské krajině měli právo na sebeurčení, jež DSS považovala za první krok k vytvoření srbského státu.

Po podepsání Daytonské mírové smlouvy byla DSS ještě stále přesvědčena, že je území Republiky srbské a Svazové republiky Jugoslávie nerozdělitelné. Koštunica nadále také prosazoval, že jakmile k tomu budou vhodné podmínky, měla by Republika srbská být připojena ke Svazové republice Jugoslávii. Zajímavé přitom je, že se Demokratická strana Srbska pod tlakem okolností smířila s vývojem v Chorvatsku v roce 1995, přestože ona sama s tím nesouhlasila. Na rozdíl od Daytonské mírové smlouvy, tedy Erdutskou dohodu uznala a do jisté míry přijala i ten fakt, že území Republiky srbské krajiny již nebude součástí jednotného srbského státu.

Občanský svaz Srbska byl jedinou srbskou parlamentní politickou stranou, která se otevřeně postavila *proti separatistické politice Srbů v Chorvatsku a v Bosně a Hercegovině*. Otevřeně se také postavil proti pojetí celé národní otázky jako otázky teritoriální, jelikož byl přesvědčen, že taková redukce národní otázky Srbsko a Srby vtahuje do nekonečných konfliktů trvale ohrožujících dlouhodobý vývoj vztahů s jejich sousedy.

Dle GSS by měli Srbové v Chorvatsku získat jakousi formu autonomie a Srbům v BaH by měla být zaručena rovnoprávnost s dvěma dalšími národy, jež zde žijí. Občanský svaz Srbska prosazoval okamžité ukončení nepřátelství mezi těmito válčícími stranami a zahájení mírových jednání, jež by měla vyvrcholit v přijetí závěrů Mírové konference v Londýně. Logicky proto také v úplnosti přijal Daytonskou mírovou dohodu. Deklaroval přitom, že se bude svědomitě zabývat osudem srbského národa v Chorvatsku, Republice srbské a ostatních částech BaH a bude požadovat nastolení speciálních vztahů a spolupráce mezi Srbskem a příslušníky srbského národa žijící mimo jeho hranice.

5.3 Kosovo

Dá se říci, že jak Slobodan Milošević, tak i všechny opoziční politické strany již na konci osmdesátých let v zásadě využili situace v Kosovu, aby se stala jakýmsi východiskem pro řešení otázky celkového přeuspořádání národnostních vztahů v Jugoslávii. Problém mezi Srby a Albánci tak svým způsobem přerostl v problém vztahů Srbů se všemi ostatními národy. Během devadesátých let však byla kosovská otázka dosti upozaděna situací v Chorvatsku a v Bosně a Hercegovině, tudíž námi zkoumané politické strany se ke kosovské otázce sice vyjadřovaly ve svých stranických programech, ale v aktivní politice se jí příliš nevěnovaly. V druhé polovině devadesátých let byla situace v Kosovu již dosti vyhrčená a v zásadě až tehdy jí srbská vláda a opozice začaly věnovat velkou míru pozornosti, čímž jen potvrdily ten fakt, že byla srbská politika devadesátých let čistě reaktivní. Dá se tedy říci, že všechny srbské politické strany považovaly území Kosova a Metohije za území srbské, přičemž byly buďto ochotné mu přiznat určitou míru autonomie či jej zcela považovaly za území srbské a v žádném případě Albáncům v Kosovu nepřiznávaly autonomii v jakékoliv podobě.

Socialistická strana Srbska považovala kosovskou otázku především za nacionální, etickou, historickou a státoprávní otázku srbského národa a *území Kosova za nedílnou součást srbského státu*. SPS zároveň byla připravena udělat vše pro to, aby zamezila dalšímu exodu Srbů a Černohorců z území Kosova a Metohije. SPS zdůrazňovala především symbolický význam Kosova. Albánci byli dle SPS v Srbsku národnostní menšinou a charakter národnostní menšiny údajně neurčoval počet obyvatel, nýbrž fakt, že se jedná o ty obyvatele, jejichž národ již disponuje svým mateřským státem mimo hranice Jugoslávie.

Po roce 1995 se veškerá politika SPS, včetně té národnostní, obrátila na řešení problémů v Srbsku a v SRJ, především pak v Kosovu a Metohiji. Kosovo a Metohije bylo od roku 1997, vzhledem k stále vyhrčenější situaci, v zásadě jedním z hlavních témat SPS, přičemž ta byla přesvědčena, že právě díky politice SPS žijí Srbové na tomto území již deset let důstojně. Srbské vedení však poměrně dlouhou dobu na situaci v Kosovu nereagovalo. SPS tedy v zásadě chtěla ponechat věci tak, jak jsou – Kosovo by sice mělo status autonomní oblasti, ale její pravomoci by byly dosti omezené. Dle socialistů existovala autonomie Kosova a Metohije kvůli specifickým charakteristikám, ale autonomie s prvky státnosti pro ně rozhodně nepřicházela v úvahu. Během bombardování Svazové republiky Jugoslávie vojsky

NATO v roce 1999 chtěla SPS ochránit především suverenitu a integritu Srbska a Jugoslávie a za každou cenu ubránit Kosovo a Metohiji, jež považovala za svou zem.

Demokratická strana již v roce 1990 prosazovala *uchování Kosova a Metohije* jakožto místa, kde žijí Srbové a Albánci společně s příslušníky jiných národů. Celé území Kosova přitom chtěla včlenit do Srbska jak politicky a ekonomicky, tak i kulturně a demograficky. Taktéž v roce 1995 demokraté prosazovali úplnou integraci Kosova do Srbska, aniž by brali jakýkoliv zřetel na to, že je toto území většinově obýváno kosovskými Albánci.

V roce 1998, když se v Srbsku mluvilo o rozdělení území Kosova a Metohije na dvě části a přerozdělení Srbska, demokraté tuto možnost zcela zavrhlí. Autonomní oblasti totiž považovali za „tradiční“ a v zavedení nových správních zřízení (tedy v rozdělení Kosova a Metohije na dvě části) viděli nebezpečí federalizace a byrokratizace. Demokraté byli přesvědčeni, že zavedení autonomií nebralo v potaz srbská ani albánská národnostní a demokratická práva. Demokraté se proto domnívali, že by společná demokratizace mohla vést k dohodě a nastolení snesitelných vztahů. Tehdy demokraté považovali za nejlepší řešení kosovské otázky prostou kantonizací – prosazovali vytvoření pěti kantonů a zavedení multietnických urbánních ústředí v oblasti.

Srbské hnutí obnovy převzalo postoje ohledně Kosova a Metohije od Srbské národní obnovy. Prosazovalo tedy především *zrušení autonomie Kosova*, albánského jazyka jako úředního jazyka, upíralo Albáncům právo na albánskou vlajku, národní univerzitu a školy, které by měl financovat srbský stát. Zároveň chtělo SPO prosadit provedení masového transferu Srbů na území Kosova a Metohije, čímž chtělo docílit vyrovnaného poměru Srbů a Albánců údajně existujícího před 6. dubnem 1941. Tento svůj postoj si SPO udrželo během celých devadesátých let.

Během bombardování Svazové republiky Jugoslávie se tento postoj nezměnil, jelikož SPO nadále deklarovalo, že Kosovo považuje za zdroj srbské kultury, národnosti a víry. Kosovo dle něj vždy bylo součástí Srbska a tím pádem taktéž jeho součástí musí zůstat. Řešení kosovské otázky nesmí, dle SPO, v žádném případě ohrozit suverenitu a čest Srbska a srbského národa.

Srbská radikální strana již ve svém prvním stranickém programu z roku 1991 věnovala velkou pozornost situaci v Kosovu a Metohiji a prosazovala velké množství dosti extremistických a diskriminačních požadavků. SRS mimo jiné prosazovala, aby se efektivně

zamezilo nastolení jakékoliv formy kosovsko-metohijské politické teritoriální autonomie, aby ihned došlo k vyhnání všech 360 tisíc albánských emigrantů a jejich potomků či aby se zde nekonaly žádné volby, dokud etnická mapa obyvatelstva nebude vypadat stejně jako ta před 6. dubnem 1941.

Postoj SRS ke Kosovu a Metohiji se za žádných okolností neměnil, a proto i v roce 1996 prosazovala okamžité zrušení autonomie Kosova a Metohije, jelikož byla proti jakýmkoliv speciálním statusům. Srbská radikální strana území Kosova a Metohije považovala za čistě srbské a v žádném případě nechtěla kosovským Albáncům přiznat ani autonomii.

Demokratická strana Srbska prosazovala nový způsob transformace srbského státního uspořádání. Celé Srbsko, nejen Vojvodina a Kosovo, by se dle ní měly přerozdělit na *stát regionů*. Zavedením jen dvou autonomních oblastí v Srbsku se podle Demokratické strany Srbska bral zřetel jen na etnické, historické a kulturní důvody. V době bombardování SRJ v roce 1999 Demokratická strana Srbska prosazovala především zachování a ochranu národa v Kosovu a Metohiji a jeho spojení se srbským národem. Více se však Koštunica (respektive Demokratická strana Srbska) ke Kosovu nevyjadřoval, ale bylo více než jasné, že Kosovo a Metohiji, stejně jako valná většina srbských politiků, považoval za nedílnou součást Srbska.

Občanský svaz Srbska byl již od svého vzniku (1992) přesvědčen, že má být kosovská otázka řešena společnou dohodou mezi relevantními politickými subjekty v Kosovu a kompetentními úřady Republiky Srbsko. GSS tedy *prosazoval v Kosovu a Metohiji autonomii*, přičemž se Svazová republika Jugoslávie měla domluvit s Albánií na otevření hranic, mezinárodní spolupráci na všech úrovních a především na národnostních právech menšin. V tomto případě se však zdála být naprosto nejasná otázka týkající se „otevření hranic“, jelikož se Občanský svaz Srbska jasně nevyjádřil, zda by to mělo znamenat obnovení spolupráce s Albánií či stanovení jakéhosi speciálního vztahu Kosova a Albánie, přičemž by se státní hranice s Albánií relativizovaly. Zároveň GSS ohledně řešení kosovské otázky přišel s jedním poměrně utopistickým postojem: byl přesvědčen o tom, že celý problém lze snadno vyřešit důslednou demokratizací politického systému v Srbsku. Takže v podmínkách demokratického Srbska by albánské politické strany údajně již neměly důvody k bojkotování systému moci.

Během eskalace kosovské krize byl GSS přesvědčen, že tento problém může být řešen mírumilovnou cestou, prostřednictvím dialogu mezi srbským vedením a představiteli

kosovských Albánců. Cílem by měla být normalizace situace v Kosovu a dohoda ohledně systému autonomie Kosova, jež by neohrožoval suverenitu Jugoslávie a teritoriální integritu Srbska. Občanský svaz Srbska byl tedy jednou z mála srbských politických stran, která autonomii Kosova a Metohije podporovala. Nevyjádřila se však detailněji k tomu, jak přesně by tato autonomie měla vypadat, jaká práva by tato autonomní oblast měla mít a jaké pravomoci by tedy již „ohrožovaly suverenitu Jugoslávie a teritoriální integritu Srbska“.

Závěr

Diplomová práce se věnuje srbské nacionální otázce tak, jak byla prezentována ve stranických programech hlavních politických stran v Srbsku během rozpadu Socialistické federativní republiky Jugoslávie a následných válečných konfliktů. Hlavním cílem práce bylo zmapovat a analyzovat doposud nedostatečně zpracovanou otázku přístupu srbských politických stran k národní otázce v nových podmínkách pluralitní demokracie v devadesátých letech. Národní a státoprávní otázka se totiž právě během rozpadu Jugoslávie stala hlavním tématem stranických programů a prohlášení srbských politických stran.

Během výzkumu jsme se zároveň snažili analyzovat i vliv stěžejních mezníků historických událostí v Jugoslávii, potažmo v Srbsku na vývoj tohoto přístupu. Vzhledem k tomu, že srbské politické strany vznikaly na počátku devadesátých let, je zřejmé, že jak rozpad Jugoslávie, tak i následné konflikty, měly na změny jejich programových koncepcí značný vliv.

V době rozpadu Socialistické federativní republiky Jugoslávie se velký počet Srbů ocitl takřka ze dne na den v cizí zemi a stal se národnostní menšinou (viz 1. mapa v 2. příloze). Tuto teritoriální roztříštěnost lze považovat za výrazné specifikum, které předurčilo všechna politická rozhodnutí při řešení národní otázky ve zkoumaném období. Zatímco v roce 1991 na území Chorvatska žilo 581.663 Srbů, v téže době na území Srbska žilo jen 105.406 Chorvatů. Tento dosti patrný nepoměr měl velký vliv na vývoj dalších událostí. Dá se říci, že celý diskurz na srbské politické scéně devadesátých let byl právě tímto faktem velice poznamenán a měl v mnohém rozhodující vliv i na samotný vývoj přístupu k srbské národní otázce. Ta se vztahovala především na územní aspekt, jelikož – jak jsme již zmínili v úvodní kapitole – právě sounáležitost s územím je jedním ze základních prvků národní identity.

Všechny námi zkoumané politické strany, jež byly založeny ještě za dob trvání Socialistické federativní republiky Jugoslávie, tj. – Socialistická strana Srbska, Demokratická strana, Srbské hnutí obnovy a Srbská radikální strana – formovaly svojí národnostní politiku a přístup k srbské národní otázce v emocionálně vypjaté společenské atmosféře, ve které byly mnohdy patrné i romantické prvky. Následně však byly nuceny své přístupy deklarované ve stranických programech přizpůsobovat aktuální situaci, poznamenané především rozpadem Jugoslávie, válečnými konflikty v Chorvatsku a v Bosně a Hercegovině a eskalací kosovské krize.

Právě kvůli výše popsanému historickému vývoji se vyjma Srbské radikální strany všechny srbské politické strany – tedy Socialistická strana Srbska, Demokratická strana a

Srbské hnutí obnovy – otevřeně zasazovaly o zachování Socialistické federativní republiky Jugoslávie. Každá z těchto politických stran však zachování Jugoslávie prosazovala jen za určitých podmínek. Socialistická strana Srbska tak kupříkladu prosazovala v Radě občanů Federálního shromáždění zastoupení všech občanů Jugoslávie ve smyslu „jeden občan – jeden hlas“, čímž v zásadě upřednostňovala Srby jakožto nejpočetnější národ a největší federativní jednotku v SFRJ. Demokratická strana velice obdobným způsobem protežovala Srby, když prosazovala zavedení dvoukomorové struktury spolkového parlamentu, přičemž do druhé komory měli být voleni obyvatelé taktéž v souladu s principem „jeden občan – jeden hlas“. Kromě toho se demokraté rovněž zasazovaly o hranice rozdělené na základě etnického uspořádání, jelikož hodlali svou národnostní politiku zaměřit na to, aby všechna území převážně obývaná Srby byla součástí jednoho státu. Srbské hnutí obnovy zdůrazňovalo, že si rozhodně nepřeje a ani nemá v úmyslu rozbít Jugoslávii, ale zároveň deklarovalo, že v případě rozpadu SFRJ se součástí Srbska musí stát všechna území, jež jsou většinově obývaná Srby. Tato strana navíc pro zachování SFRJ prosazovala určité ústavní změny – především vznik autonomních oblastí na území Chorvatska a Bosny a Hercegoviny. Srbská radikální strana jako jediná byla zásadně proti zachování Jugoslávie a od počátku prosazovala vznik tzv. Velkého Srbska jakožto srbského unitárního státu.

Drtivá většina srbských politických stran, vyjma Občanského svazu Srbska, se taktéž zasazovala o připojení území většinově obývaných Srby k srbskému státu, čímž podporovala separatistické tendence Srbů v Chorvatsku a v Bosně a Hercegovině. Socialisté deklarovali respektování práva srbského národa na sebeurčení – tedy práva Srbů na možnost setrvání v jugoslávské federaci, a proto se rozhodli poskytnout jim veškerou morální a materiální pomoc do doby, než bude dosaženo připojení jimi obývaných území k Srbsku. Demokraté taktéž vyjadřovali svoji podporu úsilí Srbů řešit vlastní status způsobem, který by uspokojil jejich národní zájem, a navíc se zasazovali i o jejich ekonomickou, politickou a jakoukoliv jinou integraci s mateřským (tedy srbským, pozn. autora) státem. Jak Srbské hnutí obnovy, tak i Srbská radikální strana či Demokratická strana Srbska nekompromisně zdůrazňovaly, že se součástí Srbska musí stát i všechna území, která byla většinově obývaná Srby.

Svůj přístup k řešení kosovské otázky zmíněné politické strany deklarovaly již ve svých prvních stranických programech a nutno podotknout, že tento přístup zůstal víceméně neměnný. Kosovská otázka přitom byla v průběhu devadesátých let poněkud upozaděna a většina politických stran se k ní v aktivní politice vracela až v druhé polovině devadesátých let a vycházela ze svých programů koncipovaných již při jejich vzniku. Všechny politické strany, opět vyjma Občanského svazu Srbska, ve svých programech zdůrazňovaly především

symbolický význam Kosova, a proto území Kosova a Metohije považovaly za nedílnou součást srbského státu. Socialisté byli ochotni Kosovu přiznat určitou míru autonomie, nicméně práva a pravomoce Albánců měly být dosti omezeny. Taktéž Občanský svaz Srbska prosazoval autonomii Kosova, která by však neměla ohrožovat suverenitu Jugoslávie a teritoriální integritu Srbska. Jak Demokratická strana, tak i Demokratická strana Srbska byly proti jakýmkoliv formám autonomie: demokraté považovali za nejlepší řešení kosovské otázky prostou kantonizací Srbska; podobně Demokratická strana Srbska deklarovala, že by se celé Srbsko, nejen Vojvodina a Kosovo, mělo transformovat ve stát tvořený regiony. Srbské hnutí obnovy i Srbská radikální strana požadovaly okamžité zrušení autonomie Kosova, neboť území Kosova a Metohije dle jejich názorů vždy bylo součástí Srbska a tím pádem taktéž jeho součástí musí zůstat.

Všechny výše uvedené skutečnosti jasně dokazují, že se ty části stranických programů hlavních srbských politických stran, jež se zabývají nacionální otázkou a přístupem k srbskému státu, mezi jednotlivými stranami nijak výrazně nelišily. Nejvlivnější srbské opoziční politické strany v době rozpadu Socialistické federativní republiky Jugoslávie srbské společnosti tudíž nenabídly žádný alternativní národní program, který by se jakýmkoliv zásadním způsobem lišil od politiky prosazované Slobodanem Miloševićem. Důvodů k tomu bylo vícero, počínaje již zmíněnou roztržitostí srbských politických stran až po fakt, že srbské politické strany vznikly v době, kdy byl osud Jugoslávie již pravděpodobně zpečetěn, a tudíž tyto politické strany již neměly čas ani prostor na deklarování jasné alternativní politické platformy, nýbrž jaksí jen za pochodu reagovaly na vzniklou situaci.

Fakt, že nebyl vytvořen alternativní národní program, je kromě výše zmíněných skutečností pravděpodobně i výsledkem toho, že v srbských politických kruzích byla rozšířená myšlenka, že je rozpad Jugoslávie zřejmě poslední šancí na sjednocení srbských (ú)zemí. Ani jedna z hlavních politických stran na srbské politické scéně devadesátých let nechtěla na sebe vzít zodpovědnost za promeškání této historické příležitosti. Tímto způsobem v srbském politickém diskursu vznikl jakýsi „národní konsenzus“ ohledně klíčových otázek týkajících se národnostních vztahů v jugoslávském státě. Pluralistický systém tak v Srbsku paradoxně upevnil právě ten program, jenž Srbsko vehnal do války. Nejdůležitější srbské politické strany se sice ve svých prvních stranických programech deklarovaly odlišně, Srbsku však nabídly v zásadě totožné řešení – a sice, konstituování jednotného srbského státu. Žádné ze srbských politických stran – snad vyjma Občanského svazu Srbska, jenž však měl jen marginální vliv a navíc s ostatními politickými

stranami vstupoval do koalic – se v té době tedy nepodařilo formulovat program, jenž by byl založen na moderních principech integrace území. Jednota národního programu srbského vedení a opozice nám pouze dokázala, že jugoslávské války v zásadě nebyly postkomunistickým fenoménem, nýbrž že jejich příčiny byly hluboko zakořeněny v srbské historii a jejich podstata spočívala spíše v boji za dominanci na tomto území. Na závěr lze tedy vyslovit domněnku, že i kdyby v srbském vedení byl kdokoliv jiný než Slobodan Milošević, situace na srbské politické scéně a její vývoj by s největší pravděpodobností byly zřejmě podobné, ne-li naprosto totožné.

Prameny a literatura

Publikované dokumenty:

- Deklaracija o nacionalnom pomirenju*. In: Srpska reč, Beograd 5.11.1990.
- Deklaracija o ujedinjenju*, „Velika Srbija“, Beograd, červenec 1990.
- Deklaracija o ujedinjenju*, „Velika Srbija“, Beograd, červenec 1990.
- Demokratska stranka – Pismo o namerama*, Nove stranke Srbije – Dokumenti novih političkih stranaka i grupa u Srbiji, Beograd, 1990.
- Demokratska stranka – Program*, Nove stranke Srbije – Dokumenti novih političkih stranaka i grupa u Srbiji, Beograd, 1990
- Demokratska stranka Srbije, Program i Statut (brošura)*, Beograd 1993.
- Demokratska stranka Srbije, Program i Statut (brošura)*, Beograd 1993.
- Građanski savez Srbije, Platforma*, Republika, 16 – 30.7.1992.
- Građanski savez Srbije, Predizborna politička platforma*, „Republika“, 1 – 15.10.1992.
- Nacionalna politika, Politička načela*, Beograd 1992.
- Nacrt Programa SPO*. In: Srpska reč, Beograd, 1.7.1990.
- Osnove programa Socijalističke partije Srbije*, 1992.
- Predlog nacionalnog programa Demokratske stranke*. In Program Demokratske stranke, 1990.
- Predlog programa stranke „Srpska narodna obnova“ (SNO)*, Nove stranke Srbije – Dokumenti novih političkih stranaka u Srbiji, Beograd, červenec 1990.
- Program Demokratske stranke Srbije*, Beograd 1992.
- Program DSS*, Beograd 1998.
- Program i statut Demokratske stranke Srbije*, Beograd 1994.
- Program Srpske radikalne stranke*, „Velika Srbija“, Beograd, duben 1996.
- Program Srpske radikalne stranke*, „Velika Srbija“, Beograd, květen 1991.
- Program Srpske radikalne stranke*. In: Šešelj, V., *Srpska radikalna stranka*, Beograd 1995.
- Programska deklaracija SRS*, „Velika Srbija“, Beograd, květen 1991.
- Programska načela i ciljevi Demokratske stranke – Pismo o namerama – Državno uređenje i nacionalno pitanje*, Beograd, 1990.
- Programske osnove Socijalističke partije Srbije – Osnovna opredeljenja*, Beograd, říjen 1990.
- Skupština GSS – Politička deklaracija*, Republika, 15.4.1996.
- Statut Srpske radikalne stranke*, „Velika Srbija“, Beograd, květen 1991.
- Statut Srpskog pokreta obnove*, Beograd 1994,

Treći otadžbinski kongres SRS, 1994.

Uloga građanina, Program Građanskog saveza Srbije, 1994.

Uloga građanina, Program Građanskog saveza Srbije, 1994.

Ustav Republike Srbije, 1990.

Dobová periodika:

Politika, 04.12.1997.

Politika, 02.12.1997.

Politika, 03.12.1997.

Srpska reč, 08.07.1991.

Srpska reč, 09.12.1991.

Srpska reč, 13.05.1992.

Politika, 07.08.1995.

Politika, 15.03.1999.

Politika, 15.03.1999.

Politika, 17.04.1999.

Paměti:

BULATOVIĆ, M., *Pravila čutanja. Istiniti politički triler sa poznatim završetkom*, Narodna knjiga Alfa, Beograd 2004.

DIZDAREVIĆ, R., *Od smrti Tita do smrti Jugoslavie. Svědectví*, Vašut, Praha 2002.

JOVIĆ, B., *Poslednji dani SFRJ*, Kompanija POLITIKA, Beograd 1995.

MIĆUNOVIĆ, D., *Život u nevremenu II*, Arhipelag, Beograd 2014.

MIHAJLOVIĆ, D., *Povlenske magle i vidici. Zapisi i kazivanja o životu i politici do 5. oktobra 2000. (I. deo)*, NEA, Beograd 2005.

Sekudární literatura:

Monografie:

ACHTERHUIS, H., *Politika dobrých úmyslů*, Nakladatelství Barrister & Principal, Brno 2002.

ANDERSON, B. *Nacija: zamišljena zajednica*, Plato, Beograd 1998.

ANTONIĆ, S., *Zarobljena zemlja. Srbija za vlade Slobodana Miloševića*, Otkrovenje, Beograd 2002.

- ANTONIĆ, S., *Nacija u strujama prošlosti: Ogledi o održivosti demokratije u Srbiji*, Čigoja, Beograd 2003.
- BAKIĆ, J., *Jugoslavija: razaranje i njegovi tumači*, Službeni glasnik, Beograd 2011.
- BARŠA, P. – STRMISKA, M., *Národní stát a etnický konflikt*, Centrum pro studium demokracie a kultury, Brno 1999.
- BAZIĆ, J., *Srpsko pitanje: političke koncepcije rešavanja srpskog nacionalnog pitanja*, Institut za političke studije, Beograd 2003.
- BRUBAKER, R., *Ethnicity without Groups*. Harvard University Press 2004.
- ČOLOVIĆ, I. *Bordel ratnika, XX vek*, Beograd 1993.
- DIMITRIJEVIĆ, B., *Zoran Đinđić. Biografija*, Milenijum, Beograd 2013.
- DIMITRIJEVIĆ, N., *Slučaj Jugoslavija: socijalizam, nacionalizam, posledice*, Samizdat B92, Beograd 2001.
- DRAGOVIĆ-SOSO, J., *Spasioci nacije. Intelektualna opozicija Srbije i oživljavanje nacionalizma*, Fabrika knjiga Beograd 2004.
- ĐINĐIĆ, Z., *Jugoslavija kao nedovršena država*, Narodna biblioteka Srbije, Beograd 2000.
- ĐUKIĆ, S., *Političko groblje*, Službeni glasnik, Beograd 2009.
- EMERSON, R., *From Empire to Nation*, Harvard University Press, Boston 1970.
- FATKOVÁ, G., BUDILOVÁ, L., KOUBA, M. PAVLÁSEK, M., ŠTĚPÁNEK, V., *Balkán a nacionalismus. Labyrintem národních ideologie*, Porta Balkanica, Brno 2012.
- GELLNER, A., *Národy a nacionalismus*, naklad. Josef Hříbal, Praha 1993.
- GELLNER, E., *Thought and Change*, Weidenfeld and Nicolson, London 1964.
- GOATI, V., *Političke partije i partijski sistemi*, Fakultet političkih nauka Crne Gore, Podgorica 2008.
- GOATI, V., *Partijski mozaik Srbije 1990 – 1996*, Beogradski krug: AKAPIT, Beograd 1997.
- GOATI, V., *Izbori u SRJ od 1990 – 1998. Volja građana ili izborna manipulacija*, Centar za slobodne izbore i demokratiju, Beograd 2001.
- HAVLÍKOVÁ, L., CHROBÁK, T., PELIKÁN, J., RYCHLÍK, J., TEJCHMAN, M., VOJTĚCHOVSKÝ, O., *Dějiny Srbska*, Lidové noviny, Praha 2013.
- HOBBSBAWM, E. J., *Národy a nacionalismus od roku 1780. Program, mýtus, realita*, Centrum pro studium demokracie a kultury, Brno 2000.
- HOLÝ, L., *Malý český člověk a skvělý český národ: národní identita a postkomunistická transformace společnosti*. Sociologické nakladatelství (SLON), Praha 2010.
- HROCH, M., *Pohledy na národ a nacionalismus – Čítanka textů*, Sociologické nakladatelství, Praha 2003.

- HUTCHINSON, J., SMITH, A. D. (eds.). *Nationalism*. Oxford University Press 1994.
- JOVIĆ, D., *Jugoslavija, država koja je odumrla: uspon, kriza i pad Kardeljeve Jugoslavije, 1974 – 1990*, Prometej, Zagreb 2003.
- JANDOUREK, J., *Sociologický slovník*, Portál, Praha 2001.
- JUDAH, T., *Kosovo. Rat i osveta*, Samizdat B92, Beograd 2002.
- KEDOURIE, E., *Nationalism*, Fourth, expanded edition. Blackwell, Oxford 1966.
- KREJČÍ, J., *O češství a evropanství: o českém národním charakteru (I. díl)*, Amosium Servis, Ostrava 1993.
- MIHAILOVIĆ, K., KRESTIĆ, V., *Memorandum of the Serbian Academy of Science and Arts. Answers to Criticisms*. Beograd: Serbian Academy of Science and Arts, 1995.
- MILOSAVLJEVIĆ, O., *U tradiciji nacionalizma. Ili stereotipi srpskih intelektualaca XX veka o „nama“ i „drugima*, Helsinški odbor za ljudska prava u Srbiji, Beograd 2002.
- PECHAR, J., *Být sám sebou: pojem identity a jeho meze*, Hynek, Praha 1999.
- PELIKÁN, J., TEJCHMAN, M., *Dějiny Jugoslávie 1918 – 1991*, Nakladatelství Karolinum, Praha 1996.
- PELIKÁN, J., *Jihoslovanská krize. Kořeny a souvislosti*, Nakladatelství Karolinum, Praha 1996.
- PELIKÁN, J., *Národnostní otázka ve Svazové republice Jugoslávii. Geneze – vývoj – perspektivy*, Nakladatelství Karolinum, Praha 1997.
- PIRJEVEC, J., *Jugoslávie 1918–1992. Vznik, vývoj a rozpad Karadjordjevičovy a Titovy Jugoslávie*, Nakladatelství Argo, Praha 2000.
- POPOV, N., *Srpska strana rata. Trauma i katarza u istorijskom pamćenju (I. deo)*, Samizdat B 92, Beograd 2002.
- POPOV, N., *Srpska strana rata. Trauma i katarza u istorijskom pamćenju (II. deo)*, Samizdat B 92, Beograd 2002.
- SMIT, A. D., *Nacionalni identitet*, Biblioteka XX vek, Beograd 1998.
- SMITH, A. D., *Theories of Nationalism*. Harper Torchbooks, New York 1972.
- SPENCER, P. & Wollman, H., *Nationalism. A Critical Introduction*, Sage Publications, London 2002.
- STOJILJKOVIĆ, Z., *Partijski sistem Srbije*, Službeni glasnik, Beogra 2008.
- STOJILJKOVIĆ, Z., *Sva lica opozicije (1990 – 2015)*, Vukotić Media, Beograd 2015.
- SUBOTIĆ, M., *Srpsko pitanje danas*, Institut za političke studije, Beograd 2008.
- TEJCHMAN, M., HLADKÝ, L., ŠESTÁK, M., HAVLÍKOVÁ, L., PELIKÁN, J., *Dějiny Jihoslovanských zemí*, Nakladatelství Lidové noviny, Praha 2009.

Příspěvky ve sbornících:

ANDERSON, B., *Pomyslná společenství*. In: HROCH, M. (Ed.), *Pohledy na národ a nacionalismus*, Sociologické nakladatelství (SLON), Praha 2003.

CONNOR, W., *A Nation is a Nation, is a State, is an Ethnic Group, is a...* In: HUTCHINSON, J., SMITH, A. D. (eds.), *Nationalism*, Oxford University Press 1994.

DIMITRIJEVIĆ, V., *Jugoslovenska kriza i međunarodna zajednica*. In: POPOV, N., *Srpska strana rata. Trauma i katarza u istorijskom pamćenju (II. deo)*, Samizdat B 92, Beograd 2002.

JOVIĆIĆ, M., *Pravo naroda na samoopredeljenje (ideja i njeno ostvarenje)*. In: *Srpsko pitanje danas*, Drugi kongres srpskih intelektualaca, urednik Vasilije Krestić, Beograd 1995.

KEDOURIE, E., *Nationalism and Self-Determination*. In: HUTCHINSON, J., SMITH, A. D. (eds.), *Nationalism*. Oxford University Press 1994.

KOHN, H., *Western and Eastern Nationalisms*. In: HUTCHINSON, J., SMITH, A. D. (eds.), *Nationalism*. Oxford University Press 1994.

LEMBERG, E., *K psychologii nacionalismu*. In: HROCH, M. (Ed.), *Pohledy na národ a nacionalismus*, Sociologické nakladatelství (SLON), Praha 2003.

RENAN, E., *What is a Nation?* In: HUTCHINSON, J., SMITH, A. D. (eds.), *Nationalism*. Oxford University Press 1994.

STOJANOVIĆ, D., *Traumatični krug srpske opozicije*. In: POPOV, N., *Srpska strana rata. Trauma i katarza u istorijskom pamćenju (II. deo)*, Samizdat B 92, Beograd 2002.

VUKOMANOVIĆ, D., *Legitimacijske matrice relevantnih političkih partija u Srbiji (1990 – 2005)*. In: LUTOVAC, Z., *Političke stranke u Srbiji. Struktura i funkcionisanje*, Institut društvenih nauka, Beograd 2005.

WEBER, M., *The Nation*. In: HUTCHINSON, J., SMITH, A. D. (eds.), *Nationalism*. Oxford University Press 1994.

Příspěvky v periodících:

Antić, Č., *Nacionalizam Zorana Đinđića*. In: *Istorija 20. veka*, 2/2012.

HROCH, M., *Nevítaná identita – nacionalismus jako odkaz komunismu?* In: *Mezinárodní vztahy*, 4/1997.

STOKES, G., *Church and Class in Early Balkan Nationalism*. In: *East European Quarterly* 13 (3), 1979.

SUBOTIĆ, M., *Srpska država u programima političkih stranaka u Srbiji do Dejtonskog sporazuma*. In: *Politička revija*, br. 4/2006.

Internetové zdroje:

Allen, B.: Why Kosovo? The Anatomy of a Needless War [online]. 1999, [cit. 19.11.2015].

Dostupné na WWW:

http://www.policyalternatives.ca/sites/default/files/uploads/publications/BC_Office_Pubs/kosovo.pdf

Hroch, M., Nevítaná identita: nacionalismus jako odkaz komunismu ?, str. 56 [online]. [cit. 11.9.2015]. Dostupné na WWW:

http://www.cefres.cz/IMG/pdf/hroch_1998_nevitana_identita_nacionalismus.pdf.

Webové stránky Demokratické strany, [online], [cit. 6.11.2015]. Dostupné na WWW:

<http://www.ds.org.rs/o-nama/dokumenti>.

Webové stránky Demokratické strany, [online], [cit. 7.11.2015]. Dostupné na WWW:

<http://www.ds.org.rs/istorija/obnova-ds>.

Đinđić, Z., Novi početak za Srbiju: programske koncepcije umesto ideologija, [přednáška], Berlín: Aspen institut, 3.11.1998. In: *Virtuelni muzej Zorana Đinđića*, [online], [cit. 8.11.2015]. Dostupné na WWW:

<http://zorandjindjic.org/govori/govor-dr-zorana-%C4%91in%C4%91i%C4%87-na-tribini-aspen-instituta>.

Webové stránky Demokratické strany Srbska, [online], [cit. 10.09.2015]. Dostupné na WWW: <http://dss.rs/dss-izbliza/zasto-postojimo/novo-doba/>.

Webové stránky Srbského hnutí obnovy, [online], [cit. 5.10.2015]. Dostupné na WWW: <http://www.spo.rs/doc/program-spo-eds.pdf>.

Naši razlozi, 26. červen 1992, str. 127-128. In: *Webové stránky Demokratické strany Srbska*, [online], [cit. 10.11.2015]. Dostupné na WWW: <http://dss.rs/dokumenti/dokumenti/>.

Koštica, V., Obraćanje Vojislava Koštunice Drugoj skupštini DSS, Beograd, 25.6.1994. In: *Webové stránky Demokratické strany Srbska*, [online], [cit. 10.9.2015]. Dostupné na WWW: <http://dss.rs/dokumenti/dokumenti/>.

Koštica, V., Obraćanje Vojislava Koštunice Trećoj skupštini DSS, Beograd, 29/6/1996. In: *Webové stránky Demokratické strany Srbska*, [online], [cit. 10.9.2015]. Dostupné na WWW: <http://dss.rs/dokumenti/dokumenti/>.

Koštunica, V., *Izjava predsednika DSS Vojislava Koštunice povodom početka NATO agresije*, Beograd, 24.3.1999. In: *Webové stránky Demokratické strany Srbska*, [online], [cit. 10.11.2015]. Dostupné na WWW: <http://dss.rs/dokumenti/dokumenti/>.

Stavovi Izvršnog odbora DSS, 22.6.1999, [online], [cit. 10.11.2015]. Dostupné na WWW: <http://dss.rs/dokumenti/dokumenti/>.

Program GSS u 20 tačaka, 2.7.1997, [online], [cit. 11.11.2015]. Dostupné na WWW: http://www.yurope.com/nasa-borba/arhiva/Jun97/0206/0206_24.HTM.